

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ARRIANUS'UN KARADENİZ
SEYAHATI
(ARRIANI PERIPLUS PONTI EUXINI)

Hellence Aslından Çeviren ve Yorumlayan
Murat ARSLAN

ODİN YAYINCILIK

ODİN YAYINCILIK

Antik Kaynaklar Dizisi: 1

Murat Arslan

ARRIANUS'UN KARADENİZ SEYAHATI
(ARRIANI PERIPLUS PONTI EUXINI)

Yayımlayan ve Yöneten

Huriye ARSLAN-Murat ARSLAN

Kapak Düzeni

DENGE AJANS

Odin Copy Center

Birinci Baskı, Mayıs 2005

ISBN:975-9078-00-7

© Her türlü yayın hakkı saklıdır.

2005 Odin Yayıncılık

Aydıntepe Mah. Özek İş Merkezi D Blok no: 8 Tuzla,

34947, İstanbul

Tel.: 0 216 493 24 33 – 494 30 18 Fax: 0 216 493 27 38

e-mail: info@odinyayincilik.com

www.odinyayincilik.com

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	vii
METİNDE KULLANILAN STANDART VE SÜRELİ YAYINLARA İLİŞKİN KISALTMALAR LİSTESİ	xv
METNE İLİŞKİN NOT.....	xvii
METİNDE KULLANILAN HELLENCE'LERE İLİŞKİN TRANSKRİPSİYON LİSTESİ.....	xxi
ARRIANUS'UN KARADENİZ SEYAHATI.....	i
YORUM	51
METİNDE KULLANILAN ANTİK KAYNAKLARA İLİŞKİN KISALTMALAR LİSTESİ	171
BİBLİYOGRAFYA	187
HARİTALARIN LİSTESİ	196
INDEX	197

til kyllingen,
ὥς ὄρνις ἀεὶ καθέζεται καὶ ἀσκεῖ

ÖNSÖZ

Lucius Flavius Arrianus Ksenōphōn¹, İS. ca. 86 yılında² Bithynia Eyaleti'nin başkenti Nikomēdeia'da (İzmit) doğmuştur. Lucius *praenomen*'i (ön adı) ve Flavius³ *nomen*'i (soy/kabile adı), onun ve ailesinin Roma vatandaşı statüsü taşıdığına işaret etmektedir. Bithynia'nın önde gelen aristokrat ailelerinden birine mensuptur. İS. I. yüzyılın sonlarında ya da İS. II. yüzyılın başlarında, Stoacı filozof Epiktētos'un yanında

¹ Ksenōphōn'un, Arrianus tarafından lakap olarak alındığı Atina'da bulunan bir yazıt aracılığıyla kanıtlanmıştır (*AE* 1971, 437). Bu adın kendisine, askeri ve yazınsal başarılarından ötürü, İmparator Hadrianus tarafından mı verildiği; yoksa doğuştan gelen bir ön ad mı olduğu kesin değildir.

² Arrianus'un doğum tarihi kesin bilinmemekle birlikte, Roma'da *consul*lük yaptığı İS. 129-İS. 130 yılından hareketle, göreceli kronoloji ışığında, İS. 85-İS. 90 yılları arasında doğmuş olabileceği üzerinde modern tarihçiler arasında *genel bir kanı*= *communis opinio* vardır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Syme 1982, 210 dn. 163-164.

³ Arrianus'un ailesinin ne zaman Roma vatandaşlığı aldığı kesin olarak bilinmemekle beraber, Flavius klan adının İS. 70 ve İS. 96 yılları arasında yoğunlukla alındığı bilinmektedir. Yine de, söz konusu ön adı alan kişiler genellikle Lucius yerine kendilerini Titus Flavius olarak adlandırıyorlardı. Bu bakımdan, büyük bir ihtimalle Arrianus'un ailesi Roma vatandaşlığını İS. ca. 73/74 yılında Musevi'lerin Masada kalesini ele geçiren Romalı general Lucius Flavius Silva'dan almış olabilir.

eğitim almak üzere, Kuzeybatı Hellas'taki Nikopolis kentinde bir süre kalmıştır⁴. Bu dönem Arrianus üzerinde, büyük bir etki bırakmıştır. Lucanus (*Alex.* 2) bu durumu, καὶ Ἀρριανὸς γὰρ ὁ τοῦ Ἐπικτήτου μαθητῆς ἀνὴρ Ῥωμαῖος ἐν τοῖς πρώτοις καὶ παιδείᾳ παρ' ὅλον τὸν βίον συγγενόμενος = *Romalılar arasında önde gelen bir kişi olan, Epiktētos'un öğrencisi Arrianus, bütün hayatı boyunca öğrenerek yaşadı* şeklinde ifade etmiştir. Arrianus, Epiktētos'u ziyaret eden geleceğin Roma İmparatoru Hadrianus'la büyük bir ihtimalle burada tanışmıştır⁵. Arrianus'un Hadrianus'la olan ilişkisi, onun yakın dostu ve İS. 110 yılı *consul suffectus*'u Gaius Avidius Nigrinus vasıtasıyla olmuştur. Ardından C. Avidius Nigrinus'un, Hellas'ın Achaia Eyaleti *legatus Augusti pro praetore* = *imparatorun praetor mertebesinde valiliği* sırasında –İS. ca. III-II4 yılları arasında⁶,

⁴ F. Millar'a (1965, 141 vdd.) göre, Arrianus, İS. 108 yılında Epiktētos'un yanında eğitim almaya gitmiştir.

⁵ Hist. Aug. *Vit. Hadr.* XVI. 10.

⁶ Arrianus'un, Achaia Eyaleti'nin *consilium*'luğunu yaptığı yıllar ile Hadrianus'un Roma İmparatorluğu tahtına çıkışı arasında kalan süre içinde ne yaptığı belirsizdir. Bununla birlikte; eğer Arrianus *cursus honorum*'una (kariyerine) Roma atlı sınıfına bağlı biri gibi devam ettiyse, bu süre zarfında Roma *legio*'larından birinde –belki de Traianus'un hizmetinde Dacia ya da Parthia seferinde– *militia equestris* = *süvari* olarak hizmet etmiş olsa gerektir (ayrıca bk. Stadter 1980, 9; Syme 1982, 188; Bosworth 1983, 265 dn. 2; Liddle 2003, 4). Zira, daha sonra-

onun *consilium*'luğunu= danışmanlığını yapmıştır. İS. 112 yılında Hadrianus'un Atina'da *arkhon* olduğu düşünülürse, Arrianus ile Hadrianus arasındaki dostluk daha da ilerlemiş olmalıdır.

Arrianus'a ilişkin diğer bir belge, İspanya'nın Baetica Eyaleti'ndeki Cordoba kentinden gelmektedir. Burada Arrianus adlı bir *proconsul*= *consul* mertebesinde valinin, av tanrıçası Artemis'e yazdığı bir şiir ele geçmiştir⁷. Ayrıca Ostia yapılarındaki tuğla mühürleri üzerindeki yazılardan yola çıkılarak, Arrianus'un kariyerine ilişkin ip uçlarına ulaşılmaya çalışılmaktadır. Mühürler üzerinde İS. 125-İS. 130 yılları arasına tarihlenmiş olan, İS. 127 ve İS. 128 yılı *consul*'lerinin isimleri belirlenmiştir⁸. Yine de, İS. 129 ile İS. 130 yılları arasında bir boşluk vardır. R. Syme'a (1982, 199 vd. dn. 107) göre, Arrianus,

dan Traianus'un Parth Seferi'ni konu alan bir kitap –*Parthika*– kaleme almıştır.

Bilindiği üzere Arrianus, İS. 131 yılında Cappadocia Eyaleti'ne *proconsul* olarak atanmıştır. Roma'nın Parth'lara karşı doğu sınırını koruduğu ve bölgede iki *legio* konuşlanmış olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Cappadocia'ya atanmış vali *askeri konularda tecrübeli biri*= *vir militaris* olmalıdır. Ayrıca bk. Bosworth 1972, 167.

⁷ *AE* 1974, 370; *SEG* XXVI 1215; ayrıca bk. Syme 1982, 182 vd. dn. 7; 190 dn. 57; Oliver 1982, 122 vdd. n° 4 dn. 2. Arrianus'un şiirle ilgilendiğine dair diğer bir örnek de, Atina'da ele geçmiştir. Bowie'ye (2002, 191) göre, Arrianus'un kaleme aldığı diğer bir şiir, Atina'daki Vestinus Sunağı üzerinde yer almıştır (ayrıca bk. Liddle 2003, 20 dn. 52).

⁸ *CIL* XV 244; 252; *PIR*² 219; ayrıca bk. Syme 1982, 183 dn. 8.

Roma'da –büyük bir ihtimalle Severus'la beraber– İS. 129 yılı *consul*'ü seçilmiştir. Bir yıl Roma'da bu görevi yürüttükten sonra, İS. 131 yılında Cappadocia Eyaleti'ne vali atanmıştır⁹.

Bu göreve başlamadan önce de, *Periplus Ponti Euxini* adlı *Karadeniz Seyahat*'ni kaleme almıştır. Bu yazı, aynı zamanda Arrianus'un Hadrianus'a yazdığı bir mektup içeriği taşımaktadır. Zira Arrianus, sadece güvenilir bir yönetici değil; aynı zamanda imparator Hadrianus'un (İS. 117-İS. 138) yakın arkadaşısıdır. Bu bakımdan, onun bu yazısında, tıpkı İS. 111-113 yılları *Pontus et Bithynia* valisi Plinius'un, İmparator Traianus'a (İS. 99-İS. 117) yazdığı mektuplarda olduğu gibi, dönemin ve imparatorun bölge üzerindeki politikası yansıtılmaktadır¹⁰. Arrianus'un bu seyahatinin asıl amacı, Pontus sınırındaki Roma garnizonlarını denetlemektir. Yine de, Arrianus bu görevi bir gezi olarak algılamış gibi gözükmektedir. Böylece gördüğü ve denetimini yaptığı bölgeleri, Hadrianus'un konuya ilişkin ente-

⁹ Zira Syme'a (1982, 200) göre, *consul*'ler denizaşırı göreve gitmeden önce bir yıl Roma'da yönetici olarak, ardından bir eyalete *proconsul* (vali) olarak atanıyorlardı. Arrianus da, *Periplus Ponti Euxini* adlı eserinde (XVII. 3), Dioskourias'tayken, Kimmeria Bosporos'u Kralı II. Kotys'ün (İS. ca. 131 yılında) kısa süre önce ölmüş olduğunu öğrenmiştir. Bu sebeple Syme'a (1982, 200 dn. 109) göre, Arrianus'un Roma'daki *consul* olduğu tarih, İS. 129 yılı olsa gerektir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Oliver 1982, 127 dn. 12.

¹⁰ Pelham 1896, 626 vd.

lektüel ilgisini ve kültür seviyesini göz önünde bulundurarak, bir gezi yazısı ya da dostça bir mektup gibi, sade bir üslupla kaleme almıştır.

İS. 134 yılında, Kazakistan steplerinin yükselen gücü Alan kavmine karşı Satala'da (Sadak) konuşlanmış olan *legio* XV Apollinaris ile Melitēnē'de (Malatya) konuşlanmış *legio* XII Fulminata'nın¹¹ başında sefere çıkmıştır. Yaptığı çarpışmalarla, düşmanı Anadolu için bir daha tehlike yaratamayacak derecede bertaraf etmiştir. Daha sonra, Alan'lara karşı düzenlediği sefer üzerine bir eser –*Alanike Historia*– yayımlamıştır¹². Yaklaşık yedi yıl süren Cappadocia valiliği görevini, İS. 137 yılının ardından tamamlayarak¹³ Atina'ya yerleşmiş ve kentin onursal vatandaşı olmuştur. İS. ca. 145/146 yılında ise, Atina'nın yönetiminde önemli bir görev (*arkhon*'luk) üstlenmiştir¹⁴. Bu tarihten itibaren Arria-

¹¹ Cass. Dio LV. 23. 5.

¹² Bu kitapta Arrianus, Roma generallerine göçebelere karşı yapacakları seferler üzerine yararlı tavsiyelerde bulunmaktadır. Söz konusu çalışma, *legio*'ların yürüyüş ve savaş düzenleri hakkında önemli bilgiler veren nadir eserlerden biridir. Daha detaylı bilgi için bk. Bosworth 1977, 217 vdd.

¹³ Pelham 1896, 628; Oliver 1982, 127 dn. 13; Liddle 2003, 12 dn. 35.

¹⁴ *IG* II/2 2055; ayrıca bk. Bosworth 1972, 169 dn. 4; Stadter 1980, 16 vdd.; Oliver 1982, 122 n° 2; 127 dn. 14. Bu sebeple onun adına Atina'da bir heykel dikilmiş ve kaidesi üzerine Λ· Φλ· 'Αρριανὸ[ν] | ὑπατικὸν φιλό[σο]- | φο[ν] = *L. Flavius Arrianus, consul rütbesine haiz, filozof* yazısı kazınmıştır.

nus hakkında herhangi bir veriye rastlanmamaktadır. İS. ca. 180 yılında öldüğü zannedilmektedir¹⁵.

Arrianus'un antikçağdaki asıl ünü, şüphesiz Makedonia Kralı Büyük İskender'in Pers Savaşları'nı ve hayatını konu alan *Aleksandrou Anabasis*= *İskender'in Anabasis'i* adlı eseridir. Arrianus ayrıca, Hindistan'ın tarihi coğrafyasını, tarihini ve otokton halkın gelenek göreneklerini anlattığı *Indikē*= *Hindistan'a Dair*, İskender'in *diodokhoi*= haleflerini anlattığı *ta meta Aleksandron*= *İskender'den Sonra*; Bithynia Tarihi üzerine *Bithynika*= *Bithynia Hakkında etc.* gibi eserler de kaleme almıştır.

Arrianus'un, *Periplus Ponti Euxini* adlı eseri, doktora tezimi –*Mithradatēs VI Eupator ve Roma*– yayına hazırladığım sırada ilgimi çekti. Bu yüzden, Karadeniz Bölgesi'nin tarihi coğrafyasına ilişkin bu eseri Hellence aslından çevirip, konuya ilişkin gerekli yorumları yaparak Türkçe'ye kazandırmaya çalıştım. Amacım, bu eserin Hellence aslından ya da yabancı dillerdeki çevirilerinden yararlanma imkanı bulamayan Türk okuyucularına tanıtmaktır. Böylelikle, günümüzden yaklaşık iki bin sene önce yaşamış İzmitli hemşehrimizin gözünden, Karadeniz'in tarihine ve tarihi coğrafyasına ilişkin verileri aktararak, çevirinin bu alanda bilgi edinmek isteyenler kadar, ileride bu konuda çalışacak araştırmacılar ve öğrenciler için bir başlangıç olması hedeflenmiştir.

¹⁵ Bosworth 1972, 181 dn. 3.

Çeviri esas itibariyle, A. G. Rose and G. Wirth'in (1967, *Flavii Arriani quae existant omnia*. Leipzig "Teubner edisyonu"), A. Diller'in (1952, *Periplus Ponti Euxini. The Tradition of the Minor Greek Geographers*. Lancaster-Oxford), C. Müller'in (1990², *Arriani Indica et Ponti Periplus. Geography Graeci Minores* I. Paris) ile özellikle A. Liddle'm (2003, *Arrian, Periplus Ponti Euxini*. London) eserleri göz önünde bulundurulmuş ve yapılmıştır. Yer ve kişi adları Hellence ve Latince asıllarına uygun olarak verilmiştir. Metinde kullanılan standart, süreli yayınlara ilişkin kısaltmalar, metne ilişkin not ve Hellence'lerin transkripsiyon listesi, çalışmanın başında; metinde kullanılan antik kaynaklara ilişkin kısaltmalar listesi ve bibliyografya ise, çalışmanın sonunda verilmiştir. Süreli yayınlarda, *L'année philologique* (*Revue des publications épigraphiques relatives à l'antiquité romaine*. Paris)'in LXIV. cildinin (1996) 17-39. sayfalarındaki kısaltmalar kullanılmış; ancak orada bulunmayan bazı periyodikler için başka kaynaklardaki kısaltmalardan yararlanılmıştır. Alıntı ya da gönderme yoluyla doğrudan doğruya kullanılan antik yazarlar ve eserlerinin kısaltmalarında, Türkçe ortografyadaki farklılıkları da göz önünde tutularak, *Lexikon der Antike* (Hrsg. von J. Irmscher in Zusammenarbeit mit R. Johne. Berlin-Leipzig 1971, 1987, 9. Aufl. Taschenbuchsg: J. Irmscher, *Das Grosse Lexikon der Antike*. München 1987, 1990) adlı eserin I. cildinin (1971) 20-41. sayfalarındaki ilgili kısaltmalar esas alınmıştır. Eserlerin değerlendirilmesinde kullanılan metin ve çeviriler

ise, ayrıca gösterilmiştir. Bibliyografya kısmında, metinde geçen tüm monografya ve makaleler, yazar soyadı + yayın yılı biçiminde kısaltılmış olup, bir yazarın aynı yıl içinde çıkmış birden fazla eseri söz konusu olduğunda, eserlerin adları alfabetik sıraya konularak, bunlar (a), (b) *etc.* şeklinde ifade edilmiştir.

Yararlı olması dileğiyle,

Antalya 2005

Murat Arslan

METİNDE KULLANILAN STANDART VE SÜRELİ YAYINLARA İLİŞKİN KISALTMALAR LİSTESİ

- AE* *L'année épigraphique*. Paris.
- AJAH* *American Journal of Ancient History*. Cambridge, Massachusetts.
- ANRW* *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*. Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung. Hrsg. von H. Temporini I vd. Berlin-New York 1972 vd.
- Ark.San.* *Arkeoloji ve Sanat*. İstanbul.
- CIL* *Corpus Inscriptionum Latinarum, consilio et auctoritate Academiae Litterarum (Regiae) Borussicae editum*. I-XVI. Leipzig, Berlin 1826-1843. Ed. Altera: Leipzig, Berlin 1893-. [Eserin birçok ek cildi bulunmaktadır].
- CQ* *The Classical Quarterly*. Oxford.
- DTCFD* *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. Ankara.
- FGrHist* *Die Fragmente der griechischen Historiker*. F. Jacoby. I-XV. Berlin-Leiden 1923-1958.
- G&R* *Greece & Rome*. Oxford.
- Historia* *Zeitschrift für Alte Geschichte; Revue d'Histoire Ancienne; Journal of Ancient History; Rivista di Storia Antica*. Stuttgart.
- HSPh* *Harvard Studies in Classical Philology*. Cambridge, Massachusetts-London, England.

- xvi ARRIANUS: *Periplus Ponti Euxini*
- IG* *Inscriptiones Graecae, consilio et auctoritate Academiae Litterarum Borussicae ed. maior.* I-IV., VII., IX., XI., XII., XIV. Berlin 1873-1939.
- IGB* *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae.* Ed. G. Mikhailov. Volume I. Sofia 1970.
- ILS* *Inscriptiones Latinae Selectae.* Ed by. H. Dessau. Berlin-Zürich 1882-1916.
- IOSPE* *Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini Graecae et Latinae.* Ed. B. Latyshev. St. Petersburg 1885-1901.
- JHS* *Journal of Hellenic Studies.* London.
- JRS* *Journal of Roman Studies.* London.
- Klio* *Klio.* Beiträge zur Alten Geschichte. Berlin.
- KP* *Der Kleine Pauly.* Stuttgart (München).
- NC* *Numismatic Chronicle and Journal of the Numismatic Society.* London.
- Pontica* *Pontica.* Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanta. Constanta.
- RhM* *Rheinisches Museum für Philologie.* Frankfurt am Main.
- SEG* *Supplementum Epigraphicum Graecum* (1-25 Leiden 1923; 26-7 Alphen 1979-80; 28 vd. Amsterdam 1982-.
- SIG* *Sylloge Inscriptionum Graecarum.* Ed. W. Dittenberger, et al. I-IV Leipzig 1883-1924.

ΜΕΤΝΕ İLİŞKİN NOT

Bu edisyonda kullanılmış olan metin, esas itibariyle A. G. Rose and G. Wirth'in (1967, *Flavii Arriani quae exstant omnia*. Leipzig "Teubner edisyonu"), A. Diller'in (1952, *Periplus Ponti Euxini. The Tradition of the Minor Greek Geographers*. Lancaster-Oxford), C. Müller'in (1990², *Arriani Indica et Ponti Periplus. Geography Graeci Minores* I. Paris) ile özellikle A. Liddle'in (2003, *Arrian, Periplus Ponti Euxini*. London) edisyonu göz önünde bulundurulularak oluşturulmuştur. Rose ve G. Wirth'in metninden ayrılan ufak tefek noktalama ve yazım farklılıkları aşağıda belirtilmiştir.

I (I) θάλασσαν için, θάλατταν

I (3) ἀποδείκνυσιν için, ἀποδείκνυσι

II (I) φαῦλος için, φαῦλως

III (4) ἐπεισρρέει için, ἐπεισέρρει

IV (I) ἔστιν için, ἔστι

IV (2) ἀλλὰ οὐ için, ἀλλ' οὐ

IV (3) ἀλλὰ εἰς için, ἀλλ' εἰς

IV (4) θάλασσαν için, θάλατταν

VI (3) τὸ ὄνομα için, τοῦνομα

VII (I) ἐς için, εἰς

VII (3) τεσσαράκοντα için, τετταράκοντα

VII (4) ἐς Ἀρχαβιν için, εἰς Ἀρχαβιν; ἐς πεντεκαίδεκα için, εἰς πεντεκαίδεκα

VII (5) ἀπὸ Ἀκρινάσου için, ἀπ' Ἀκρινάσου

VIII (1) *χροιὰν ἰσιν, χροάν*

VIII (2) *πρὸς ἰσιν, πρὸ; θαλάσση ἰσιν θαλάττη*

VIII (3) *θάλασσα ἰσιν, θάλαττα*

VIII (4) *θαλάσση ἰσιν, θαλάττη; θάλασσην ἰσιν θάλαττην*

VIII (5) A. G. Ross ve C. Wirth, 'εἰσπλέοντας' tan sonra 'εἰς αὐτόν' eklemiş; εἰσβάλλωσιν ἰσιν, εἰσβαίνωσιν

IX (4) *ἐνὶ λόγῳ ἰσιν, ἐν ὀλίγῳ*

IX (5) *στρατείας ἰσιν, στρατιᾶς*

X (1) *ἐς ἰσιν, εἰς*

X (2) *ἐς ἰσιν, εἰς*

X (3) *ἀπὸ Ἀστελέφου ἰσιν, ἀπ' Ἀστελέφου*

XI (2) A. G. Ross ve C. Wirth'e göre, *Ζυδρειτῶν δ' ἐχόμενοι Λαῖοι*

XI (3) *δὲ αὐτῶν ἰσιν, δ' αὐτῶν*

XI (5) *ὑπο Ἑφαίστου ἰσιν, ὑφ' Ἑφαίστου*

XII (2) *ἔστιν στενότατον ἰσιν, ἔστι στενότατον*

XII (3) *ἐς ἰσιν, εἰς*

XII (5) *ἔστιν ἰσιν, ἔστι; θαλάσση ἰσιν θαλάττη*

XIII (1) *ἐσβάλλει ἰσιν, εἰσβάλλει*

XIII (2) *ἐς Κάλητα ἰσιν, εἰς Κάλητα*

XIII (3) *ἐς Λύκον ἰσιν, εἰς Λύκον*

XIII (4) *iki kez τεσσαράκοντα ἰσιν, τετταράκοντα; ἀπὸ Ὀξίνου ἰσιν, ἀπ' Ὀξίνου*

XIV (1) *ἐς Ἀμαστριν ἰσιν, εἰς Ἀμαστριν; ἀπὸ Ἐρυθίνων ἰσιν, ἀπ' Ἐρυθίνων*

XIV (2) *ἐς δὲ Θύμνηνα ἰσιν, εἰς δὲ Θύμνηνα*

XIV (3) *ἐς Αἰγινήτην ἰσιν, εἰς Αἰγινήτην*

XIV (4) ἐς Στεφάνην ἰσιν, εἰς Στεφάνην; ἐς Ἀρμένην ἰσιν, εἰς Ἀρμένην

XV (1) ἀλλὰ ἀπὸ ἰσιν, ἀλλ' ἀπὸ

XV (2) Κωνώπιον ve Κωνωπίου ἰσιν, Κωνώπειον ve Κωνωπέου; ὕς kez ἐς ἰσιν, εἰς

XV (3) ἐς Ἡράκλειον ἰσιν, εἰς Ἡράκλειον; τεσσαράκοντα ἰσιν, τετταράκοντα

XVI (1) ἐς Οἰνόην ἰσιν, εἰς Οἰνόην; ἐς Φιγαμοῦντα ἰσιν, εἰς Φιγαμοῦντα; ἀπὸ Οἰνόης ἰσιν, ἀπ' Οἰνόης; τεσσαράκοντα ἰσιν, τετταράκοντα

XVI (3) ἐς Βοῶνα ἰσιν, εἰς Βοῶνα; ἐς Μελάνθιον ἰσιν, εἰς Μελάνθιον

XVI (4) ἐς τὴν Ἀρητίαδα ἰσιν, εἰς τὴν Ἀρητίαδα; ἐς Ζεφύριον ἰσιν, εἰς Ζεφύριον; ἐς τὰ Ἀργύρια ἰσιν, εἰς τὰ Ἀργύρια

XVI (5) ἐς Κόραλλα ἰσιν, εἰς Κόραλλα; τεσσαράκοντα ἰσιν, τετταράκοντα

XVI (6) ἐς Ἑρμώνασσαν ἰσιν, εἰς Ἑρμώνασσαν; τεσσαράκοντα ἰσιν, τετταράκοντα

XVII (2) ἐς ὅπερ ἰσιν, εἰς ὅπερ; ἐπὶ δεξιᾷ ἰσιν, ἐν δεξιᾷ; ἐσπλεόντων ἰσιν, εἰσπλεόντων

XVII (3) A. G. Ross ve G. Wirth τοῦ Βοσπόρου ve πλοῦν' un arasına 'τοῦ Κιμμερίου' eklemiştirler; ὑπάρχειν ἰσιν, ὑπάρχου

XVIII (1) ἐς ἰσιν, εἰς

XVIII (2) ἐς Ἀβασκον ἰσιν, εἰς Ἀβασκον; ἄκρα ἀνέχει ἰσιν, ἄκραν ἔχει

XVIII (3) ἐς Μασαϊτικὴν ἰσιν, εἰς Μασαϊτικὴν; ἀπὸ δὲ Ἀχαιοῦντος ἰσιν, ἀπ' Ἀχαιοῦντος (A. G. Ross ve G. Wirth burada fazladan bir δὲ eklemiştirler)

XVIII (4) ἐς τὴν Παλαιὰν ἰσιν, εἰς τὴν Παλαιὰν; ἐς Πάγρας ἰσιν εἰς Πάγρας

XIX (1) τεσσαράκοντα ἰσιν, τετταράκοντα; ἐσβάλλει ἰσιν εἰσβάλλει; θάλασσαν ἰσιν, θάλατταν

XIX (5) ἐς Χερρόνησον ἰσιν, εἰς Χερρόνησον; ἐς Κερκινῆτιν ἰσιν, εἰς Κερκινῆτιν; ἐς Καλὸν ἰσιν, εἰς Καλὸν

XX (1) ἐς Ταμυράκην ἰσιν, εἰς Ταμυράκην; ἐς Ἡϊόνας ἰσιν, εἰς Ἡϊόνας; ἐς ποταμὸν ἰσιν, εἰς ποταμὸν

XX (2) ἐς αὐτὸν ἰσιν, εἰς αὐτὸν

XX (3) ἐς αὐτὸν ἰσιν, εἰς αὐτὸν

XXI (1) Ross and Wirth ἰδίως 'tan sonra '[καλουμένῳ ἐς]' eklemişlerdir; χροῖας ἰσιν, χροᾶς

XXI (2) Ross and Wirth ἀνατιθέναι 'dan önce μέν; προσίσχουσιν 'den önce αἰεῖ; καὶ ἄλλα 'dan önce καὶ γὰρ; ἀνάκειται 'dan önce καὶ eklemişler; fakat ἄλλῳ μέτρῳ 'dan önceki ikinci ἐν 'i atlamışlardır; ἔστιν ἰσιν, ἔστι

XXI (3) σὺν ἰσιν, ξὺν; θαλάσσιοι ἰσιν, θαλάττιο

XXI (4) θεραπεύουσιν ἰσιν, θεραπεύουσι; θάλασσαν ἰσιν, θάλατταν; θαλάσσης ἰσιν, θαλάττης; ραίνουσιν ἰσιν, ραίνουσι

XXII (1) ἐς ἰσιν, εἰς

XXII (2) χρωμένους περὶ ἰσιν, χρωμένους ἐπὶ

XXIII (1) λέγουσιν ἰσιν, λέγουσι; πλοῖζομένους ἰσιν, πλωῖζομένους

XXIV (1) ἐς ἰσιν, εἰς; τεσσαράκοντα ἰσιν, τετταράκοντα

XXIV (2) ἐς Τομέα ἰσιν, εἰς Τομέα

XXIV (3) ἐς Καρῶν ἰσιν, εἰς Καρῶν; ἐς Τετρισιάδα ἰσιν, εἰς Τετρισιάδα

XXIV (4) ἐς τοῦ Αἴμου ἰσιν, εἰς τοῦ Αἴμου

XXIV (6) ἐς Χερρόνησον için, εἰς Χερρόνησον; ἐς Αὐλαίου için, εἰς Αὐλαίου; ἐς Θυνιάδα için, εἰς Θυνιάδα

XXV (3) ἐς Κόλχους için, εἰς Κόλχους

XXV (4) iki kez τεσσαράκοντα için, τετταράκοντα

METİNDE KULLANILAN HELLENCE'LERE İLİŞKİN TRANSKRİPSİYON LİSTESİ

α	= a	ε	= e	μ	= m	σ, ζ	= s
αι	= ai	ει	= ei	ν	= n	τ	= t
αυ	= au	ευ	= eu	ξ	= ks	υ	= y
β	= b	ζ	= z	ο	= o	φ	= ph
γ	= g	η	= ē	οι	= oi	χ	= kh
γγ	= ng	θ	= th	ου	= u	ψ	= ps
γκ	= nk	ι	= i	π	= p	ω	= ō
γχ	= nkh	κ	= k	ρ	= r, rh	'	= h
δ	= d	λ	= l				

ΑΡΡΙΑΝΟΥ
ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ ΕΥΞΕΙΝΟΥ ΠΟΝΤΟΥ

ARRIANUS'UN
KARADENİZ SEYAHATI

Αὐτοκράτορι Καίσαρι Τραϊανῷ Ἀδριανῷ Σεβαστῷ
Ἀρριανὸς χαίρειν.

I

Εἰς Τραπεζοῦντα ἤκομεν, πόλιν Ἑλληνίδα, ὡς λέγει ὁ
Ξενοφῶν ἐκεῖνος, ἐπὶ θαλάττῃ ὠκισμένην, Σινωπέων
ἄποικον· καὶ τὴν μὲν θάλατταν τὴν τοῦ Εὐξείνου
ἄσμενοι κατείδομεν ὅθενπερ καὶ Ξενοφῶν καὶ σύ. (2)
καὶ οἱ βωμοὶ ἀνεστᾶσιν ἤδη, λίθου μέντοι γε τοῦ
τραχέος, καὶ τὰ γράμματα διὰ τοῦτο οὐκ εὖδηλα
κεχάρακται· τὸ δὲ Ἑλληνικὸν ἐπίγραμμα καὶ ἡμαρτη-
μένως γέγραπται, οἷα δὴ ὑπὸ βαρβάρων γραφέν. ἔγνωκα
οὖν τοὺς τε βωμοὺς λίθου λευκοῦ ἀναθεῖναι, καὶ τὰ
ἐπιγράμματα ἐγχαράξαι εὐσήμοις τοῖς γράμμασιν. (3) ὁ
μὲν γὰρ ἀνδριὰς ἔστηκεν ὁ σὸς τῷ μὲν σχήματι ἡδέως —
ἀποδείκνυσι γὰρ τὴν θάλατταν— τὴν δὲ ἐργασίαν οὔτε
ὁμοίός σοι οὔτε ἄλλως καλός· (4) ὥστε πέμψον
ἀνδριάντα ἄξιον ἐπονομάζεσθαι σὸν ἐν τῷ αὐτῷ τούτῳ
σχήματι· τὸ γὰρ χωρίον ἐπιτηδειότατον εἰς μνήμην
αἰώνιον.

II

Πεποιήται δὲ καὶ ὁ νεὸς λίθου τετραγώνου οὐ φαῦλως·
ἀλλὰ τὸ τοῦ Ἑρμοῦ ἄγαλμα οὔτε τοῦ νεῷ ἄξιόν ἐστιν
οὔτε αὐτοῦ τοῦ χωρίου. εἰ δέ σοι δοκεῖ, πέμψον μοι

Arrianus, Imperator Caesar Traianus Hadrianus
Augustus'u selamlar.

I

O ünlü Ksenōphōn'un söylediği gibi, deniz kenarında kurulmuş olan Sinōpē'lilerin kolonisi, Hellen kenti Trapezous'a geldik; Karadeniz'e yukarıdan, Ksenōphōn ve senin seyrettiğin yerden hayranlıkla bakıyoruz. (2) Halihazır-daki sunaklar eskiden kaba taştan inşa edildiklerinden harfler okunaklı bir şekilde kazınmamış; üzerlerindeki Hellen yazısı ise, barbarlar tarafından yazıldığını açığa vurur gibi, hatalı bir şekilde yazılmıştır. Bu yüzden sunakları beyaz taştan yeniden inşa etmeyi ve üzerlerindeki yazının belirgin harflerle kazınmasını kararlaştırdım. (3) Sizin ayakta duran heykelinize gelince, her ne kadar tasarım bakımından hoşsa da –zira denizi işaret ediyor– işçiliği bakımından ise, ne size benziyor ne de diğer bir açıdan güzel; (4) bu yüzden aynı bu pozda sizin adınızı taşımaya layık bir heykelinizi gönderin; çünkü sizin ebediyen anımsanmanız için burası son derece uygun bir yer.

II

Tapınak dikdörtgen taştan özenli bir şekilde yapılmıştır; fakat Hermēs heykeli ne tapınağa ne de onun konumuna layıktır. Eğer siz de uygun bulursanız, bana Hermes'in

πεντάπουν μάλιστα Ἑρμοῦ ἄγαλμα —τηλικούτον γάρ μοι δοκεῖ ἔσεσθαι ὥς γε πρὸς τὸν νεῶν σύμμετρον— καὶ ἄλλο τοῦ Φιλησίου τετράπουν· (2) οὐ γὰρ ἀπὸ τρόπου δοκεῖ μοι σύνναος καὶ σύμβωμος ἔσεσθαι τῷ προπάτορι, καὶ ὃ μὲν τις τῷ Ἑρμῇ, ὃ δὲ τῷ Φιλησίῳ, ὃ δὲ καὶ ἀμφοῖν θύσει παριών. χαριοῦνται δὲ καὶ οὗτοι κάκεῖνοι τῷ τε Ἑρμῇ καὶ τῷ Φιλησίῳ· τῷ μὲν Ἑρμῇ, ὅτι τὸν ἔγγονον αὐτοῦ τιμῶσιν, τῷ δὲ Φιλησίῳ, ὅτι τὸν αὐτοῦ προπάτορα. (3) ὥς ἔγωγε καὶ ἐβουθύτησα ἐνταῦθα, οὐχ ὥσπερ ὁ Ξενοφῶν ἐκεῖνος ἐν Κάλπης λιμένι ὑφ' ἀμάξης βούν λαβὼν δι' ἀπορίαν ἱερείων, ἀλλὰ τῶν Τραπεζουντίων αὐτῶν παρασκευασάντων ἱερεῖον οὐκ ἀγεννές. καὶ ἐσπλαγχνυσάμεθα αὐτόθι καὶ ἐπὶ τοῖς σπλάγχνοις ἐπεσπείσαμεν. (4) ὅτῳ δὲ πρώτῳ τὰγαθὰ ἠυχόμεθα, οὐ λανθάνομέν σε τὸν τε τρόπον τὸν ἡμέτερον οὐκ ἀγνοοῦντα καὶ σαυτῷ συνειδότα ὅτι ἄξιός εἰ ὑπὲρ ὅτου πάντες εὐξαιντο τὰγαθὰ καὶ ὅσοι ἡμῶν ἔλαττον ὑπὸ σοῦ εὖ πεπόνθασιν.

^a Arrianus burada, Ksenōphōn'un *Anabasis*'inde (VI. 4. 22) anlattığı olaya değiniyor.

^b Bir parça sıvı dökülerek yapılan kurban ya da adak töreni.

III

Ἐκ Τραπεζοῦντος δὲ ὀρμηθέντες τῇ μὲν πρώτῃ εἰς Ὑσσου λιμένα κατήραμεν καὶ τοὺς πεζοὺς τοὺς ταύτῃ ἐγυμνάσαμεν· ἡ γὰρ τάξις αὕτη, ὥς οἶσθα, πεζῶν ἐστίν

yaklaşık beş ayak boyunda heykelini –zira bana öyle geliyor ki, bu ebattaki tapınağın boyutuna uyum sağlayacaktır– ve ayrıca Philēsios’un dört ayak uzunluğunda bir heykelini yollayın; (2) çünkü ortak bir tapınak ve sunakta atasıyla birlikte tapınım görmesinin sebepsiz olmayacağını düşünüyorum; ayrıca bakarsınız biri Hermēs’e, bir diğeri Philēsios’a, bir başkası ise, buradan geçerken her ikisi için de kurban sunacaktır. Bu şekilde davrananlar hem Hermēs’i hem de Philēsios’u memnun etmiş olacaklardır. Hermēs için, kendi soyunu; Philēsios için ise, kendi atasını onurlandırırılar. (3) Bu yüzden ben de, orada kendi payıma bir boğa kurban ettim, Kalpē Limanı’nda kurban edilecek hayvan yoksunluğundan ötürü öküz arabasından bir sığır çıkartan ünlü Ksenōphōn’un^a başına gelen benim başıma gelmedi; tersine kusursuz bir kurbanlığı Trapezous’luların kendileri sağladılar. Ayrıca orada hayvanın iç organlarını inceledik ve onların üzerine *libasyon*^b yaptık. (4) İyiliği için en başta dua ettiğimiz kişiyi, yani hem bizim geleneklerimizi yakından tanıyan hem de herkesin; hatta iyiliğinize bizden daha az mahzar olanların bile iyiliği için dua etmelerine layık olduğunun bizzat kendinin de farkında olan sizi de unutmadık.

III

Trapezous’tan gemilerle yelken açtıktan sonraki, ilk günde Hyssos Limanı’na vardık ve orada yaya askerlere talim yaptırdık; zira bu birlik= *cohors*^c, bildiğiniz gibi pi-

^c Roma *legio*’sunun yardımcı birliğine denir; yaklaşık 600 kişiden oluşur.

καὶ ἱππέας εἴκοσιν ὅσον εἰς διακονίαν ἔχει· ἀλλὰ καὶ τούτους τὰς λόγχας ἀκοντίσαι ἐδέησεν. (2) ἐνθένδε ἐπλέομεν τὰ μὲν πρῶτα ταῖς αὖραις ταῖς ἐκ τῶν ποταμῶν πνεούσαις ἔωθεν καὶ ἅμα ταῖς κώπαις διαχρώμενοι· ψυχραὶ μὲν γὰρ ἦσαν αἱ αὖραι, ὡς λέγει καὶ Ὅμηρος, οὐχ ἱκαναὶ δὲ τοῖς ταχυναυτεῖν βουλομένοις. εἶτα γαλήνην ἐπέλαβεν, ὥστε καὶ ἡμεῖς τῇ εἰρεσίᾳ μόνῃ ἐχρώμεθα. (3) ἔπειτα δὲ ἄφνω νεφέλη ἐπαναστᾶσα ἐξερράγη κατ' εὖρον μάλιστα, καὶ ἐπήνεγκεν πνεῦμα ἐξαίσιον καὶ τοῦτο ἀκριβῶς ἐναντίον, ὅπερ καὶ μόνον ὦνῃσεν ἡμᾶς· κοίλῃν μὲν γὰρ δι' ὀλίγου τὴν θάλατταν ἐποίησεν, ὡς μὴ κατὰ τὰς κώπας μόνον ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τὰς παρεξιρεσίας ἐπεισεῖν ἡμῖν ἐκατέρωθεν ἀφθόνως τοῦ ὕδατος, τοῦτο δὲ τὸ τραγικόν, (4)

"καὶ τὴν μὲν ἐξαντλοῦμεν, ἣ δ' ἐπεισέρρει."

ἀλλ' οὐ πλάγιόν γε ἦν τὸ κλυδώνιον. ταύτῃ καὶ ἡνύτομεν μόγῃς καὶ χαλεπῶς τῇ εἰρεσίᾳ, καὶ μέντοι πολλὰ παθόντες ἤκομεν εἰς τὰς Ἀθήνας.

⁹ Hom. *Od.* V. 469; XII 168 vd.

IV

"Ἔστι γάρ τοι καὶ ἐν Πόντῳ τῷ Εὐξείνῳ χωρίον οὕτω καλούμενον, καὶ τι καὶ Ἀθηνᾶς ἱερόν ἐστιν αὐτόθι Ἑλληνικόν, ὅθεν μοι δοκεῖ καὶ τὸ ὄνομα εἶναι τοῦτο τῷ χωρίῳ, καὶ φρουρίον τι ἐστὶν ἡμελημένον. (2) ὁ δὲ ὅρμος οἷος ὥρα ἔτους δέχεσθαι οὐ πολλὰς ναῦς καὶ

yadelerden oluşmaktadır ve yirmi kişilik atlı birliği hizmetine sahiptir; ayrıca onların mızrak fırlatma talimi yapmaları gerekiyordu. (2) Oradan, sabahleyin ırmaklardan esen rüzgarlarla yelken açtık ve aynı zamanda düzenli olarak kürek çekerek ilerledik; Homēros'un⁶ dediği gibi; *zira rüzgarlar soğuk esiyorlardı; gene de hızlı gitmek isteyenler için yeterli değillerdi*. Daha sonra deniz duruldu, bu yüzden sadece kürekle ilerledik. (3) Ardından birdenbire ufukta özellikle doğuya doğru yükselen bir bulut belirdi ve korkunç bir rüzgar tam olarak ters yönden esti, bu bizim tek avantajımızdı; çünkü kısa süre içinde denizi dalgalandırdı, sadece küreklerin boşluklarından değil; fakat aynı zamanda güvertelerin üzerinden ve yanlardan da, her iki taraftan bol miktarda su aldığımız için, sanki bu tragedya mısrasında anlatıldığı gibi, (4)

“ve biz onu dışarı atıyorduk, o ise içeri giriyordu.”

en azından küçük dalga gemi parapetini^d aşmıyordu. Bu bakımdan meşakkatle ve zorlukla kürek çekmeyi başarıyorduk ve birçok güçlüklerden sonra, Athēnai'a ulaştık.

^d Gemi kenarı, halk arasında küpeşte olarak da bilinir.

IV

Zira Karadeniz'de, bu şekilde adlandırılan bir yer ve orada Hellenlere ait bir Athēna Tapınağı vardır ve bu sebepten dolayı, bu yere bu adın verildiğini sanıyorum ve ayrıca burada terk edilmiş bir kale de bulunur. (2) Yılın bu mevsiminde az sayıda gemiyi barındıran ve onları güney

σκέπην ταύταις παρέχειν ἀπὸ νότου ἀνέμου καὶ αὐτοῦ τοῦ εὐρου· σῶζοιτο δ' ἂν καὶ τοῦ βορρᾶ τὰ ὀρμούντα πλοῖα, ἀλλ' οὐ τοῦ γε ἀπαρκίου οὐδὲ τοῦ θρασκίου μὲν ἐν τῷ Πόντῳ, σκίρωνος δὲ ἐν τῇ Ἑλλάδι καλουμένου. (3) εἰς δὲ τὴν νύκτα βρονταί τε σκληραὶ καὶ ἀστραπαὶ κατεῖχον, καὶ πνεῦμα οὐ τὸ αὐτὸ ἔτι, ἀλλ' εἰς νότον μεθεισθήκει, καὶ δι' ὀλίγου ἀπὸ τοῦ νότου εἰς λίβα ἄνεμον, καὶ ταῖς ναυσὶν οὐκέτι ἀσφαλῆς ὁ ὅρμος ἦν. (4) πρὶν οὖν παντάπασιν ἀγριωθῆναι τὴν θάλατταν, ὅσας μὲν αὐτὸ τὸ χωρίον αἱ Ἀθηναὶ δέξασθαι ἠδύναντο, ταύτας αὐτοῦ ἐνεωλκήσαμεν, πλὴν τῆς τριήρους· αὕτη γὰρ πέτρα τινὶ ὑφορμούσα ἀσφαλῶς ἐσάλευεν.

* Lips olarak adlandırılan bu rüzgar, güneybatıdan esmekte olup, buna Libya rüzgarı da denmektedir.

V

Τὰς δὲ πολλὰς ἐδόκει πέμπειν εἰς τοὺς αἰγιαλοὺς τοὺς πλησίον νεωλκηθησομένας. καὶ ἐνεωλκήθησαν ὥστε ἀπαθεῖς διαγενέσθαι πάσας πλὴν μιᾶς, ἣντινα ἐν τῷ ὀρμίζεσθαι πρὸ τοῦ καιροῦ ἐπιστρέψασαν πλαγίαν ὑπολαβὸν τὸ κῦμα ἐξήνεγκεν εἰς τὴν ἡϊόνα καὶ συνέτριψεν. (2) ἀπεσώθη μέντοι πάντα, οὐ τὰ ἰστία μόνον καὶ τὰ σκεύη τὰ ναυτικὰ καὶ οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ καὶ οἱ ἦλοι, καὶ ὁ κηρὸς ἀπεξύσθη, ὡς μηδενὸς ἄλλου ἢ

(lodos) ve bilhassa doğu rüzgarından koruyan demir atma yeri; kuzey/kuzeydoğu rüzgarından (poyraz) sığınan gemileri de koruyabilirken; fakat Karadeniz’de *aparkias* ve *thraskios*, Hellas’ta ise, *skirōn* olarak adlandırılan kuzeybatı rüzgarına karşı aynı derecede korumayabilir. (3) Akşama doğru kuvvetli yankılar uyandıran gök gürültüleri ve şimşekler ortalığı kapladı ve rüzgar hep aynı kalmayıp; ama önce güneye ve kısa süre sonra da güneyden güneybatı rüzgarına^e doğru yönünü değiştirdi ve liman artık gemiler için güvenli olmaktan çıktı. (4) Bundan dolayı denizin tamamen patlamasından önce, bir *triērēs*^f haricindeki bütün gemileri Athēnai barınağının kabul edebildiği ölçüde karaya çektik; çünkü bu üç sıra kürekli savaş gemisi bir kayalığa yanaşıp güvenle demir atmıştı.

^f *Triērēs*, İÖ. VI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren uzun bir süre en çok kullanılan savaş gemisi niteliğindeki yeni bir tekne türüdür. Bu tekneye Latince’de *triemis* adı verilmekteydi. Kelime anlamı itibarıyla ‘üç sıra kürekli’ demek olan söz konusu hızlı savaş gemilerini, o çağın ‘*destroyerleri*’ olarak kabul edebiliriz.

V

Gemilerin büyük bir bölümünü, karaya çekilmeleri amacıyla komşu sahillere göndermek bana uygun görünüyordu. Öyle ki, biri dışında gemilerin hepsi kolaylıkla kıyıya çekilebildi, ki tam onun limana getirildiği sırada çarpan bir dalga altına girip gemiyi kaldırarak, onu alabora ettikten sonra, sahile doğru fırlattı ve paramparça etti. (2) Böylelikle sadece yelkenler, deniz donanımları ve mürettebat değil; her şey kurtarılmış oldu; fakat aynı zamanda çiviler ve balmumu da söküldü. Bu yüzden gemi yapımı

ξύλων δέισθαι ναυπηγησίμων εἰς τὴν κατασκευήν, ὧν παμπόλλη, ὡς οἶσθα, ἀφθονία ἐστὶν κατὰ τὸν Πόντον. (3) οὗτος ὁ χειμὼν ἐπὶ δύο ἡμέρας κατεῖχεν, καὶ ἦν ἀνάγκη μένειν. ἐχρῆν γὰρ ἄρα μηδὲ τὰς ἐν τῷ Πόντῳ Ἀθήνας παραπλεῦσαι ἡμᾶς ὥσπερ τινὰ ὄρμον ἔρημον καὶ ἀνώνυμον.

VI

Ἐνθένδε ἄραντες ὑπὸ μὲν τὴν ἑὼ πλαγίου τοῦ κλύδωνος ἐπειρώμεθα, προϋούσης δὲ τῆς ἡμέρας βορρᾶς ἐπιπνεύσας ὀλίγος κατέστησε τὴν θάλατταν καὶ διατρεμῆσαι ἐποίησεν. καὶ ἦλθομεν πρὸ τῆς μεσημβρίας σταδίου πλείονας ἢ πεντ[ήκοντα καὶ δι]ακοσίους εἰς Ἄψαρον, ἵναπερ αἱ πέντε σπεῖραί εἰσιν ἰδρυμέναι. (2) καὶ τὴν μισθοφορὰν τῇ στρατιᾷ ἔδωκα καὶ τὰ ὄπλα εἶδον καὶ τὸ τεῖχος καὶ τὴν τάφρον καὶ τοὺς κάμνοντας καὶ τοῦ σίτου τὴν παρασκευὴν τὴν ἐνοῦσαν. ἦντινα δὲ ὑπὲρ αὐτῶν τὴν γνώμην ἔσχον, ἐν τοῖς Ῥωμαϊκοῖς γράμμασιν γέγραπται. (3) ὁ δὲ Ἄψαρος τὸ χωρίον λέγουσιν ὅτι Ἄψυρτος ἐκαλεῖτο πάλαι ποτέ· ἐνταῦθα γὰρ τὸν Ἄψυρτον ὑπὸ τῆς Μηδείας ἀποθανεῖν, καὶ τάφος Ἀψύρτου δείκνυται. ἔπειτα διαφθαρῆναι τὸ ὄνομα ὑπὸ τῶν περιοίκων βαρβάρων, καθάπερ καὶ ἄλλα πολλὰ διέφθαρται· (4) ὁπότε καὶ τὰ Τύανα τὰ ἐν τοῖς Καππαδόκαις Θόανα λέγουσιν ὅτι ὠνομάζετο ἐπὶ Θόαντι τῷ βασιλεῖ τῶν Ταύρων, ὃς τοὺς ἀμφὶ Ὀρέστην καὶ Πυλάδην διώκων ἄχρι τῆσδε τῆς χώρας ἐλθεῖν φημίζεται καὶ ἐνταῦθα νόσῳ ἀποθανεῖν.

için tahtadan başka hiçbir şey eksik değildi. Sizin de bildiğiniz gibi, gerçekten bunlardan Karadeniz kıyısı boyunca oldukça bol miktarda var. (3) Bu fırtına iki gün boyunca sürdü ve orada kalmak zorunluydu. Zira Karadeniz'deki Athēnai kentinden sanki terk edilmiş ve isimsiz bir liman yeri gibi, geçip gitmek bize uygun görünmemişti.

VI

Oradan şafağa doğru demir alıp, yandan gelen dalga vasıtasıyla ilerlemeyi denedik; gün boyunca karşı yönden poyraz estiği için denizi biraz yatıştırdı ve çarşaf gibi yaptı. Bu bakımdan, öğleden önce 250 *stadia*'dan⁸ fazla yol kat ederek beş *cohors*'un konuşlandığı Apsaros'a geldik. (2) Ordunun ücretini ödedim, silahları, suru, hendeği, hastaları ve erzakın mevcut durumunu teftiş ettim. Bu konular üzerindeki görüşümü size yazmış olduğum Latince belgelerde bildirmiştim. (3) Apsaros yöresinin çok eski zamanlarda Apsyrtos, Mēdeia tarafından burada öldürüldüğü ve Apsyrtos'un mezarı burada görüldüğü için Apsyrtos olarak adlandırıldığını söylüyorlar. Tıpkı birçok başka şeylerin isimlerinin değiştirildiği gibi, söz konusu isim de daha sonraları çevrede ikamet eden barbarlar tarafından değiştirilmiştir: (4) Örneğin Kappadokia'daki Tyana kentini Thoana olarak söylüyorlar, ki ismini Taurus'ların kralı Thoas'tan alıyordu; zira Thoas'ın Orestēs ve Pyladēs'i izlerken, bu ülkeye kadar geldiği ve orada hastalıktan öldüğü söyleniyor.

⁸ Yaklaşık 600 ayak uzunluğundadır. Ancak, antikçağda bu mesafenin ölçümü belirli bir standarda bağlanmadığından, 1 *stadion*'un uzunluğu 177.6-192.28 metre arasında değişmektedir.

VII

Ποταμούς δὲ παρημείψαμεν ἐν τῷ παράπλῳ τῷ ἀπὸ Τραπεζοῦντος τὸν τε Ὑσσον, ὅτου ἐπώνυμος Ὑσσου λιμὴν, ὃς ἀπέχει Τραπεζοῦντος σταδίους ὀγδοήκοντα καὶ ἑκατόν, καὶ τὸν Ὀφιν, ὃς ἀπέχει Ὑσσου λιμένος εἰς ἐνενήκοντα σταδίους μάλιστα καὶ ὀρίζει τὴν Κόλχων χώραν ἀπὸ τῆς Θιαννικῆς. (2) ἔπειτα τὸν Ψυχρὸν καλούμενον ποταμὸν διέχοντα ὅσον τριάκοντα σταδίους ἀπὸ τοῦ Ὁφews. ἔπειτα τὸν Καλὸν ποταμόν· καὶ οὗτος τριάκοντα διέχει ἀπὸ τοῦ Ψυχροῦ. ἐχόμενος δὲ τοῦ Ψυχροῦ ἐστὶν ὁ Ῥίζιος ποταμός, ἑκατόν εἴκοσι στάδια διέχων ἀπὸ τοῦ Καλοῦ. (3) καὶ ἀπὸ τούτου τριάκοντα Ἀσκουρος ἄλλος ποταμός, καὶ Ἀδιηνός τις ἀπὸ τοῦ Ἀσκούρου ἐξήκοντα· ἐνθὲνδε εἰς Ἀθήνας ὀγδοήκοντα καὶ ἑκατόν. ταῖς δὲ Ἀθήναις Ζάγατις ποταμός ἐπὶ μάλιστα στάδια ἀπ' αὐτῶν διέχων πρόσκειται. ἀπὸ δὲ τῶν Ἀθηνῶν ὀρμηθέντες τὸν Πρύτανιν παρημείψαμεν, ἵνα περ καὶ τὰ Ἀγχιάλου βασιλεία ἐστίν. καὶ οὗτος ἀπέχει τετταράκοντα στάδια ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν. (4) τοῦ Πρυτάνews δὲ ἔχεται ὁ Πυξίτης ποταμός· στάδιοι ἐνενήκοντα ἐν μέσῳ ἀμφοῖν. καὶ ἀπὸ τοῦ Πυξίτου εἰς Ἀρχαβιν ἄλλοι ἐνενήκοντα, ἀπὸ δὲ Ἀρχάβιος εἰς Ἀψαρον ἐξήκοντα. ἀπὸ δὲ Ἀψάρου ἄραντες τὸν Ἀκαμψιν παρημείψαμεν νύκτωρ, εἰς πεντεκαίδεκα σταδίους ἀπέχοντα τοῦ Ἀψάρου. (5) ὁ δὲ Βαθὺς ποταμός ἐβδομήκοντα καὶ πέντε ἀπέχει τούτου, καὶ ὁ Ἀκινάσης ἀπὸ τοῦ Βαθέος ἐνενήκοντα,

VII

Trapezous'tan başlayan deniz yolculuğumuzda Trapezous'tan 180 *stadia* uzaklıkta olan ve adını Hyssos Limanı'na veren Hyssos Irmağı'nı ve Hyssos Limanı'ndan yaklaşık 90 *stadia* mesafede olan ve Kolkhis'lilerin ülkesiyle Thiannikē arasındaki sınırı belirleyen Ophis Irmağı'nı aştık. (2) Ardından, Psykhros olarak adlandırılan ırmak Ophis'ten 30 *stadia* uzaklıktadır. Daha sonra Psykhros Irmağı'na 30 *stadia* mesafedeki diğer bir ırmak olan Kalos'a gelinir. Psykhros'tan sonra Rhizios^b Irmağı vardır ve Kalos Irmağı'ndan 120 *stadia* uzaklıktadır. (3) Ondan 30 *stadia* mesafede diğer bir ırmak olan Askouros ve Askouros'tan 60 *stadia* sonra Adiēnos adlı bir ırmak vardır; oradan Athēnai'a 180 *stadia*'dır. Zagatis Irmağı ise, Athēnai'ya yaklaşık 7 *stadia* uzaklıktadır. Biz o sabah Athēnai'dan demir alıp harekete geçtikten sonra, Athēnai ile aralarında 40 *stadia* mesafe olan ve topraklarında Ankhilaos'un sarayının bulunduğu Prytanis'in önünden geçtik. (4) Prytanis'ten sonra, Pyksitēs Irmağı'na gelinir ve her ikisi arasında 90 *stadia* uzaklık vardır. Pyksitēs ile Arkhabis'in aralarında gene 90 *stadia*, Arkhabis'ten Apsaros'a ise, 60 *stadia* mesafe bulunur. Apsaros Limanı'ndan demir aldıktan sonra, Apsaros'la aralarında aşağı yukarı 15 *stadia* mesafe olan Akampsis'i gece geçtik. (5) Bathys Irmağı ise, buradan 75 *stadia* ve Akinasēs, Bathys'tan 90 *stadia*, Akinasēs Isis arası ise, gene 90 *stadia* çeker. Hem Akampsis hem de Isis ırmağı, gemilerin

^b Rhizios= Rize Irmağı'nın isminin Lazlar tarafından verilmiş olup manasının Lazca'da *insanların toplandığı yer* anlamında olduğu düşünülmektedir.

ἐνενήκοντα δὲ καὶ ἀπ' Ἀκινάσου ὁ Ἴσις. ναυσίποροι δὲ εἰσιν ὃ τε Ἄκαμφις καὶ ὁ Ἴσις, καὶ αὔρας τὰς ἐωθινὰς ἰσχυρὰς ἐκπέμπουσιν. ἀπὸ δὲ Ἴσιος τὸν Μῶγρον παρημείψαμεν. ἐνενήκοντα στάδιοι μεταξὺ τοῦ Μώγρου εἰσιν καὶ τοῦ Ἴσιος. καὶ οὗτος ναυσίπορος.

VIII

Ἐνθένδε εἰς τὸν Φᾶσιν εἰσεπλεύσαμεν ἐνενήκοντα τοῦ Μώγρου διέχοντα, ποταμῶν ὧν ἐγὼ ἔγνων κουφότατον ὕδωρ παρεχόμενον καὶ τὴν χροάν μάλιστα ἐξηλλαγμένον. (2) τὴν μὲν γὰρ κουφότητα τῷ τε σταθμῷ τεκμαίροιτο ἂν τις, καὶ πρὸ τούτου, ὅτι ἐπιπλεῖ τῇ θαλάττῃ, οὐχὶ δὲ συμμίγνυται, καθάπερ τῷ Πηνειῷ τὸν Τιταρήσιον λέγει ἐπιρρεῖν Ὅμηρος "καθύπερθεν ἡὕτ' ἔλαιον". (3) καὶ ἦν κατὰ μὲν τοῦ ἐπιρρέοντος βάψαντα γλυκὺ τὸ ὕδωρ ἀνιμήσασθαι, εἰ δὲ εἰς βάθος τις καθῆκεν τὴν κάλπιν, ἄλμυρόν. καίτοι ὁ πᾶς Πόντος πολὺ τι γλυκυτέρου τοῦ ὕδατός ἐστιν ἢ περ ἢ ἔξω θάλαττα· καὶ τούτου τὸ αἷτιον οἱ ποταμοὶ εἰσιν, οὔτε πλῆθος οὔτε μέγεθος σταθμητοὶ ὄντες. (4) τεκμήριον δὲ τῆς γλυκύτητος, εἰ τεκμηρίων δεῖ ἐπὶ τοῖς αἰσθήσει φαινομένοις, ὅτι πάντα τὰ βοσκήματα οἱ προσοικούντες τῇ θαλάττῃ ἐπὶ τὴν θάλατταν κατάγουσιν καὶ ἀπ' αὐτῆς ποτίζουσιν· τὰ δὲ πίνοντά τε ἡδέως ὀράται, καὶ λόγος κατέχει ὅτι καὶ ὠφέλιμον αὐτοῖς τοῦτο τὸ ποτόν ἐστιν τοῦ γλυκέος μᾶλλον. (5) ἡ δὲ χροά τῷ Φάσιδι οἷα ἀπὸ μολίβδου ἢ καττιτέρου βεβαμμένου τοῦ ὕδατος· καταστὰν δὲ καθαρῶτατον γίγνεται. οὐ τοίνυν

yüzebileceği kadar derindir ve sabahları ırmaklardan denize doğru kuvvetli rüzgarlar eserler. Isis'ten sonra Mōgros'a geçtik. Mōgros ile Isis arası 90 *stadia*'dır ve Mōgros Irmağı da deniz taşımacılığı yapılabilecek ölçüde derindir.

VIII

Oradan, yani Mōgros'tan 90 *stadia* boyunca ilerleyip, tanıdığım ırmaklar arasında en hafif suya sahip olan ve özellikle rengi bakımından sıra dışı olan Phasis'e doğru yelken açtık. (2) Zira suyun hafifliğine Homēros'un¹ *Titarēsios Irmağı'nın Pēneios'un üzerinden "yağ gibi akıp gittiğini"* söylediği gibi, Phasis'in suyunun da deniz üzerinde yüzüp, karışmamasından² hükmedilebilir. (3) Öyle ki, birinin denize akan suyun yüzüne bir kova daldırınca tatlı su çekmesi; fakat eğer kovayı daha derine batırırsa, tuzlu su çekmesi mümkündü. Zaten bütün Karadeniz, dışarıdaki denizden çok daha tatlı suya sahiptir; bunun sebebi ise, çok fazla sayıda ve çok büyük su kütlelerine sahip olan ırmaklardır. (4) Son derece tatlı olmasının kanıtı ise –eğer kanıtlamak gerekliyse bu açıklamalar üzerine kavranacaktır–, ki deniz kıyısında ikamet edenler bütün hayvanlarını deniz kenarına doğru sürerler ve hayvanlar denizden su içerler; ve bu içeceği hayvanların zevkle içtiği görülür; zira hayvanlar için bu içeceği içmenin tatlı su içmekten daha yararlı olduğuna ilişkin yaygın bir kanı vardır. (5) Suyu kurşun ya da kalay tarafından boyanmış olduğu için Phasis'in yüzeyi son derece temiz olmuştur. Bundan dolayı Phasis'e yelken

¹ Hom. *Il.* II. 752-754.

² Ayrıca bk. Sen. *Med.* 213-214.

νενόμεσται εἰσκομίσαι ὕδωρ εἰς τὸν Φᾶσιν τοὺς εἰσπλέοντας, ἀλλ' ἐπειδὴν εἰσβαίωσιν ἤδη εἰς τὸν ροῦν, παραγγέλλεται πᾶν ἐκχεῖν τὸ ἐνὸν ὕδωρ ἐν ταῖς ναυσίν· εἰ δὲ μή, λόγος κατέχει ὅτι οἱ τούτου ἀμελήσαντες οὐκ εὐπλοοῦσιν. τὸ δὲ ὕδωρ τοῦ Φάσιδος οὐ σήπεται, ἀλλὰ μένει ἀκραιφνὲς καὶ ὑπὲρ δέκατον ἔτος, πλήν γε δὴ ὅτι εἰς τὸ γλυκύτερον μεταβάλλει.

IX

Εἰσβαλλόντων δὲ εἰς τὸν Φᾶσιν ἐν ἀριστερᾷ ἵδρυται ἡ Φασιανὴ θεός. εἴη δ' ἂν ἀπό γε τοῦ σχήματος τεκμαιρομένῃ ἡ Ῥέα· καὶ γὰρ κύμβαλον μετὰ χεῖρας ἔχει καὶ λέοντας ὑπὸ τῷ θρόνῳ, καὶ κάθηται ὥσπερ ἐν τῷ Μητρῷ Ἀθήνησιν ἡ τοῦ Φειδίου. ἐνταῦθα καὶ ἡ ἄγκυρα δείκνυται τῆς Ἀργούς. (2) καὶ ἡ μὲν σιδηρὰ οὐκ ἔδοξέ μοι εἶναι παλαιά —καίτοι τὸ μέγεθος οὐ κατὰ τὰς νῦν ἀγκύρας ἐστίν, καὶ τὸ σχῆμα ἀμηγέπη ἐξηλλαγμένη—, ἀλλὰ νεωτέρα μοι ἐφάνη εἶναι τοῦ χρόνου. λιθίνης δὲ τινος ἄλλης θραύσματα ἐδείκνυτο παλαιά, ὥς ταῦτα μᾶλλον εἰκάσαι ἐκεῖνα εἶναι τὰ λείψανα τῆς ἀγκύρας τῆς Ἀργούς. ἄλλο δὲ οὐδὲν ὑπόμνημα ἦν ἐνταῦθα τῶν μύθων τῶν ἀμφὶ τὸν Ἰάσονα. (3) τὸ μέντοι φρούριον αὐτό, ἵναπερ κάθηνται τετρακόσιοι στρατιῶται ἐπίλεκτοι, τῇ τε φύσει τοῦ χωρίου ὀχυρώτατον εἶναί μοι ἔδοξεν, καὶ ἐν ἐπιτηδειοτάτῳ κεῖσθαι πρὸς ἀσφάλειαν τῶν ταύτῃ πλεόντων. καὶ τάφρος διπλῇ περιβέβληται τῷ τείχει,

açanların su getirmiş olmaları geleneksel olarak yasaklanmıştır. Gemiyle Phasis'in akıntısına girdikten sonra, gemilerdeki bütün suyun dökülmesi emredilir: Eğer suyu dökmezlerse, bu emre itaat etmeyenlerin rahat deniz yolculuğu yapamayacaklarına ilişkin bir kanı vardır. Phasis'in suyu bayatlamaz; tersine on yıldan uzun süre saf kalır; ama suyu biraz karıştırıldığında ise, daha tatlı olur.

IX

Gemiyle Phasis'e doğru girerken solda Phasis tanrıçasının bir heykeli bulunmaktadır. Atribüsünden yola çıkarak karar verilince, Rhea olduğu da düşünülebilir: çünkü eliyle büyük bir zil tutmaktadır ve tahtında aslanlar vardır; ayrıca aynı Phidias'ın yapmış olduğu Athēna Ana Tanrıçası'nda olduğu gibi oturmuştur. Burada Argō gemisinin çapası da sergilenmektedir. (2) Ancak çapanın demiri bana o kadar eski görünmedi –ayrıca büyüklük bakımından bizim şimdiki çapalara oranla daha küçük, biçim bakımından ise, biraz tuhaftı–: Yine de bende (Argōnautēs'lerin) zamanından daha geç olduğu izlenimi uyandırıyor. Orada ayrıca, taştan yapılmış bir başka çapanın kırılmış eski fragmanları sergileniyordu. Öyle ki, bu şeylerin Argō gemisinin çapasının kalıntıları olması, o şeylerin varsayıma dayanan betimlemesinden daha uygun görünüyordu. Burada başkaca hiçbir şey Iasōn'a ilişkin efsaneleri anımsatmıyordu. (3) Bizzat kaleye 400 kişilik seçme askeri birlik yerleştirilmiştir. Kalenin, arazinin topoğrafyasına uygun olarak son derece sağlam olduğunu ve buraya yelken açmak isteyenlerin güvenliği açısından son derece stratejik mevkide kurulduğunu zannediyorum. Ayrıca ikisinin her biri aynı genişlikte olan iki sıra hen-

εὐρεία ἐκατέρα. (4) πάλαι μὲν οὖν γήινον τὸ τεῖχος ἦν, καὶ οἱ πύργοι ξύλινοι ἐφειστήκεσαν· νῦν δὲ ἐκ πλίνθου ὀπτῆς πεποιήται καὶ αὐτὸ καὶ οἱ πύργοι καὶ τεθεμελίωται ἀσφαλῶς, καὶ μηχαναὶ ἐφεστᾶσιν, καὶ ἐν ὀλίγῳ πᾶσιν ἐξήρτυται πρὸς τὸ μηδὲ πελάσαι ἂν τινα αὐτῶ τῶν βαρβάρων, μήτι γε δὴ εἰς κίνδυνον καταστήσαι πολιορκίας τοὺς ἐν αὐτῷ φρουροῦντας. (5) ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸν ὄρμον ἐχρῆν ἀσφαλῇ εἶναι ταῖς ναυσὶ καὶ ὅσα ἔξω τοῦ φρουρίου κατωκείτο ὑπὸ τε τῶν πεπαυμένων τῆς στρατιᾶς καὶ τινων καὶ ἄλλων ἐμπορικῶν ἀνθρώπων, ἔδοξέ μοι ἀπὸ τῆς διπλῆς τάφρου, ἣ περιβέβληται τῷ τείχει, ἄλλην τάφρον ἐκβαλεῖν ὥς ἐπὶ τὸν ποταμόν, ἥ τό τε ναύσταθμον περιέξει καὶ τὰς ἔξω τοῦ τείχους οἰκίας.

X

Ἀπὸ δὲ τοῦ Φάσιδος Χαρίεντα ποταμὸν παρῆμείψαμεν ναυσίπορον· στάδιοι μεταξὺ ἀμφοῖν ἐνενήκοντα. καὶ ἀπὸ τοῦ Χαρίεντος εἰς Χῶβον ποταμὸν ναυσίπορον εἰσεπλεύσαμεν ἄλλους ἐνενήκοντα, ἵνα περ καὶ ὠρμίσθημεν. ὧν δὲ ἕνεκα, καὶ ὅσα ἐνταῦθα ἐπράξαμεν, δηλώσει σοι τὰ Ῥωμαϊκὰ γράμματα. (2) ἀπὸ δὲ Χώβου Σιγάμην ποταμὸν παρῆμείψαμεν ναυσίπορον· διέχει δὲ τοῦ Χώβου σταδίους εἰς δέκα καὶ διακοσίους μάλιστα. ἔχεται δὲ τοῦ Σιγάμου Ταρσούρας ποταμός· στάδιοι εἴκοσι καὶ ἑκατὸν μεταξὺ ἀμφοῖν. ὁ δὲ Ἴππος ποταμὸς τοῦ Ταρσούρου πεντήκοντα σταδίους καὶ

dek suru çevirmiştiir. (4) Eskiden sur topraktan yapılmış, kuleler ise, tahtadan inşa edilmiştiler. Şimdi ise, sur ve kuleler pişmiş tuğladan yeniden yapılmıştır. Dahası, temeli kuvvetlice atılmış ve üzerine savaş makineleri yerleştirilmiştir –kısaca sadece kaleye barbar kavimlerden herhangi birinin yürüyebilme olasılığına karşı bütün gerekli önlemler alınmakla kalmamış; aynı zamanda gar-nizon askerlerini olası bir kuşatmanın tehlikesinden koru-yabilmesi için de uygun şekilde donatılmıştı. (5) Gemiler için demir atma yerinin güvenli olması ne kadar gerek-liyse, kalenin dışında ikamet eden emekli askerlerin, baş-kalarının ve tüccarların güvende olması da o kadar gerek-liydi. Bu yüzden suru kuşatmış iki sıra hendekten ırmağa kadar sadece limanı değil; aynı zamanda surun dışındaki evleri de çevreleyecek diğer bir hendeğin yapımı bana uy-gun göründü.

X

Phasis'ten yelken açtıktan sonra, gemilerin yüzebileceği kadar derin Kharies Irmağı'nı geçtik; bu ikisinin arası 90 *stadia*'dır. Kharies'ten Khōbos Irmağı'na doğru gene 90 *stadia* yol kat ettik ve orada demir attık. Bunun nedenlerini ve orada yaptığımız şeyleri, size Latince mektubum^k açıklayacak. (2) Khōbos'tan sonra, yine gemi-lerin yüzebileceği kadar derin, Sigamēs Irmağı'nı aştık; burası Khōbos'tan yaklaşık 210 *stadia* mesafededir. Sigamēs'ten sonra, Tarsouras Irmağı'na gelinir; bu ikisi-nin arası 120 *stadia*'dır. Hippos Irmağı ise, Tarsouras'tan

^k Söz konusu mektuba ilişkin elimizde herhangi bir veri yoktur. Fakat bu mektubun, daha resmi ve büyük bir ihtimalle askeri bilgiler içerdiği düşünülmektedir.

ἐκατὸν διέχει, καὶ τοῦ Ἴππου ὁ Ἀστέλεφος τριάκοντα. (3) παραμείψαντες δὲ τὸν Ἀστέλεφον εἰς Σεβαστόπολιν ἤκομεν πρὸ μεσημβρίας, ἀπὸ Χώβου ὀρμηθέντες, σταδίους εἴκοσι καὶ ἐκατὸν τοὺς ἀπ' Ἀστελέφου, ὥς καὶ τὴν μισθοφορὰν τοῖς στρατιώταις δοῦναι τῆς αὐτῆς ἡμέρας, καὶ τοὺς ἵππους καὶ τὰ ὄπλα ἰδεῖν καὶ τοὺς ἰππέας ἀναπηδώντας ἐπὶ τοὺς ἵππους καὶ τοὺς κάμνοντας καὶ τὸν σῖτον, καὶ τὸ τεῖχος περιελθεῖν καὶ τὴν τάφρον. (4) στάδιοι ἀπὸ μὲν Χώβου εἰς Σεβαστόπολιν τριάκοντα καὶ ἑξακόσιοι· ἀπὸ Τραπεζοῦντος δὲ εἰς Σεβαστόπολιν ἐξήκοντα καὶ διακόσιοι καὶ δισχίλιοι. ἡ δὲ Σεβαστόπολις πάλαι Διοσκουριάς ἐκαλεῖτο, ἄποικος Μιλησίων.

XI

Ἔθνη δὲ παρημείψαμεν τάδε. Τραπεζουντίοις μὲν, καθάπερ καὶ Ξενοφῶν λέγει, Κόλχοι ὄμοροι. καὶ οὖς λέγει τοὺς μαχιμωτάτους καὶ ἐχθροτάτους εἶναι τοῖς Τραπεζουντίοις, ἐκείνος μὲν Δρίλλας ὀνομάζει, ἐμοὶ δὲ δοκοῦσιν οἱ Σάννοι οὗτοι εἶναι. καὶ γὰρ μαχιμώτατοί εἰσιν εἰς τοῦτο ἔτι καὶ τοῖς Τραπεζουντίοις ἐχθρότατοι, (2) καὶ χωρία ὄχυρά οἰκοῦσιν, καὶ ἔθνος ἀβασίλευτον, πάλαι μὲν καὶ φόρου ὑποτελὲς Ῥωμαίοις, ὑπὸ δὲ τοῦ ληστεύειν οὐκ ἀκριβοῦσιν τὴν φορὰν. ἀλλὰ νῦν γε διδόντος θεοῦ ἀκριβώσουσιν, ἢ ἐξελοῦμεν αὐτούς. τούτων δὲ ἔχονται Μαχέλωνες καὶ Ἠνίοχοι βασιλεὺς δ'

150 *stadia* uzaklıktadır ve Hippos'tan Astelephos 30 *stadia*'dır. (3) Khōbos'tan demir aldıktan sonra, Astelephos'u geride bırakıp öğleden önce Sebastopolis kentine geldik, Astelephos'tan burası 120 *stadia*'dır; böylelikle aynı gün içinde askerlere ücretini vermek; atları, silahları ve atlarının üzerine sıçrayan süvarileri, yaralıları, hububat stokunu görmek; surların ve hendeğin etrafını dolaşarak denetlemek imkanım oldu. (4) Khōbos'tan Sebastopolis'e 630 *stadia*; Trapezous'tan Sebastopolis'e ise, 2.260 *stadia*'dır. Sebastopolis kenti eskiden Dioskourias olarak adlandırılıyordu ve Milētos'luların kolonisiydi.

XI

Topraklarından geçtiğimiz etnik gruplar ise, şunlardır: Ksenōphōn'un da söylediği gibi, Kolkhoi kavmi Trapezous'lulara sınırdır. Gene Ksenōphōn'un, son derece cengaver ve Trapezous'lulara karşı son derece düşman olduğunu bildirdiği ve Drillai olarak adlandırdığı kavmin ben, Sannoi olduğunu düşünüyorum. Zira bu kavim günümüzde bile son derece savaşçıdır ve Trapezous'lulara karşı hâlâ son derece düşmandırlar; (2) tahkimli bir ülkede ikamet ederler ve kralsız bir halktırlar. Eskiden Romalılara *tributum* vermelerine karşın, artık haydutluk/korsanlık yaptıkları için vergi ödemeye hevesli değiller. Fakat şimdi tanrının yardımıyla bu yükümlülüklerini yerine getirmek zorunda kalacaklar ya da onları yok edeceğiz. Onlardan sonra, krallarının adı Ankhialos olan Makhelones ve Heniokhoi kavimleri

αὐτῶν Ἀγχίαλος. Μαχελόνων δὲ καὶ Ἠνιόχων ἐχόμενοι
 Ζυδρεῖται· Φαρασμάνου οὗτοι ὑπήκοοι. Ζυδρειτῶν δὲ
 Λαζοί· βασιλεὺς δὲ Λαζῶν Μαλάσσας, ὃς τὴν βασιλείαν
 παρὰ σοῦ ἔχει. (3) Λαζῶν δὲ Ἀψίλαι ἔχονται· βασιλεὺς
 δ' αὐτῶν Ἰουλιανός· οὗτος ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ σοῦ τὴν
 βασιλείαν ἔχει. Ἀψίλαις δὲ ὅμοροι Ἀβασκοί· καὶ
 Ἀβασκῶν βασιλεὺς Ῥησμάγας· καὶ οὗτος παρὰ σοῦ τὴν
 βασιλείαν ἔχει. Ἀβασκῶν δὲ ἐχόμενοι Σανίγαι, ἵνα περ
 καὶ ἡ Σεβαστόπολις ὥκισται· Σανιγῶν βασιλεὺς
 Σπαδάγας ἐκ σοῦ τὴν βασιλείαν ἔχει.

(4) Μέχρι μὲν δὴ Ἀψάρου ὡς πρὸς ἔω ἐπλέομεν ἐν
 δεξιᾷ τοῦ Εὐξείνου, ὃ δὲ Ἄψαρος πέρας ἐφάνη μοι εἶναι
 κατὰ μῆκος τοῦ Πόντου· ἐνθεν γὰρ ἤδη πρὸς ἄρκτον ὁ
 πλοῦς ἡμῖν ἐγένετο ἔστε ἐπὶ Χῶβον ποταμόν, καὶ ὑπὲρ
 τὸν Χῶβον ἐπὶ τὸν Σιγάμην. ἀπὸ δὲ Σιγάμου
 ἐκάμπτομεν εἰς τὴν λαιὰν πλευρὰν τοῦ Πόντου ἔστε
 ἐπὶ τὸν Ἴππον ποταμόν. (5) ἀπὸ δὲ τοῦ Ἴππου ὡς ἐπ'
 Ἀστελέφον καὶ Διοσκουριάδα καταφανῶς ἤδη ἐπ'
 ἀριστερὰ τοῦ Πόντου ἐπλέομεν, καὶ ὁ πλοῦς ἡμῖν πρὸς
 ἡλίου δυομένου ἐγένετο· ὡς δὲ ὑπεστρέφομεν ἀπὸ τοῦ
 Ἀστελέφου ἐπὶ Διοσκουριάδα, κατείδομεν τὸν
 Καύκασον τὸ ὄρος, τὸ ὕψος μάλιστα κατὰ τὰς Ἀλπεις
 τὰς Κελτικὰς. καὶ τοῦ Καυκάσου κορυφή τις ἐδείκνυτο
 —Στρόβιλος τῇ κορυφῇ ὄνομα—, ἵνα περ ὁ Προμηθεὺς
 κρεμασθῆναι ὑφ' Ἠφαίστου κατὰ πρόσταξιν Διὸς
 μυθεύεται.

gelir. Makhelones ve Heniokhoi'un ardından Pharasmanēs'in hakimiyeti altındaki Zydreitai kavmi bulunur. Zydreitai kavminden sonra, Lazoi kavmi vardır: Lazoi kavminin kralı Malassas'tır ve krallık yetkisini sizden almıştır. (3) Lazoi'dan sonra, Apsilai kavmine gelinir, onların kralları ise, Iulianos'tur ve kendisine krallık sizin babanız tarafından verilmiştir. Apsilai ile Abaskoi toprakları sınırdır ve Abaskoi kralı Rhēsmagas'tır ve kendisi krallığını sizden almıştır. Abaskoi'dan sonra Sanigai kavminin ikamet ettiği topoğrafyaya gelinir ki, burada Sebastopolis kenti kurulmuştur; Sanigai Kralı Spadagas da krallık yetkisini sizden almıştır.

(4) Apsaros'a kadar Karadeniz'in sağ tarafında doğruya doğru seyrettik, Karadeniz'in uzunlamasına sınırının Apsaros olduğunu zannediyorum; zira oradan sonra, bizim için yolculuk Khōbos Irmağı'na kadar kuzeye doğru oldu ve Khōbos'tan Sigamēs Irmağı'na doğru devam etti. Sigamēs'ten sonra, Hippos Irmağı'na kadar Karadeniz'in sol tarafına doğru yön değiştirdik. (5) Hippos'tan sonra, Astelephos ve Dioskourias'a kadar açık ve net bir şekilde Karadeniz'in sol tarafına doğru yelken açtık ve yolculuğumuz gün batımına doğru devam etti; Astelephos'tan Dioskourias'a döndükten sonra ise, yaklaşık Keltlerin Alpleri kadar yüksek olan Kaukasos Dağı'nı gördük. Burada Kaukasos'un bir zirvesini gözükmektedir –zirveye Strobilos adı verilmiştir– ve Promētheus'un, Zeus'un emriyle Hephaistos tarafından burada zincire vurulmuş olduğu efsanesi anlatılır.

XII

Τὰ δὲ ἀπὸ Βοσπόρου τοῦ Θρακίου ἔστε ἐπὶ Τραπεζοῦντα πόλιν ὧδε ἔχει. (2) τὸ ἱερὸν τοῦ Διὸς τοῦ Οὐρίου διέχει ἀπὸ Βυζαντίου σταδίους εἴκοσι καὶ ἑκατόν, καὶ ἐστὶ στενότατον ταύτῃ τὸ στόμα τοῦ Πόντου καλούμενον, καθ' ὃ τι εἰσβάλλει εἰς τὴν Προποντίδα. ταῦτα μὲν εἰδότε σοι λέγω. (3) ἀπὸ δὲ τοῦ ἱεροῦ πλέοντι ἐν δεξιᾷ Ῥήβας ποταμός· σταδίους διέχει τοῦ ἱεροῦ τοῦ Διὸς ἐνενήκοντα. ἔπειτα Μέλαινα ἄκρα ὧδε καλουμένη, πεντήκοντα καὶ ἑκατόν. ἀπὸ Μελαίνης ἄκρας εἰς Ἀρτάνην ποταμόν, ἵνα καὶ ὄρμος ναυσὶ μικραῖς πρὸς ἱερῷ Ἀφροδίτης, πεντήκοντα ἄλλοι καὶ ἑκατόν. (4) ἀπὸ δὲ Ἀρτάνου εἰς Ψίλιν ποταμόν πεντήκοντα καὶ ἑκατόν καὶ πλοῖα μικρὰ ὀρμίζοιτο ἂν πρὸς τῇ πέτρᾳ τῇ ἀνεχούσῃ οὐ πόρρω ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ τῶν ἐκβολῶν. ἐνθένδε εἰς Κάλπης λιμένα δέκα καὶ διακόσιοι στάδιοι. (5) ὁ δὲ Κάλπης λιμὴν ὁποῖόν τι χωρίον ἐστὶ καὶ ὁποῖος ὄρμος, καὶ ὅτι πηγὴ ἐν αὐτῷ ψυχροῦ καὶ καθαροῦ ὕδατος, καὶ ὅτι ὕλαι πρὸς τῇ θαλάττῃ ξύλων ναυπηγησίμων, καὶ αὖται ἔνθηροι, ταῦτα Ξενοφῶντι τῷ πρεσβυτέρῳ λέλεκται.

XIII

Ἀπὸ Κάλπης λιμένος εἰς Ῥόην στάδιοι εἴκοσιν ὄρμος ναυσὶ μικραῖς. ἀπὸ Ῥόης εἰς Ἀπολλωνίαν νῆσον σμικράν, ὀλίγον διέχουσαν τῆς ἡπείρου, ἄλλοι εἴκοσι. λιμὴν ὑπὸ τῇ νησίδι. καὶ ἔνθεν εἰς Χηλὰς στάδιοι

XII

Bosporos Thrakia'sından Trapezous kentine kadar sahil, bu şekildedir: (2) Byzantion kentinden 120 *stadia* mesafede, Karadeniz'in ağzı olarak adlandırılan ve oradan gemiyle Propontis'e (Marmara) girilen en dar yerinde, Zeus Ourios'un tapınağı vardır. Bunları bilmenize rağmen, gene de size anlatıyorum. (3) Tapınaktan yelken açınca sağ tarafta Rhēbas Irmağı olup, Zeus Tapınağı'ndan 90 *stadia* uzaklıktadır. Ardından, Kara Burun olarak adlandırılan yer 150 *stadia*'dır. Kara Burun'dan Artanē Irmağı'na, ki orası Aphroditē kutsal alanı yakınlarında küçük gemiler için bir demir atma yeridir, gene 150 *stadia* mesafe çeker. (4) Artanē'den sonra, Psilis Irmağı'na 150 *stadia*'dır ve ırmağın ağzına doğru yükselen kaya civarında küçük tekneler demir atabilirler. Oradan Kalpē Limanı'na 210 *stadia* mesafe vardır. (5) Kalpē Limanı topoğrafyası ve gemilerin demir atması için uygun bir liman olması bakımından nitelikli bir yerdir; zira oradaki akarsuların soğuk, suyun temiz ve deniz tarafındaki ormanların gemi yapımı için elverişli ağaçlar ve vahşi hayvanlarla dolu olduğunu Yaşlı Ksenōphōn söylemiştir.

XIII

Kalpē Limanı'ndan 20 *stadia* sonra, küçük tekneler için bir liman yeri olan Rhoē'ye geliriz. Rhoē'den sonra, karanın hemen açıklarındaki küçük bir ada olan Apollōnia'ya kadar gene 20 *stadia* mesafe vardır. Liman

εἴκοσιν. ἀπὸ Χηλῶν ὀγδοήκοντα καὶ ἑκατόν, ἵναπερ Σαγγάριος ποταμὸς εἰσβάλλει εἰς τὸν Πόντον. (2) ἐνθένδε εἰς τοῦ Ὑπίου τὰς ἐκβολὰς ἄλλοι ὀγδοήκοντα καὶ ἑκατόν. εἰς δὲ Λιλαῖον ἐμπόριον ἀπὸ τοῦ Ὑπίου στάδιοι ἑκατόν, καὶ ἀπὸ τοῦ Λιλαίου εἰς Ἑλαιον ἐξήκοντα. ἐνθένδε εἰς Κάλητα, ἄλλο ἐμπόριον, εἴκοσι καὶ ἑκατόν. (3) ἀπὸ Κάλητος εἰς Λύκον ποταμὸν ὀγδοήκοντα, ἀπὸ δὲ Λύκου εἰς Ἡράκλειαν πόλιν Ἑλληνίδα Δωρικὴν, Μεγαρέων ἄποικον, στάδιοι εἴκοσιν. ἐν Ἡρακλείᾳ ὄρμος ναυσίν. ἀπὸ δὲ Ἡρακλείας ἐπὶ μὲν τὸ Μητρῶον καλούμενον στάδιοι ὀγδοήκοντα. (4) ἐνθένδε εἰς τὸ Ποσείδειον τετταράκοντα, καὶ ἔνθεν εἰς Τυνδαρίδας πέντε καὶ τετταράκοντα, πέντε δὲ καὶ δέκα ἔνθεν ἐπὶ τὸ Νυμφαῖον. καὶ ἀπὸ τοῦ Νυμφαίου ἐπὶ τὸν Ὀξίναν ποταμὸν τριάκοντα. καὶ ἀπ' Ὀξίνου εἰς Σανδαράκην ἐνενήκοντα. (5) Σανδαράκη ὄρμος ναυσὶ σμικραῖς. ἐνθένδε εἰς Κρηνίδας ἐξήκοντα. καὶ ἀπὸ Κρηνίδων εἰς Ψύλλαν ἐμπόριον τριάκοντα. ἐνθένδε εἰς Τίον, πόλιν Ἑλληνίδα Ἰωνικὴν, ἐπὶ θαλάττῃ οἰκουμένην, Μιλησίων καὶ ταύτῃν ἄποικον, ἐνενήκοντα. ἀπὸ δὲ Τίου εἰς Βιλλαῖον ποταμὸν στάδιοι εἴκοσιν. ἀπὸ δὲ Βιλλαίου ἐπὶ τὸν Παρθένιον ποταμὸν στάδιοι ἑκατόν. μέχρι τοῦδε Θράκες οἱ Βιθυνοὶ νέμονται, ὧν καὶ Ξενοφῶν ἐν τῇ συγγραφῇ μνήμην ἐποιήσατο ὅτι μαχιμώτατοι εἶεν τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν, καὶ τὰ πολλὰ κακὰ ἢ στρατιὰ τῶν Ἑλλήνων ὅτι ἐν τῇδε τῇ χώρᾳ ἔπαθεν, ἐπειδὴ ἀπεχωρίσθησαν οἱ Ἀρκάδες ἀπὸ τε τῆς Χειρικόφου καὶ τῆς Ξενοφῶντος μερίδος.

adanın altındadır ve oradan Khēlai'a 20 *stadia* vardır. Khēlai'dan 180 *stadia* sonra, Sangarios Irmağı Karadeniz'e dökülür. (2) Oradan Hypios Irmağı'nın ağzına kadar, gene 180 *stadia* bulunur. Hypios'tan Lilaion *emporion*'una¹ kadar 100 *stadia* ve Lilaion'dan Elaion'a 60 *stadia* bulunur. Oradan diğer bir *emporion* olan Kalēs'e 120 *stadia*'dır. (3) Kalēs'ten Lykos Irmağı'na 80 *stadia*, Lykos'tan Hellenlerin Dōr kökenli kenti, bir Megara kolonisi olan Herakleia'ya ise, 100 *stadia* vardır. Herakleia'da, gemiler için bir liman bulunur. Herakleia'dan Metrōon olarak adlandırılan yere kadar, 80 *stadia*'dır. (4) Oradan Poseideion'a 40 *stadia* ve oradan Tyndaridai'a 45 ve oradan da Nymphaion'a 15 *stadia* mesafe vardır. Nymphaion'dan Oksinas Irmağı'na 30 *stadia* ve Oksinas'tan Sandarakē'ye 90 *stadia*'dır. (5) Sandarakē küçük tekneler için liman yeridir. Oradan Krēnidai'a 60 *stadia*; Krēnidai'dan Psylla *emporion*'una 30 *stadia* mesafe vardır. Oradan deniz kenarında kurulmuş Hellenlerin İōn kökenli kenti, Milētos'luların kolonisi Tion'a 90 *stadia* çeker. Tion'dan Billaios Irmağı'na 20 *stadia*, Billaios'tan Parthenios Irmağı'na kadar ise, 100 *stadia*'dır. Buraya kadarki topraklarda Thrakia Bithynia'lıları otururlar ki; onlardan Ksenōphōn kitabında Asia'da ikamet eden insanların en cengaverleri olarak söz etmiştir ve Arkadia'lılar Kheiriso-phos ve Ksenōphōn'un komutası altındaki birlikten ayrıldıktan sonra, Hellenlerin ordusu bu bölgede birçok kötü şeye katlanmak zorunda kalmıştır.

¹ *Emporion/emporium*= ticaret merkezi.

XIV

Τὰ δὲ ἀπὸ τοῦδε ἤδη Παφλαγονία. ἀπὸ Παρθενίου εἰς Ἄμαστρον πόλιν Ἑλληνίδα στάδιοι ἐνενήκοντα· ὄρμος ναυσίν. ἐνθεν εἰς Ἐρυθίνους ἐξήκοντα. καὶ ἀπ' Ἐρυθίνων εἰς Κρῶμναν ἄλλοι ἐξήκοντα. (2) ἐνθένδε εἰς Κύτωρον ἐνενήκοντα· ὄρμος ναυσίν ἐν Κυτώρῳ. καὶ ἀπὸ Κυτώρου εἰς Αἰγιαλοὺς ἐξήκοντα. εἰς δὲ Θύμνηα ἐνενήκοντα. καὶ εἰς Κάραμβιν εἴκοσι καὶ ἑκατόν. (3) ἐνθένδε εἰς Ζεφύριον ἐξήκοντα. ἀπὸ δὲ Ζεφυρίου εἰς Ἀβώνου τεῖχος, πόλιν σμικράν, πεντήκοντα καὶ ἑκατόν. ὄρμος ναυσίν οὐκ ἀσφαλής· σαλεύοιεν δ' ἂν ἀπαθεῖς, εἰ μὴ μέγας χειμῶν κατέχοι. ἀπὸ δὲ Ἀβώνου τείχους εἰς Αἰγινήτην ἄλλοι πεντήκοντα καὶ ἑκατόν. ἐνθένδε εἰς Κίνωλιν ἐμπόριον ἄλλοι ἐξήκοντα· καὶ ἐν Κινώλει σαλεύοιεν ἂν νῆες ὥρα ἔτους. (4) ἀπὸ δὲ Κινώλιος εἰς Στεφάνην ὀγδοήκοντα καὶ ἑκατόν· ὄρμος ναυσίν ἀσφαλής. ἀπὸ δὲ Στεφάνης εἰς Ποταμοὺς πεντήκοντα καὶ ἑκατόν. ἐνθένδε εἰς Λεπτὴν ἄκραν ἑκατόν καὶ εἴκοσιν. ἀπὸ δὲ Λεπτῆς ἄκρας εἰς Ἀρμένην ἐξήκοντα· λιμὴν αὐτόθι. καὶ Ξενοφῶν τῆς Ἀρμένης ἐμνημόνευσεν. (5) καὶ ἐνθεν εἰς Σινώπην στάδιοι τεσσαράκοντα· Σινωπεῖς Μιλησίων ἀποικοί. ἀπὸ δὲ Σινώπης εἰς Κάρουσαν πεντήκοντα καὶ ἑκατόν· σάλος ναυσίν. ἐνθένδε εἰς Ζάγωρα ἄλλοι αὖ πεντήκοντα καὶ ἑκατόν. ἐνθένδε εἰς τὸν Ἄλυν ποταμὸν τριακόσιοι.

XIV

Buradan sonrası, artık Paphlagonia'dır. Parthenios Irmağı'ndan gemiler için demir atma yeri olan Hellen kenti Amastris'e 90 *stadia* mesafe vardır. Oradan Erythinoi'a 60 *stadia* ve Erythinoi'dan Krōmna'ya gene 60 *stadia* (2) Oradan Kytōros 90 *stadia*'dır ve Kytōros'ta gemiler için bir liman bulunur. Kytōros'tan Aigialos'a 60 *stadia*; Thymēna'ya 90 *stadia* ve Karambis'e 120 *stadia*, (3) oradan da Zephyrion'a 60 *stadia*'dır. Zephyrion'dan küçük bir kent olan Abōnouteikhos'a ise, 150 *stadia* bulunur. Liman gemiler için güvenli değildir; bununla birlikte; eğer büyük bir fırtına yoksa, denizciler zahmetsizce demir atabilirler. Abōnouteikhos'tan Aiginētēs'e gene 150 *stadia*'lık mesafe vardır. Oradan Kinōlis *emporion*'una 60 *stadia* olup, Kinōlis'te gemiler yılın yaz ayları boyunca demir atabilirler. (4) Kinōlis'ten gemiler için güvenli bir liman yeri olan Stephanē'ye 180 *stadia*, Stephanē'den Potamoi'a 150 *stadia* bulunur. Oradan Leptē Burnu'na 120 *stadia* ve Leptē Burnu'ndan Armenē'ye ise, 60 *stadia* olup, orada bir liman vardır. Ayrıca Ksenōphōn Armenē'den eserinde bahsetmiştir. (5) Oradan Sinōpē'ye 40 *stadia* mesafe vardır; Sinōpē'liler Milētos'luların kolonistleridirler. Sinōpē'den gemiler için liman yeri olan Karousa'ya 150 *stadia*; oradan Zagōra'ya tekrar 150 *stadia* ve oradan da Halys¹ Irmağı'na 300 *stadia*'dır.

¹ Strabōn (XII. 3. 12 c. 546), bu ırmağın kaya tuzu yataklarıyla (= *halai* [ἅλαι]) kaplı alanların yakınından geçtiği için, Halys adıyla anıldığını belirtmiştir.

XV

Οὗτος ὁ ποταμὸς πάλαι μὲν ὄρος ἦν τῆς Κροίσου βασιλείας καὶ τῆς Περσῶν, νῦν δὲ ὑπὸ τῇ Ῥωμαίων ἐπικρατείᾳ ῥέει, οὐκ ἀπὸ μεσημβρίας, ὡς λέγει Ἡρόδοτος, ἀλλ' ἀπὸ ἀνίσχοντος ἡλίου. καθ' ὃ τι δὲ εἰσβάλλει εἰς τὸν Πόντον, ὀρίζει τὰ Σινωπέων καὶ Ἀμισηνῶν ἔργα. (2) ἀπὸ δὲ Ἄλυσ ποταμοῦ εἰς Ναύσταθμον στάδιοι ἐνενήκοντα, ἵναπερ καὶ λίμνη ἐστίν. ἐνθένδε εἰς Κωνωπεῖον ἄλλην λίμνην ἄλλοι αὖ πεντήκοντα. ἀπὸ δὲ Κωνωπείου εἰς Εὐσὴνην ἑκατὸν καὶ εἴκοσιν. (3) ἐνθένδε εἰς Ἀμισὸν ἑκατὸν καὶ ἐξήκοντα. Ἀμισός, πόλις Ἑλληνίς, Ἀθηναίων ἄποικος, ἐπὶ θαλάττῃ οἰκεῖται. ἀπὸ δὲ Ἀμισοῦ εἰς Ἀγκῶνα λιμένα, ἵναπερ καὶ ὁ Ἴρις εἰσβάλλει εἰς τὸν Πόντον, στάδιοι ἐξήκοντα καὶ ἑκατόν. ἀπὸ δὲ τοῦ Ἴριος τῶν ἐκβολῶν εἰς Ἡράκλειον ἐξήκοντα καὶ τριακόσιοι ὄρμος ναυσίν. ἐνθένδε ἐπὶ τὸν Θερμώδοντα ποταμὸν τετταράκοντα. οὗτος ὁ Θερμώδων ἐστίν, ἵναπερ αἱ Ἀμαζόνες οἰκῆσαι λέγονται.

XVI

Ἀπὸ δὲ Θερμώδοντος εἰς Βῆριν ποταμὸν στάδιοι ἐνενήκοντα. ἐνθένδε εἰς Θόαριν ποταμὸν ἐξήκοντα. ἀπὸ δὲ Θοάριος εἰς Οἰνόην τριάκοντα. ἀπ' Οἰνόης εἰς Φιγαμοῦντα ποταμὸν τετταράκοντα. (2) ἐνθένδε εἰς Φαδισάνην φρούριον πεντήκοντα καὶ ἑκατόν. ἐνθένδε εἰς Πολεμώνιον πόλιν στάδιοι δέκα. ἀπὸ Πολεμωνίου εἰς ἄκραν Ἰασόνιον καλουμένην στάδιοι τριάκοντα καὶ ἑκατόν. ἐνθένδε εἰς Κιλίκων νῆσον πεντεκαίδεκα στά-

XV

Bu ırmak, eskiden Kroisos'un krallığıyla Persler arasında sınırdı. Şimdi ise, Romalıların hakimiyeti altındaki topraklarda, güneyden değil de Herodotos'un söylediği gibi, güneşin doğduğu yönden akmaktadır. Aşağıda, Karadeniz'e döküldüğü yerde, Sinōpē'lilerle Amisos'luların topraklarını birbirinden ayırır. (2) Halys Irmağı'ndan Nau-stathmos'a, ki orada, bir liman bulunur, 90 *stadia*'dır. Oradan diğer bir liman yeri olan Kōnōpeion'a tekrar 50 *stadia*, Kōnōpeion'dan Eusēnē'ye 120 *stadia*; (3) oradan Amisos'a 160 *stadia* mesafe vardır. Hellen kenti Amisos, Athēnai'luların kolonisidir ve deniz kenarında kurulmuştur. Amisos'tan Iris Irmağı'nın Karadeniz'e döküldüğü yerdeki Ankōn Limanı'na, 160 *stadia*'dır. Iris'in ağzından gemiler için demir atma yeri Herakleion'a 360 *stadia*; oradan Thermōdōn Irmağı'na kadar 40 *stadia* mesafededir. Amazonların ikamet etmiş olduğu söylenen Thermōdōn burasıdır.

XVI

Thermōdōn'dan Bēris Irmağı'na 90 *stadia*'dır. Buradan Thoaris'e 60 *stadia*; Thoaris'ten Oinoē'ye 30 *stadia*; Oinoē'den Phigamous Irmağı'na 40 *stadia*; (2) oradan Phadisanē Kalesi'ne 150 *stadia* mesafe vardır. Oradan Polemōnion kentine 10 *stadia*; Polemōnion'dan Iasonion Burnu olarak adlandırılan yere, 130 *stadia* bulunur. Oradan Kilikia'luların Adası'na 15 *stadia* ve (3)

διοι. (3) ἀπὸ δὲ Κιλίκων νήσου εἰς Βοῶνα πέντε καὶ ἑβδομήκοντα. ἐν Βοῶνι ὄρμος ναυσίν. ἐνθένδε εἰς Κοτύωρα ἐνενήκοντα. ταύτης ὡς πόλεως Ξενοφῶν ἐμνημόνευσεν, καὶ λέγει Σινωπέων ἄποικον εἶναι· νῦν δὲ κώμη ἐστίν, καὶ οὐδὲ αὕτη μεγάλη. ἀπὸ Κοτυώρων εἰς Μελάνθιον ποταμὸν στάδιοι μάλιστα ἐξήκοντα. ἐνθένδε εἰς Φαρματηνὸν ἄλλον ποταμὸν πεντήκοντα καὶ ἑκατόν. καὶ ἔνθεν εἰς Φαρνακείαν εἴκοσιν καὶ ἑκατόν. (4) αὕτη ἡ Φαρνακεία πάλαι Κερασσοῦς ἐκαλεῖτο, Σινωπέων καὶ αὕτη ἄποικος. ἐνθένδε εἰς τὴν Ἀρητιάδα νήσον τριάκοντα. καὶ ἔνθεν εἰς Ζεφύριον εἴκοσι καὶ ἑκατόν· ὄρμος ναυσίν. ἀπὸ δὲ Ζεφυρίου εἰς Τρίπολιν στάδιοι ἐνενήκοντα. ἐνθένδε εἰς τὰ Ἀργύρια στάδιοι εἴκοσιν. (5) ἐκ δὲ τῶν Ἀργυρίων εἰς Φιλοκάλειαν ἐνενήκοντα. ἐνθένδε εἰς Κόραλλα ἑκατόν. ἀπὸ δὲ Κοράλλων εἰς Ἱερὸν ὄρος πεντήκοντα καὶ ἑκατόν. ἀπὸ δὲ Ἱεροῦ ὄρους εἰς Κορδύλην τετταράκοντα· ὄρμος ναυσίν. (6) ἀπὸ δὲ Κορδύλης εἰς Ἑρμώνασσαν πέντε καὶ τετταράκοντα· καὶ δεῦρο ὄρμος. ἀπὸ δὲ Ἑρμωνάσσης εἰς Τραπεζοῦντα στάδιοι ἐξήκοντα. ἐνταῦθα σὺν ποιεῖς λιμένα· πάλαι γάρ, ὅσον ἀποσαλεύειν ὥρα ἔτους, ὄρμος ἦν.

XVII

Τὰ δὲ ἀπὸ Τραπεζοῦντος διαστήματα μέχρι Διοσκουριάδος προεῖρηται διὰ τῶν ποταμῶν ἀναμετρηθέντα. ἀθροίζονται δὲ ἀπὸ Τραπεζοῦντος εἰς Διοσκουριάδα,

Kilikia'lının Adası'ndan Boön'a 75 *stadia*'dır ve Boön'da gemiler için liman vardır. Oradan Kotyōra'ya 90 *stadia*'dır. Ksenōphōn, bu kentten bahsetmiştir ve Sinōpē'lilerin kolonisi olduğunu söyler; şimdi ise, küçük bir köydür. Kotyōra'dan Melanthios Irmağı'na yaklaşık 60 *stadia* mesafe vardır. Oradan diğer bir ırmak olan Pharmatēnos'a 150 *stadia* ve oradan da Pharnakeia'ya 120 *stadia*'dır. (4) Pharnakeia kenti, eskiden Kerasos olarak adlandırılıyordu ve Sinōpē'lilerin bir kolonisiydi. Oradan Arēs^m Adası'na 30 *stadia* ve oradan da gemiler için demir atma yeri olan Zephyrion'a 120 *stadia* vardır. Zephyrion'dan Tripolis'e 90 *stadia*, oradan Argyria'ya 20 *stadia*, (5) Argyria'dan Philokaleia'ya 90 *stadia*'dır. Oradan Koralla'ya 100 *stadia*. Koralla'dan Hieros (Kutsal) Dağı'na 150 *stadia*'dır. Kutsal Dağ'dan gemiler için liman yeri olan Kordylē'ye 40 *stadia* mesafe vardır. (6) Kordylē'den Hermōnassa'ya ve buradaki liman yerine 45 *stadia*'dır. Hermōnassa'dan Trapezous'a 60 *stadia* bulunur. Burada siz, bir liman inşa ediyorsunuz; zira eskiden sadece yaz ayları boyunca burada demirlemek mümkündü.

^m Rhodos'lu Apollōnios (*argon.* II. 1165-1174), burada Arēs'e adanmış bir tapınaktan ve Amazonların üzerinde Savaş Tanrısı için at kurban ettikleri siyah kayadan yapılmış bir sunaktan söz etmektedir.

XVII

Trapezous'tan Dioskourias'a kadar uzanan aralıktaki ırmaklar arasında ölçülmüş olan mesafeler daha önce belirtilmişti. Trapezous'tan şimdi Sebastopolis olarak adlandı-

τὴν νῦν Σεβαστόπολιν καλουμένην, στάδιοι δισχίλιοι διακόσιοι ἐξήκοντα.

(2) Τάδε μὲν [οὖν] τὰ ἀπὸ Βυζαντίου πλεόντων ἐν δεξιᾷ ὡς ἐπὶ Διοσκουριάδα, εἰς ὅπερ στρατόπεδον τελευτᾷ Ῥωμαίοις ἡ ἐπικράτεια ἐν δεξιᾷ εἰσπλεόντων εἰς τὸν Πόντον. (3) ἐπεὶ δὲ ἐπυθόμην Κότυν τετελευτηκέναι, τὸν βασιλέα τοῦ Βοσπόρου τοῦ Κιμμερίου καλουμένου, ἐπιμελὲς ἐποίησάμην καὶ τὸν μέχρι τοῦ Βοσπόρου τοῦ Κιμμερίου πλοῦν δηλώσαί σοι ὡς, εἴ τι βουλευόιο περὶ τοῦ Βοσπόρου, ὑπάρχῃ σοι καὶ τόνδε τὸν πλοῦν μὴ ἀγνοοῦντι βουλεύσασθαι.

XVIII

Ὅρμηθεῖσιν οὖν ἐκ Διοσκουριάδος, πρῶτος ἂν εἴη ὄρμος ἐν Πιτυοῦντι· στάδιοι τριακόσιοι πεντήκοντα. ἐνθένδε εἰς τὴν Νιτικὴν στάδιοι πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν, ἵνα περ πάλαι ὥκει ἔθνος Σκυθικόν, οὗ μνήμην ποιεῖται ὁ λογοποιὸς Ἡρόδοτος. (2) καὶ λέγει τούτους εἶναι τοὺς φθειροτρωκτέοντας· καὶ γὰρ εἰς τοῦτο ἔτι ἡ δόξα ἢ αὐτὴ ὑπὲρ αὐτῶν κατέχει. ἐκ δὲ Νιτικῆς εἰς Ἄβασκον ποταμὸν στάδιοι ἐνενήκοντα. ὁ δὲ Βόργυς τοῦ Ἀβάσκου διέχει σταδίους ἑκατὸν καὶ εἴκοσιν, καὶ ὁ Νῆσις τοῦ Βόργυος, ἵνα περ καὶ Ἡράκλειον ἄκραν ἔχει, σταδίους ἐξήκοντα. (3) ἀπὸ δὲ Νήσιος εἰς Μασαϊτικὴν στάδιοι ἐνενήκοντα. ἐνθένδε εἰς Ἀχαιοῦντα στάδιοι ἐξήκοντα, ὅσπερ ποταμὸς διορίζει Ζιλχούς καὶ Σανίγας. Ζιλχῶν βασιλεὺς Σταχέμφαξ· καὶ οὗτος παρὰ

rılan Dioskourias'a kadarki mesafelerin toplamı 2.260 *stadia*'dır.

(2) Bu şekilde, Byzantion'dan sağdaki sahil şeridini takip ederek Dioskourias'a doğru yelken açınca, o ordugah Karadeniz'in sağında, Romalılar için geline son hakimiyet noktasıdır. (3) Fakat, Kimmeria Bosporos'u kralı olarak adlandırılan Kotys'ün ölmüş olduğunu öğrendikten sonra, Bosporos'a kadarki deniz yolculuğunu sizin için açıklamayı kendime görev bildim, öyle ki; eğer Bosporos civarında bir şey yapmayı planlıyorsanız, sizin için hazır olsun ve bu deniz yolculuğunu bilerek planlayabilesiniz.

XVIII

Dioskourias'tan demir alındıktan sonra, ilk liman yeri 350 *stadia* mesafedeki Pityous'ta mümkündür. Oradan Nitikē'ye 150 *stadia*'dır; orada eskiden, Herodotos'un^a bahsettiği Skythia halkı ikamet ediyordu. (2) Ayrıca *onların çam fıstığı yiyicileri olduklarını söylüyor*; öyle ki, bu yüzden insanlar hâlâ onların hakkında aynı kanıya sahiptir. Nitikē'den Abaskos Irmağı'na 90 *stadia*'dır. Borgys ise, Abaskos'tan 120 *stadia* uzaktadır ve Herakleion Burnu'nun bulunduğu Nēsis, Borgys'tan 60 *stadia* mesafededir. (3) Nēsis'ten Masaitikē 90 *stadia* çeker. Oradan Akhaiou's'a 60 *stadia*'dır ve orada Akhaiou's Irmağı Zilkhoi ile Sanigai kavimlerini ayırır. Zilkhoi kavminin kralı Stakhemphaks'tır ve o krallığını sizden almıştır.

^a Hdt. IV. 109; ayrıca bk. Strab. XI. 2. 1 c. 492; Mela I. 110; Plin. *nat.* VI. 4. 14.

σοῦ τὴν βασιλείαν ἔσχεν. ἀπ' Ἀχαιοῦντος εἰς Ἡράκλειαν ἄκραν πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν στάδιοι. ἐνθένδε εἰς ἄκραν, ἵναπερ σκέπη ἐστὶν ἀνέμου θρασκίου καὶ βορρᾶ, ὀγδοήκοντα καὶ ἑκατόν. (4) ἐνθένδε εἰς τὴν καλουμένην Παλαιὰν Λαζικὴν εἴκοσιν καὶ ἑκατὸν στάδιοι. ἐνθένδε εἰς τὴν Παλαιὰν Ἀχαιΐαν πεντήκοντα καὶ ἑκατόν· καὶ ἔνθεν εἰς Πάγρας λιμένα πεντήκοντα καὶ τριακόσιοι. ἀπὸ δὲ Πάγρας λιμένος εἰς Ἱερὸν λιμένα ὀγδοήκοντα καὶ ἑκατόν. ἐνθένδε εἰς Σινδικὴν τριακόσιοι.

XIX

Ἀπὸ δὲ Σινδικῆς εἰς Βόσπορον τὸν Κιμμέριον καλούμενον καὶ πόλιν τοῦ Βοσπόρου Παντικάπαιον τετταράκοντα καὶ πεντακόσιοι. ἐνθένδε ἐπὶ Τάναϊν ποταμὸν ἐξήκοντα, ὃς λέγεται ὀρίζειν ἀπὸ τῆς Ἀσίας τὴν Εὐρώπην. καὶ ὁρμᾶται μὲν ἀπὸ λίμνης τῆς Μαιώτιδος, εἰσβάλλει δὲ εἰς θάλατταν τὴν τοῦ Εὐξείνου Πόντου. (2) καίτοι Αἰσχύλος ἐν Προμηθεῖ Λυομένῳ τὸν Φᾶσιν ὄρον τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας ποιεῖ. λέγουσι γοῦν [παρ'] αὐτῷ οἱ Τιτᾶνες πρὸς τὸν Προμηθεά ὅτι

"ἤκομεν

τοὺς σοὺς ἄθλους τούσδε, Προμηθεῦ,
δεσμοῦ τε πάθος τόδ' ἐποψόμενοι."

ἔπειτα καταλέγουσιν, ὅσην χώραν ἐπῆλθον·

"πῇ μὲν δίδυμον χθονὸς Εὐρώπης
μέγαν ἦδ' Ἀσίας τέρμονα Φᾶσιν."

Akhaious'tan Herakleia Burnu'na 150 *stadia* vardır. Oradan buruna kadar 180 *stadia*'dır ve burası gemileri *thraskios* ile kuzey rüzgarından korur. (4) Oradan Palaia Lazikē olarak adlandırılan yere 120 *stadia*'dır. Oradan Palaia Akhaia'ya 150 *stadia* ve oradan da Pagra Limanı'na 350 *stadia* mesafe bulunur. Pagra Limanı'ndan Kutsal Liman'a 180 *stadia* ve oradan da Sindikē'ye 300 *stadia* vardır.

XIX

Sindikē'den Kimmeria Bosporos'u olarak adlandırılan ve Bosporos kenti Pantikapaion'a 540 *stadia*'dır. Oradan Eurōpē'yi Asia'dan ayırdığı söylenen Tanaïs Irmağı'na kadar 60 *stadia* vardır. Ayrıca Maiōtis Gölü'nden başlayıp Karadeniz'de denize dökülür. (2) Bununla birlikte Aiskhylos°, *Zincire Vurulmuş Promētheus* adlı eserinde Eurōpē ile Asia arasındaki sınırı Phasis yapar. Bu yüzden Titan'lar, onun yanındayken Promētheus'a derler ki:

“*ey Promētheus! senin bu çabalarına
ve zincire bağlı ıstırabına şahit olmak için geldik.*”

ardından gelmiş oldukları bu ülkeyi anlatırlar:

“*burada Eurōpē ile Asia toprağının
sınırını büyük Phasis çiziyor.*”

° Aiskh. *Trag. Gr. Frag.* III. 190; *Fr.* 32B. 322a3; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Hdt. IV. 45; Prok. *Bell.* VIII. 6. 2-8.

(3) Τῆς δὲ λίμνης τῆς Μαιώτιδος περίπλους ἐν κύκλῳ λέγεται σταδίων ἀμφὶ τοὺς ἐνακισχιλίους. ἀπὸ δὲ Παντικαπαίου εἰς κώμην Καζέκα ἐπὶ θαλάττῃ ὥκισμένην στάδιοι εἴκοσι καὶ τετρακόσιοι. ἐνθὲνδε εἰς Θεοδοσίαν πόλιν ἐρήμην στάδιοι ὀγδοήκοντα καὶ διακόσιοι. (4) καὶ αὕτη πάλαι ἦν Ἑλλὰς πόλις Ἰωνικὴ, Μιλησίων ἄποικος, καὶ μνήμη ἐστὶν αὐτῆς ἐν πολλοῖς γράμμασιν. ἐνθὲνδε εἰς λιμένα Σκυθοταύρων ἔρημον στάδιοι διακόσιοι· καὶ ἔνθεν εἰς Λαμπάδα τῆς Ταυρικῆς στάδιοι ἑξακόσιοι. (5) ἀπὸ δὲ Λαμπάδος εἰς Συμβόλου λιμένα, Ταυρικὸν καὶ τοῦτον, στάδιοι εἴκοσι καὶ πεντακόσιοι. καὶ ἔνθεν εἰς Χερρόνησον τῆς Ταυρικῆς ὀγδοήκοντα καὶ ἑκατόν. ἀπὸ δὲ Χερρονήσου εἰς Κερκινίτιν στάδιοι ἑξακόσιοι, καὶ ἀπὸ Κερκινίτιδος εἰς Καλὸν λιμένα, Σκυθικὸν καὶ τοῦτον, ἄλλοι ἑπτακόσιοι.

XX

Ἐκ δὲ Καλοῦ λιμένος εἰς Ταμυράκην τριακόσιοι· ἔσω δὲ τῆς Ταμυράκης λίμνη ἐστὶν οὐ μεγάλη. καὶ ἔνθεν εἰς τὰς ἐκροὰς τῆς λίμνης ἄλλοι τριακόσιοι. ἐκ δὲ τῶν ἐκροῶν τῆς λίμνης εἰς Ἡϊόνας στάδιοι ὀγδοήκοντα καὶ τριακόσιοι καὶ ἔνθεν εἰς ποταμὸν Βορυσθένην πεντήκοντα καὶ ἑκατόν. (2) κατὰ δὲ τὸν Βορυσθένην ἄνω πλέοντι πόλις Ἑλλὰς ὄνομα Ὀλβία πεπόλισται. ἀπὸ δὲ Βορυσθένους ἐπὶ νῆσον σμικράν, ἐρήμην καὶ ἀνώνυμον, στάδιοι ἑξήκοντα. καὶ ἔνθεν εἰς Ὀδησσὸν ὀγδοήκοντα. ἐν Ὀδησσῷ ὄρμος ναυσίν. ἀπὸ δὲ Ὀδησσοῦ ἔχεται Ἰστριανῶν λιμὴν. στάδιοι εἰς αὐτὸν πεντήκοντα καὶ διακόσιοι. (3) ἐνθὲνδε ἔχεται Ἰσιακῶν

(3) Maiōtis Gölü'nün etrafını gemiyle dolaşmanın ise, yaklaşık 9.000 *stadia* olduğu söyleniyor. Pantikapaion'dan deniz kenarında kurulmuş olan Kazeka Köyü'ne 420 *stadia*'dır. Oradan terkedilmiş bir kent olan Theodosia'ya 280 *stadia* vardır. (4) Burası eskiden Hellas'ın İōn kökenli bir kenti olup Milētos'luların kolonisiydi ve kendisinden birçok eserde söz edilmiştir. Oradan Skythotaouria'lıların terk edilmiş limanına 200 *stadia*; ve oradan Tauros Limanı Lampas'a 600 *stadia* mesafe bulunur. (5) Lampas'tan Tauros'ların diğer bir limanı olan Symbolos'a ise, 520 *stadia*'dır. Oradan Tauros Kherronēsos'una 180 *stadia*, Kherronēsos'tan Kerkinitis'e 600 *stadia* ve Kerkinitis'ten Kalos Limanı'na –bu da bir Skythia limanıdır– diğer 700 *stadia* mesafe bulunur.

XX

Kalos Limanı'ndan Tamyrakē'ye 300 *stadia*'dır. Tamyrakē'nin içinde büyük olmayan bir liman vardır. Ayrıca oradan limanın dışarı doğru taşan kısmına diğer bir 300 *stadia*'dır. Limanın dışarı doğru taşan kısmından Eiōn'a ise, 380 *stadia* vardır. Oradan Borysthenēs Irmağı'na 150 *stadia*'dır; (2) Borysthenēs'ten aşağı doğru yelken açınca Olbia adı verilen Hellen kenti kurulmuştur. Borysthenēs'ten küçük, terk edilmiş ve isimsiz adaya kadar 60 *stadia* mesafe bulunur. Ve oradan Odēssos'a 80 *stadia*'dır. Odēssos'ta gemiler için bir liman yeri vardır. Odēssos'tan sonra ise, 250 *stadia* mesafede, Istria'lıların liman yeri vardır. (3) Ardından 50 *stadia* mesafede

λιμήν. στάδιοι εἰς αὐτὸν πεντήκοντα. καὶ ἔνθεν εἰς τὸ Ψιλὸν καλούμενον στόμα τοῦ Ἰστρου διακόσιοι καὶ χίλιοι. τὰ δὲ ἐν μέσῳ ἔρημα καὶ ἀνώνυμα.

XXI

Κατὰ τοῦτο μάλιστα τὸ στόμα ἐπ' εὐθὺ πλέοντι ἀνέμῳ ἀπαρκία ἰδίως τὸ πέλαγος νήσος πρόκειται, ἥντινα οἱ μὲν Ἀχιλλέως νήσον, οἱ δὲ Δρόμον Ἀχιλλέως, οἱ δὲ Λευκὴν ἐπὶ τῆς χροᾶς ὀνομάζουσιν. ταύτην λέγεται Θέτις ἀνεῖναι τῷ παιδί, καὶ ταύτην οἰκεῖν τὸν Ἀχιλλέα. καὶ νεὼς ἐστὶν ἐν αὐτῇ τοῦ Ἀχιλλέως, καὶ ξόανον τῆς παλαιᾶς ἐργασίας. (2) ἡ δὲ νήσος ἀνθρώπων μὲν ἐρήμη ἐστίν, νέμεται δὲ αἰξὶν οὐ πολλαῖς. καὶ ταύτας ἀνατιθέναι λέγονται τῷ Ἀχιλλεῖ ὅσοι προσίσχουσιν. καὶ ἄλλα πολλὰ ἀναθήματα ἀνάκειται ἐν τῷ νεῷ, φιάλαι καὶ δακτύλιοι καὶ λίθοι τῶν πολυτελεστέρων ταῦτα ξύμπαντα χαριστήρια τῷ Ἀχιλλεῖ ἀνάκειται, καὶ ἐπιγράμματα, τὰ μὲν Ῥωμαϊκῶς τὰ δὲ Ἑλληνικῶς πεποιημένα ἐν ἄλλῳ καὶ ἐν ἄλλῳ μέτρῳ, ἔπαινοι τοῦ Ἀχιλλέως, ἔστι δὲ ἅ καὶ τοῦ Πατρόκλου. (3) καὶ γὰρ καὶ τὸν Πάτροκλον τιμῶσιν ξὺν τῷ Ἀχιλλεῖ ὅσοι τῷ Ἀχιλλεῖ χαρίζεσθαι ἐθέλουσιν. ὄρνιθες δὲ πολλοὶ αὐλίζονται ἐν τῇ νήσῳ, λάροι καὶ αἰθυιαί καὶ κορῶναι αἱ θαλάττιοι πλήθος οὐ σταθμητοί. (4) οὗτοι οἱ ὄρνιθες θεραπεύουσι τοῦ Ἀχιλλέως τὸν νεών. ἔωθεν ὁσημέραι καταπέτονται εἰς τὴν θάλατταν· ἔπειτα ἀπὸ τῆς θαλάττης βεβρεγμένοι τὰ πτερὰ σπουδῇ αὖ εἰσπέτονται εἰς τὸν νεών, καὶ ραίνουσι τὸν νεών. ἐπειδὰν δὲ καλῶς ἔχη, οἱ δὲ ἐκκαλλύνουσιν αὐτὸ τὸ ἔδαφος τοῖς πτεροῖς.

Isiakos'ların limanı bulunur. Ve oradan Istros'un ağzı olarak adlandırılan Psilon'a 1.200 *stadia*'dır. Bu iki yerin arası ıssız ve isimsizdir.

XXI

Bu ağzın karşısına doğru özellikle *aparkias* rüzgarıyla direkt olarak denize yelken açınca bir ada uzanır; ki burayı bazıları Akhilleus'un Adası; bazıları Akhilleus'un Koşu yolu/Yarış pisti, bazıları ise, renginden dolayı Leukē (beyaz) Adası olarak adlandırırlar. Thetis'in burayı çocuğu için denizden yükselttiği ve Akhilleus'un burada yaşadığı rivayet edilir. Ayrıca burada, Akhilleus'un tapınağı ve eski işçiliğe sahip tahtadan heykeli vardır. (2) Ada, insanlar tarafından terk edilmiştir; fakat az sayıda keçi otlar. Bunların Akhilleus'a adandıkları için, burada bulundukları söylenir. Bununla birlikte, ayrıca tapınakta oldukça değerli kaseler, yüzükler ve taşlar gibi, birçok adaklar yer alır. Bütün bu şükran adakları Akhilleus için buraya bırakılmıştır. Ayrıca, bazıları Romalılara bazıları da Hellenlere özgü vezinle yazılmış yazıtlar Akhilleus'u överler; aynı zamanda Patroklos'u öven yazıtlar da vardır: (3) Zira Akhilleus'u mutlu etmek istedikleri için, Akhilleus ile birlikte Patroklos'u da onurlandırır. Sayılamayacak kadar çok karabataklar, martılar ve deniz kargaları gibi, birçok kuş adada gecelerler. (4) Bu kuşlar Akhilleus'un tapınağında hizmet ederler. Her gün denize doğru uçmayı adet edinmişlerdir; kanatlarını ıslattıktan sonra, denizden tekrar, çabukça tapınağa doğru uçarlar ve tapınağa su çiseletirler. Bu işlemi güzel bir şekilde bitirdikten sonra, tapınağın tabanını tekrar kanatlarıyla süpürerek temizlerler.

XXII

Οὐ δὲ καὶ τάδε ἱστοροῦσιν τῶν προσεσχηκότων τῇ νήσῳ, ἱερεῖα τοὺς μὲν ἐξεπίτηδες πλέοντας εἰς αὐτὴν ἐπὶ ταῖς ναυσὶν κομίζειν, καὶ τούτων τὰ μὲν καταθύειν, τὰ δὲ ἀφιέναι τῷ Ἀχιλλεῖ· (2) τοὺς δὲ τινὰς ὑπὸ χερσὶν ἐξαναγκασθέντας προσέχειν, καὶ τούτους παρ' αὐτοῦ τοῦ θεοῦ αἰτεῖν ἱερεῖον, χρωμένους ἐπὶ τῶν ἱερείων, εἰ λῶόν σφισιν καὶ ἄμεινον θῦσαι ὅτι περ αὐτοὶ τῇ γνώμῃ ἐπιλέξαιτο νεμόμενον, τιμὴν ἅμα καταβάλλοντες τὴν ἀξίαν σφίσις δοκοῦσαν. (3) εἰ δὲ ἀπαγορεύοι ὁ χρησμός —εἶναι γὰρ χρησμούς ἐν τῷ νεῷ—, προσβάλλειν τῇ τιμῇ· εἰ δὲ ἔτι ἀπαγορεύοι, ἔτι προσβάλλειν. συγχωρήσαντος δὲ γινώσκειν ὅτι ἀποχρῶσα ἡ τιμὴ ἐστίν. (4) τὸ δὲ ἱερεῖον ἵστασθαι ἐπὶ τῷδε αὐτόματον, μηδὲ ἀποφεύγειν ἔτι. καὶ τοῦτο δὴ πολὺ ἀνακεῖσθαι τὸ ἀργύριον τῷ ἥρῳ τὰς τιμὰς τῶν ἱερείων.

⁶ Bu çeşit kurban töreninin, bazı bakımlardan 1920'li yıllarda Rusya köylülerinin dinsel ayinleriyle ortak özellikler taşıdığı düşünülmektedir.

XXIII

Φαίνεσθαι δὲ ἐνύπνιον τὸν Ἀχιλλέα τοῖς μὲν προσχοῦσι τῇ νήσῳ, τοῖς δὲ καὶ πλέουσιν, ἐπειδὴ οὐ πόρρω αὐτῆς ἀπόσχωσιν, καὶ φράζειν ὅπου προσχεῖν τῆς νήσου ἄμεινον καὶ ὅπου ὀρμίσασθαι. οὐ δὲ καὶ ὕπαρ

XXII

İnsanlar, ayrıca adaya gemiyle gelmiş olanlardan: Belirli bir amaç uğruna yelken açanların adaya kurbanları gemiler üzerinde adamak için getirdiklerini, bunlardan bir kısmını kurban ettiklerini ve bir kısmını ise, Akhilleus için özgür bıraktıklarını; (2) bununla birlikte bazılarının fırtına tarafından buraya gelmeye zorlanmış olduklarını, bunların bizzat tanrıdan kurbanların vasıtasıyla kehanete danışmaları için, bir kurban rica ettiklerini, bu yüzden otlağa giderek kendileri için daha uygun ve daha iyi olduğunu düşündükleri bir hayvanı seçip ve aynı zamanda kendileri için uygun görünen bir miktarı bedel olarak ödemelerinden sonra, kurban etmiş olduklarını anlatırlar. (3) Eğer kehanet bildirilmek istenmezse –zira tapınakta kehanet merkezleri olduğunu (söylerler)–, ücreti biraz daha yükseltmek gerekir; eğer hâlâ kehanet bildirilmek istenmezse, daha da arttırılmalıdır. İzin verildiği zaman ise, miktarın yeterli olduğu anlaşılır. (4) O zaman kurban, orada kendi isteğiyle durur ve bir daha oradan kaçmaya çalışmaz⁵. Ayrıca, burada kurbanların ücretinden dolayı, çok miktarda paranın kahraman için adak olarak koyulduğunu aktarırlar.

XXIII

Ayrıca adada olanlara Akhilleus'un görüntüsünün rüyada görüldüğünü ve adadan pek uzakta olmayan ve o civarda yelken açanlara ise, adanın neresinin daha iyi olduğunu ve nerede demir atılması gerektiğini işaret ettiğini rivayet ederler. Bazı insanlar ise, tıpkı Dioskuros'lar gibi, Akhill-

λέγουσι φανῆναί σφισιν ἐπὶ τοῦ ἴστοῦ ἢ ἐπ' ἄκρου τοῦ κέρως τὸν Ἀχιλλέα, καθάπερ τοὺς Διοσκόρους· (2) τοσόνδε μόνον τῶν Διοσκούρων μείον ἔχειν τὸν Ἀχιλλέα, ὅσον οἱ μὲν Διόσκουροι τοῖς πανταχοῦ πλωϊζομένοις ἐναργεῖς φαίνονται καὶ φανέντες σωτῆρες γίνονται, ὃ δὲ τοῖς πελάζουσιν ἤδη τῇ νήσῳ. οἱ δὲ καὶ τὸν Πάτροκλόν σφισιν ὀφθῆναι ἐνύπνιον λέγουσιν. (3) τάδε μὲν ὑπὲρ τῆς νήσου τῆς τοῦ Ἀχιλλέως ἀκοὴν ἀνέγραψα τῶν ἢ αὐτῶν προσχόντων ἢ ἄλλων πεπυσμένων· καί μοι δοκεῖ οὐκ ἄπιστα εἶναι. (4) Ἀχιλλέα γὰρ ἐγὼ πείθομαι εἶπερ τινὰ καὶ ἄλλον ἦρωα εἶναι, τῇ τε εὐγενείᾳ τεκμαιρόμενος καὶ τῷ κάλλει καὶ τῇ ῥώμῃ τῆς ψυχῆς καὶ τῷ νέον μεταλλάξαι ἐξ ἀνθρώπων καὶ τῇ Ὀμήρου ἐπ' αὐτῷ ποιήσει καὶ τῷ ἐρωτικὸν γενέσθαι καὶ φιλέταιρον, ὥς καὶ ἐπαποθανεῖν ἐλέσθαι τοῖς παιδικοῖς.

^p Homēros (*Il.* XVIII. 98-99) da, Akhilleus'un de söyledigi gibi: "*Madem ki koruyamadım ölümden arkadaşımlı, derhal ben de ölüp gideyim bari*".

XXIV

Ἀπὸ δὲ τοῦ Ψιλοῦ καλουμένου στόματος τοῦ Ἰστρου εἰς τὸ δεύτερον στόμα στάδιοι ἐξήκοντα. ἐνθένδε ἐπὶ τὸ Καλὸν καλούμενον στόμα στάδιοι τετταράκοντα. καὶ ἀπὸ τοῦ Καλοῦ ἐπὶ τὸ Νάρακον ὧδε ὀνομαζόμενον στόμα τέταρτον τοῦ Ἰστρου στάδιοι ἐξήκοντα. (2) ἐνθένδε ἐπὶ τὸ πέμπτον εἴκοσι καὶ ἑκατόν, καὶ ἔνθεν

eus'un görüntüsünün onlara uyanırken gemi direğinin üzerinde ya da geminin pruvasının üzerinde görünmüş olduğunu söylerler: (2) Bu yüzden, sadece bu bakımdan, Akhilleus'un Dioskuros'lardan aşağı olduğunu anlatırlar; zira Dioskuros'lar deniz yolculuğu yapanlar için her yerde görülebilirdirler ve onların bilinen/görünen kurtarıcıları olmuşlardır; Akhilleus ise, sadece adasına yaklaşanlara görünür. Bazıları ise, Patroklos'un silüetinin onlara rüyalarında görünmüş olduğunu söylerler. (3) Akhilleus'un Adası üzerine raporumu ya adada bulunmuş olanlardan ya da başkalarından duyarak öğrenmiş olduğum şeylerden yararlanarak kaleme aldım ve bu şeyler bana inanılmaz değilmiş gibi geliyor. (4) Çünkü; eğer gerçeği söylemek gerekirse, soyluluğu, yakışıklılığı, ruh gücü ve yaşamdan erken ayrılmış olması bakımından karar verince ve Homēros'un onun hakkındaki şiirsel kompozisyonunda arkadaşına karşı beslediği sevgisi ve dostluğu nedeniyle, sevdikleriyle birlikte ölmeyi istemiş olduğu için^P ben, Akhilleus'un herhangi bir kahramandan üstün biri olduğuna inanıyorum.

XXIV

Istros'un Psilon olarak adlandırılan ağzından, ikinci ağza 60 *stadia* mesafe vardır. Oradan Kalon olarak adlandırılan ağza 40 *stadia*. Ve Kalon'dan Narakon ismi verilen Istros'un dördüncü ağzına 60 *stadia* vardır. (2) Oradan beşinci ağza 120 ve ardından Istria kentine 500 *stadia*

εἰς Ἰστρίαν πόλιν στάδιοι πεντακόσιοι. ἐνθένδε εἰς Τομέα πόλιν στάδιοι τριακόσιοι. (3) ἀπὸ δὲ Τομέως εἰς Κάλλατιν πόλιν ἄλλοι τριακόσιοι ὅρμος ναυσίν. ἐνθένδε εἰς Καρῶν λιμένα ὀγδοήκοντα καὶ ἑκατόν καὶ ἡ γῆ ἐν κύκλῳ τοῦ λιμένος Καρία κληῖται. ἀπὸ δὲ Καρῶν λιμένος εἰς Τετρισιάδα στάδιοι εἴκοσι καὶ ἑκατόν. ἐνθένδε εἰς Βιζώνην χώρον ἔρημον, στάδιοι ἐξήκοντα. (4) ἀπὸ δὲ Βιζώνης εἰς Διονυσόπολιν στάδιοι ὀγδοήκοντα. ἐνθένδε εἰς Ὀδησσὸν διακόσιοι ὅρμος ναυσίν. ἐκ δὲ Ὀδησσοῦ εἰς τοῦ Αἴμου τὰς ὑπωρείας, αἱ δὲ εἰς τὸν Πόντον καθήκουσιν, στάδιοι τριακόσιοι ἐξήκοντα. καὶ δεῦρο ὅρμος ναυσίν. (5) ἐκ δὲ τοῦ Αἴμου εἰς Μεσημβρίαν πόλιν ἐνεήκοντα ὅρμος ναυσίν. καὶ ἐκ Μεσημβρίας εἰς Ἀγχιάλον πόλιν στάδιοι ἐβδομήκοντα, καὶ ἐξ Ἀγχιάλου εἰς Ἀπολλωνίαν ὀγδοήκοντα καὶ ἑκατόν. (6) αὗται πᾶσαι αἱ πόλεις Ἑλληνίδες εἰσίν, ὥκισμέναι ἐν τῇ Σκυθίᾳ, ἐν ἀριστερᾷ ἐσπλέοντι εἰς τὸν Πόντον. ἐκ δὲ Ἀπολλωνίας εἰς Χερρόνησον στάδιοι ἐξήκοντα ὅρμος ναυσίν. καὶ ἐκ Χερρονήσου εἰς Αὐλαίου τεῖχος πεντήκοντα καὶ διακόσιοι. ἐνθένδε εἰς Θυνιάδα ἀκτὴν εἴκοσι καὶ ἑκατόν.

XXV

Ἀπὸ δὲ Θυνιάδος εἰς Σαλμυδησσὸν στάδιοι διακόσιοι. τούτου τοῦ χωρίου μνήμην πεποιήται Ξενοφῶν ὁ πρεσβύτερος, καὶ μέχρι τούτου λέγει τὴν στρατιὰν ἐλθεῖν τῶν Ἑλλήνων, ἧς αὐτὸς ἡγήσατο, ὅτε τὰ τελευταῖα σὺν

bulunur. Oradan Tomis kentine 300 *stadia* mesafe bulunur. (3) Tomis'ten Kallatis kentine yine 300 *stadia* olup, orada gemiler için demir atma yeri vardır. Oradan Karia'lıların Limanı'na 180 *stadia*'dır ve limanın etrafındaki arazi Karia olarak isimlendirilir. Karia'lıların Limanı'ndan Tetrissias'a 120 *stadia* vardır. Oradan ıssız bir yer olan Bizōnē'ye, 60 *stadia*'dır. (4) Bizōnē'den Dionysopolis'e 80 *stadia* çeker. Oradan Odēssos'a 200 *stadia*'dır ve orada gemiler için demirleme yeri vardır. Odēssos'tan Haimos Dağları'nın eteklerinin Karadeniz'e ulaştıkları yere ise, 360 *stadia*'dır ve burada gemiler için demir atma yeri vardır. (5) Haimos'tan Mesēmbria kentine 90 *stadia* olup, orada da gemiler için demirleme yeri bulunur. Mesēmbria'dan Ankhialos kentine 70 *stadia* ve Ankhialos'tan Apollōnia'ya 180 *stadia*'dır. (6) Bunların hepsi Karadeniz'in sol yakasına doğru yelken açılınca görülen Hellen kentleridirler ve Skythia topraklarında koloni olarak kurulmuşlardır. Apollōnia'dan Kherronēsos'a 60 *stadia*'dır ve burada gemiler için liman yeri vardır. Kherronēsos'tan Aulaiouteikhos'a 250 *stadia*; oradan da Thynias Burnu'na 120 *stadia* bulunur.

XXV

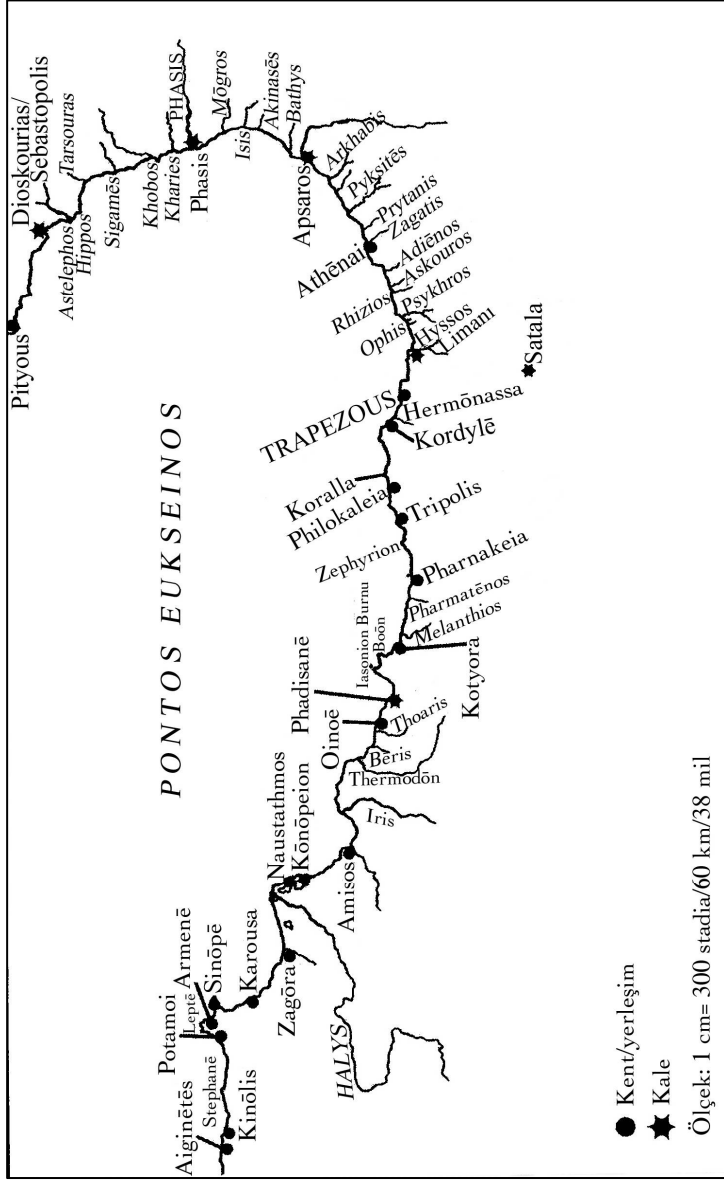
Thynias'tan Salmydēssos'a 200 *stadia*'dır. Yaşlı Ksenōphōn, bu yerden eserinde söz etmiştir ve son kez Thrakia'lı lider Seuthēs'le birlikte sefer düzenlerken kendisi komutasındaki Hellenlerin ordusunun buraya kadar gelmiş

Σεύθη τῷ Θρακὶ ἐστράτευσεν. (2) καὶ περὶ τῆς ἀλιμενότητος τοῦ χωρίου πολλὰ ἀνέγραψεν, ὅτι ἐνταῦθα ἐκπίπτει τὰ πλοῖα χειμῶνι βιαζόμενα, καὶ οἱ Θραῖ-
 κες οἱ πρόσχωροι ὅτι ὑπὲρ τῶν ναυαγίων ἐν σφίσιν
 διαμάχονται. (3) ἀπὸ δὲ Σαλμυδησοῦ εἰς Φρυγίαν
 στάδιοι τριάκοντα καὶ τριακόσιοι. ἐνθένδε ἐπὶ Κυαν-
 έας εἴκοσι καὶ τριακόσιοι. αὗται δὲ αἱ Κυάνεαί εἰσιν,
 ἃς λέγουσιν οἱ ποιηταὶ πλαγκτὰς πάλαι εἶναι, καὶ διὰ
 τούτων πρώτην ναὺν περᾶσαι τὴν Ἀργώ, ἣτις εἰς
 Κόλχους Ἰάσονα ἤγαγεν. (4) ἐκ δὲ Κυανέων ἐπὶ τὸ
 Ἱερὸν τοῦ Διὸς τοῦ Οὐρίου, ἵνα περ τὸ στόμα τοῦ Πόν-
 του, στάδιοι τετταράκοντα. ἐνθένδε εἰς λιμένα Δάφνης
 τῆς Μαινομένης καλουμένης στάδιοι τετταράκοντα.
 ἀπὸ δὲ Δάφνης εἰς Βυζάντιον ὀγδοήκοντα.
 τάδε μὲν καὶ τὰ ἀπὸ τοῦ Βοσπόρου τοῦ Κιμμερίου ἐπὶ
 Βόσπορον τὸν Θράκιον καὶ πόλιν Βυζάντιον.

olduğunu anlatır. (2) Ayrıca yörenin liman bakımından son derece elverişsiz olduğuna ilişkin birçok şeyler belirtmiştir, ki orada donanma fırtınayla mücadele edip batma tehlikesi altındayken yakınlarda oturan komşu Thrakia'lılar deniz kazasına uğramış/karaya oturmuş gemiler üzerine onlarla savaşmışlardır. (3) Salmydēssos'tan Phrygia'ya 330 *stadia* vardır. Oradan Kyaneai Adaları'na kadar 320 *stadia*'dır. Şairlerin eskiden başıboş gezindiklerini/çarpıştıklarını söyledikleri adalar, bu Kyaneai'dır ve bunların arasından ilk Argō gemisinin Iasōn'u Kolchis'e götürürken, geçmiş olduğunu söylerler^r. (4) Kyaneai Adaları'ndan Karadeniz'in ağzında yer alan Zeus Ourios'un kutsal alanına 40 *stadia*'dır. Oradan Çılgın Daphnē olarak adlandırılan limana 40 *stadia* çeker. Daphnē'den Byzantion'a ise, 80 *stadia* mesafe vardır.

Kimmeria Bosporos'undan Thrakia Bosporos'una ve Byzantion kentine kadarki şeyler bunlardır.

^r Arrianus, burada büyük bir ihtimalle, Homēros'un (*Od.* XII. 58-69), sözünü ettiği pasajı site etmiştir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Apoll. Rhod. *argon.* II. 317-340; 549-618; Amm. Marc. XXII. 8. 15.

1a. Güneydoğu Karadeniz

YORUM

1

* (1) Arrianus (*l.c.*), ünlü Ksenōphōn (*Anab.* IV. 8. 22) ve Roma İmparatoru Hadrianus (İS. 117-138) gibi, Karadeniz'in en eski ve önemli yerleşimlerinden biri olan Trapezous'a (Trabzon) gelerek, onların baktığı yerden Karadeniz'i seyreder.

Trapezous kenti, İÖ. ca. VIII. yüzyılda, Sinōpē'liler tarafından, yörenin otokton halkı Kolkhoi topraklarında kurulmuştur (Ksen. *Anab.* IV. 8. 22; Diod. XIV. 30. 3; ayrıca bk. Tac. *hist.* III. 47; Euseb. *Chron.* II. 80). Kent coğrafi konumu itibariyle, stratejik bir liman yeridir. *Territorium'u* ise, oldukça dağlık bir topoğrafya üzerinde yayılır. Bu yüzden Plinius¹, Trapezous'un *monte vasto clausum*= *geniş dağ kütlesi tarafından hapsedildiğini* söyler. Kent, hemen arkasında birbiri üzerinde yükselen Paryadrēs (Parkhal/Parkhar) Dağ silsilesindeki zengin maden yataklarıyla olan bağlantısıyla önemli bir konuma sahiptir (Drews 1976, 19 vdd; Liddle 2003, 91).

Hellenistik Dönem'de, Pontos Krallığı'nın stratejik liman kentlerinden biri olan Trapezous, bölgenin ve krallığın, İÖ. 64 yılında Roma hakimiyetine geçmesinden sonra da, öneminden bir şey kaybetmemiştir. Zira

¹ Plin. *nat.* VI. 4. 11; ayrıca bk. Ksen. *Anab.* IV. 8. 25-28; Ols-hausen 1991, 26 vdd.

Nero, hükümdarlığı sırasında (İS. 54-68), Trapezous'un stratejik konumunu değerlendirmiş ve İS. 69 yılında, Gnaeus Domitius Corbulo'nun Parth Kralı Tridatēs'e karşı düzenlediği seferde, *classis Pontica*= Pontus donanması Trapezous'ta konuşlanmıştı (ayrıca bk. Tac. *hist.* III. 47; Mitford 1974, 163 dn. 15). Geç antik dönemde ise, Roma'nın ünlü *legio*'su XV Apollinaris, Trapezous'ta konuşlanmış olsa gerektir (Bryer and Winfield 1985, 181).

Zira, kentte Roma *legionarius*'larına ait mezar taşları bulunmuştur. Bugün, Trabzon Hagia Sophia Müzesi'nin bahçesinde sergilenmekte olan bir mezar taşının üzerinde:

D. M.	D(is) m(anibus)
T. AVRELIO	T(ito) Aurelio
APOLINARIO	Apolinario
MILITI	militi
LEG.XV.APOL	leg(ionis) XV Apol(linaris)
DOMO CAESAR	domo Caesar(ea)
STIP.VI.VEXILL.	stip(endia) VI vexill(arius)
LEG.EVISDEM	leg(ionis) eusdem
B M	b(ene) m(erenti)

"Yer altı tanrılara. Titus Aurelius Apolinaris, anavatanı Caesarea (Mazaka/Kayseri) olan on beşinci *legio* Apollinaris'in askeri; altı yıl aynı *legio*'un bayrak taşıyıcısı, hayırlı olsun" yazmaktadır.

* (2-4) Arrianus (*I.c.*), Trapezous'taki kutsal alanları ve sunakları² tasvir ederken, Hadrianus'un denizi işaret eden heykeline değiniyor. Bu heykel Hadrianus'un bölgeye ya İS. 123/124 yılında veya İS. 129 yılında yaptığı ziyaretten önce, ya da söz konusu ziyaretten hemen sonra, Trapezous'lular tarafından kentlerini güzelleştirmek amacıyla dikilmiş olsa gerektir.

II

* (1-2) Arrianus (*I.c.*), Trapezous'taki Hermēs ve yerel kahraman Philēsios'a adanmış bir tapınaktan ve tapınakta bulunan heykellerden söz etmektedir. Bu tapınağın kalıntıları bugün büyük ihtimalle Trapezous'un merkezindeki bir iş hanının altında olsa gerektir. Zira, söz konusu yapının inşası sırasında, Trabzon Müzesi tarafından bir kurtarma kazısı yapılmıştır. Bu kazı sonucunda, çeşitli dönemlerde tamirat görmüş ve belki de fonksiyonu değiştirilmiş önemli bir yapıya ait kalıntılar açığa çıkarılmıştır. Ayrıca, bir sütunun altında kalmış Hermes'in bronz heykeli ele geçmiştir. Heykel³, bugün Trabzon Müzesi'nde sergilenmektedir.

Bu heykelin işçiliğine ve ebadına bakarak Arrianus'un (*I.c.*), Hadrianus'tan rica ettiği Hermēs heykelinin imparator tarafından Trapezous'a yollandığı kesindir. Bu bakımdan Hadrianus, büyük bir ihtimalle

² Söz konusu sunakların ve kutsal alanların yeri, şu ana kadar kesin olarak saptanamamıştır.

³ Heykel, Trabzon Müze Müdüresi, Sayın Nilgün Yılmaz tarafından yayına hazırlanmaktadır.

Arrianus'un talep ettiği Philēsios ve denizi işaret eden kendi heykelini de Trapezous'a göndermiş olsa gerektir.

* (3) Hellen ordusu ve Ksenōphōn (*Anab.* VI. 4. 22-23), İÖ. 400 yılında Asia Thrakia'sındaki⁴ Kalpē (Kerpe) Limanı'nda, tanrılara kurbanlar sunup kehanete bakmak istemişler; fakat kurban edecek hayvan bulamadıklarından koşum öküzleri satın alıp kesmişlerdi. Arrianus (*I.c.*), bu duruma atıfta bulunarak, bir bakıma kendisiyle Ksenōphōn'u karşılaştırmıştır. Zaten Arrianus, Ksenōphōn lakabını taşımaktadır⁵. "Yaşlı" Ksenōphōn gibi, kendisi de bir asker ve aynı zamanda tarihçi, filozof ve deneme yazarıdır. Avcılık üzerine ve gençliğinde ünlü filozoflarla olan anılarını anlatan eserler kaleme almıştır.

III

* (1) Antikçağda **Hyssos Limanı** olarak adlandırılan demir atma yeri, günümüzde Kara Dere'nin Karadeniz'e döküldüğü yerde, Araklıçarşısı ya da Sürmene Limanı adıyla bilinmektedir. Buranın hemen yakınlardaki

⁴ Herodotos (VII. 75), Ksenōphōn (*Anab.* VI. 2. 17-19; 4. 1) ve Plinius (*nat.* V. 41. 145), Asia Thrakia'sı olarak adlandırılan yörede ikamet eden halkın, Thrakia kökenli olduğu ve buraya Europē'den göç ettiği düşünülmektedirler (ayrıca bk. Sevin 2001, 29).

⁵ Söz konusu durum, Atina'da ele geçen bir yazıt (*AE* 1971, 437) vasıtasıyla kanıtlanmıştır. Bununla birlikte, bu lakabın kendisine imparator tarafından mı verildiği; yoksa doğuştan gelen bir ön isim mi olduğu belli değildir (ayrıca bk. Stadter 1980, 2 vd.).

Canayer platosundaki Araklı Burnu üzerinde bir kale yer almakta olup, yukarıdan Hyssos Limanı'na bakmaktadır. Arrianus (*I.c.*), burada konuşlanmış olan bir *cohors* askere talim yaptırdığını söylemektedir. Söz konusu *cohors*, büyük bir ihtimalle *Notitia Dignitatum*'da bahsedilen, Romalıların Hysi Limanı'nda konuşlandırmış olduğu birliktir (*Or. XXXVIII. 34*).

* (2) Arrianus (*I.c.*), burada Homēros'un *Odyseia* adlı eserinin (V. 469; XII. 168-169) satırlarından bir alıntı yapmıştır.

* (3-4) Yolculuk sırasında birden bulutların toplanarak havanın patlaması Karadeniz'de ekseriyetle karşılaşılan bir durumdur. Zira Karadeniz, en eski devirlerden itibaren kuvvetli akıntıları, sık sık oluşan sisleri, önceden tahmin edilemeyen, aniden patlak veren fırtınaları, yüksek dalgaları, adaların ve sığınacak limanların azlığı ve sahil boyunca ikamet eden kabilelerin düşmanlığıyla tanınmaktadır⁶. Bu bakımdan söz konusu fırtınalara yakalanma talihsizliğine uğrayan pek çok gemi batmış⁷ ve faciadan kurtulma şansına sahip olanlardan bazıları, bir daha Karadeniz'de yelken açmamaya yemin etmişlerdir. Öyle ki, Karadeniz'de fırtınaya yakalanma talihsizliğine uğramış, İS. XVII. yüzyılın ünlü Osmanlı coğrafyacısı Evliya Çelebi, seyahatnamesinin ikinci cildinde

⁶ Strab. VII. 3. 6 c. 298; Arr. *periplus* IV. 4-V. 3; ayrıca bk. Koromila 1991, 75; Işık 2001, 1 dn. 4; West 2003, 152 dn. 4; 157.

⁷ Uzmanlar, Karadeniz'in derinliklerinde yaklaşık 50.000 batık geminin yattığını tahmin etmektedirler.

başından geçen söz konusu olayı şöyle tasvir etmektedir:

Seferin dördüncü günü Bahr-i Siyah acımasızca gemiyi dövmeye başladı; üç gün üç gece boyunca gök gürültüleri, şimşekler, yağmur, dolu, kar ve tipiye direnmekten yolcularda, artık gemi üzerinde duracak mecal kalmamıştı. Yolcuların bir kısmı istifra etmede, bir kısmı dualar edip, kurbanlar, sadakalar, adaklar adamakta; eğer bu fırtınadan sağ salım kurtulurlarsa hacca gideceklerini ifa etmekteydiler (264 b).... Geminin direği kâh arşı alaya yükselip bulutlara dokunuyordu, kâh deryaya doğru alçalıp sanki cehennem dibine kadar iniyordu (265 a).... O andan itibaren bir daha Bahr-i Siyah'a gemiyle çıkmaya tövbe-i nasûh ettim. Hak Te'âlâ cemi'î ümmeti-i Muhammedi'i şerrinden emîn eyleye. Âmîn, yâ mu'în (268 a).

Bu bakımdan bir varsayıma göre, Hellen gemicileri erken dönemlerde *Pontos* olarak adlandırılan bu fırtınalı ve meçhul denizin tehlikelerinden korkarak, ona misafir/yabancı sevmez (= *aksenos/akseinos* [ἄξενος/ἄξε(ι)νος]) *epitheton*'u (lakabı) takmışlardır⁸.

⁸ Pind. *Pyth.* IV. 203; Eur. *Andr.* 793; *IT.* 253; 341; ayrıca bk. Diod. IV. 40. 3-4; Strab. VII. 3. 6 c. 298; Plin. *nat.* IV. 12. 76 a; VI. 1. 1; Mela I. 102.

Akseinos ve *eukseinos* sıfatlarıyla anılan *Pontos* isminin antikçağdan günümüze kadar gelen ve sonunda Selçuklular ve Osmanlılar tarafından "Karadeniz" olarak adlandırılmasıyla

IV

* (1) **Athēnai**= son zamanlara kadar Atina olarak, günümüzde ise, Pazar adıyla bilinen Rize'nin bir kazasıdır. Arrianus (*l.c.*), Karadeniz'de fırtınaya yakalandığı için, bir süre bu limanda konaklamak zorunda kalmıştır. Burada kaldığı süre zarfında, yerleşim hakkında bizi bilgilendirmiştir. Prokopios'a (*Bell.* VIII. 2. 10) göre, Athēnai ismini buraya gömülmüş olan bir kadından/kraliçeden almıştır. Prokopios (*l.c.*), diğer yazarların bu yerleşimin ismini Atinalı kolonistlere bağlamalarına karşı çıkmıştır. A. Bryer ve D. Windfield'e (1985, 335 vd.) göre ise, her iki açıklama da yanlıştır; zira onlara göre, söz konusu isim Lazca'da *gölgeli yer* anlamına gelen kelimedenden esinlenerek buraya verilmiştir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Liddle 2003, 94 vd.

* (2) Aristotelēs'e (*Meteorologica* 363b29) göre, *aparkias* ya da *aparktias* kuzeyden esen rüzgardır; *thraskios* ve *skirōn* ise, kuzey-kuzeydoğudan eser.

V

* (1-2) Gemilerin **Athēnai Limanı**'nda karaya çekilmesi sırasında, biri haricinde hepsi kurtarılmıştır. Söz konusu fırtına göze alındığında, bu küçük bir bedeldir. Zira Pontos Kralı VI. Mithradatēs, İÖ. 72 yılında Kyzikos kuşatmasından dönerken, Karadeniz için yapılmış gemilere ve denizi tanıyan tecrübeli denizcilere sahip olmasına rağmen, yakalandığı bir fırtınada do-

neticelenen terminolojik ve kronolojik değerlendirmesine ilişkin daha detaylı bilgi ve tartışmalar için bk. Arslan 2005, 1 vdd.

nanmasının en iyi gemilerini ve en iyi askerlerini kaybetmiştir (Sall. *Hist.* III. 54-56; IV. 69. 14; App. *Mithr.* 78; Oros. *hist.* VI. 2. 24;). Öyle ki, Plutarkhos (*Luc.* XIII. 2) fırtınadan sonra, Pontos sahillerinin parçalanmış gemi enkazları ve insan cesetleriyle dolduğunu ve gemi parçalarının bütün kıyı şeridini kapladığını ifade etmiştir. Florus'a (*epit.* I. 40. 18-19) göre, kralın savaş malzemesi ve asker yüklü 100'den fazla gemiden oluşan donanması, rüzgarın şiddetinden dağılmış ve gemilerin birçoğu batmıştır.

Arrianus (*l.c.*), Hadrianus'a batan gemideki malların ve insanların sağ salım kurtarılmış olmasının yanı sıra, geminin keresteleri haricinde, bütün donanımının kurtarıldığını bildirmiştir. Akabinde Hadrianus'a, bölgenin gemi yapımında kullanılan ağaç bakımından oldukça zengin olduğunu hatırlatmıştır. Çünkü, Pharnakeia ve Trapezousia bölgelerinin üst tarafında, kayalık bir dağ olan Skydisēs⁹ ile Paryadrēs ve onun bir uzantısı kabul edilen Moskhika Dağları sık ormanlarla kaplıydı¹⁰. Bölgenin ılıman ve yoğun yağışlı iklime sahip olması nedeniyle çam, kayın, kestane, meşe, akasya, ceviz ve kökna-

⁹ Giresun ve Trabzon kentlerinin güneyinde Skoidisēs, Skide-sēs, Skordiskos (Ptol. *georg.* V. 6. 8) olarak adlandırılan, lokalizasyonu tartışmalı dağ/dağlar silsilesidir. Büyük bir ihtimalle Giresun Dağları'ndan biri/Giresun Dağları'dır (ayrıca bk. Olshausen und Biller 1984, 167).

¹⁰ Strab. XII. 3. 18 c. 548/549; 28 c. 555; ayrıca bk Themiskyra: XII. 3. 15 c. 548; Kabeira: XII. 3. 31 c. 556/557.

rın yanı sıra, gemi yapımı için elverişli her çeşit ağaç yetiştirdi¹¹.

VI

* (I-2) Arrianus, Athēnai'dan sonra, 250 *stadia* kat ederek, **Apsaros Irmağı**'nın (Gürcü dilinde Adcharistsqali), Akampsis (Çoruh) Irmağı'yla birleşip Gürcistan'daki Apsaros (Gonio) Kalesi önlerinde Karadeniz'e döküldüğü yere ulaşır (Arr. *periplus* VII. 4-5; *FGrHist* V 1; Skylaks *periplus* 81; App. *Mithr.* 101; Plin. *nat.* VI. 4. 12-13). Burada beş Roma *cohors*'un konuşlandırılmış olduğu bir *castellum*= kale bulunmaktadır (ayrıca bk. *CIL* X 1202=*ILS* 2660). Apsaros Kalesi, stratejik ve coğrafi açıdan çok önemli bir yerde kurulmuş olup, günümüzde iyi durumdadır¹².

Plinius (*nat.* VI. 9. 25; II. 29), Apsaros Irmağı'nın Paryadrēs Dağları'ndan doğarak Karadeniz'e aktığını ve bu dağların Kolkhis'in güneybatısında yer alan Armenia Minor Bölgesi'yle doğal sınırı oluşturduğunu ifade eder. Ayrıca, bölgenin güneybatısında –Trapezous kentinden yaklaşık 240 km mesafede– Apsaros isimli bir kale ve aynı adla anılan bir ırmağın varlığından bahse-derken (*nat.* VI. 4. 12), söz konusu ırmağın bize Kolkhis

¹¹ Ksen. *Anab.* VI. 4. 4; Strab. XII. 3. 12 c. 546. Plinius'a (*nat.* XVI. 76. 197) göre, bu ormanlarda, ayrıca Alpler, Galia'nın lura ve Vosges dağları, Corsica, Makedonia ve Bithynia'da, değişik türlerde çam ağaçları bulunurdu. Bölgede yetişen ağaç çeşitlerine ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Plin. *nat.* XVII. 37. 233; Erciyas 2001, 38 vdd. dn. 60-61; Işık 2001, 110 vd.

¹² Arslan 2000b, 27 vd.

ile Pontos bölgelerinin doğal sınırını teşkil etmiş olabileceğini düşündürür. Bu görüş, Arrianus (*periplus* XI. 4) tarafından daha açık bir şekilde ifade edilmektedir. Arrianus (*I.c.*), stratejik olarak çok önemli bir yere kurulan Apsaros kalesi ve ırmağı'nın, Pontos Bölgesi'ni sonlandıran en önemli topoğrafik nokta olduğunu ileri sürmektedir. Appianos (*Mithr.* 101) ve Florus'a (*epit.* I. 40. 25) göre, Mithradatēs VI Eupatōr, Romalı general Pompeius'a yenildikten sonra, İÖ. 66 sonbaharında krallığının kuzey bölgelerine doğru çekilirken Apsaros'u aşarak Kolkhis Bölgesi'ne girmiştir. Söz konusu antik kaynaklardan çıkan sonuçlar bize, Akampsis Irmağı'yla birleşerek Karadeniz'e dökülen Apsaros Irmağı ve aynı isimle anılan kalenin Kolkhis ile Pontos bölgelerinin sınırını çizdiği görüşünü düşündürmektedir (ayrıca bk. Arslan 2000b, 27-28; 33-34).

* (3) Burada Arrianus (*I.c.*), **Argonaut'lar Efsanesi'**ne değinmektedir.

Antikçağda Kolkhis Bölgesi'nin ünlenmesi Argonaut'lar (Argō Gemicileri) ve Altın Post efsanesi sayesinde olmuştur. Tradisyona göre, Argō gemicilerinin Kolkhis'e yaptıkları seferin nedeni: Hellas'taki Iōlkos kentinin Kralı Aisōn, üvey kardeşi Pelias tarafından tahtından indirilmiştir. Ama kralın oğlu Iasōn, delikanlılık çağına gelince Pelias'ın karşısına dikilerek, kendisinin olan tahtı geri istemiştir (Apoll. *bibl.* I. 9. 1; 6. 16 n. 1; Pind. *Phyt.* IV. 73 [129] vdd.; Apoll. Rhod. *argon.* I. 5 vdd.). Pelias, ondan kurtulmak için, önce Kolkhis'e gidip

Phriksos'un¹³ orada bıraktığı Altın Post'u getirirdiği takdirde tahtı ona bırakacağına söz vermiştir (Apoll. *bibl.* I. 9. 16; Strab. I. 2. 39 c. 45-46; Lycoph. *Alex.* I. 175; Hyg. *Fab.* 12. 1-13. 1; Verg. *Ecl.* IV. 34). Bunun üzerine lasōn, Hellas'ta ne kadar kahraman varsa, hepsini toplayarak¹⁴, Argō adlı gemiyle Kolkhis'e doğru yelken açmıştır (Hdt. VII. 193; Apoll. Rhod. *argon.* I. 5. vdd.; Paus. I. 1. 4; 18. 1; II. 12. 6; V. 17. 9; VIII. 4. 10; IX. 32, 34; Catull. LXIV. 3 vdd.; Diog. Laert. I. III). Kolkhis Kralı Aiētēs'in kızı Mēdeia'nın yardımları sayesinde Altın

¹³ Athamas ile Nephelē'nin oğludur. Athamas'ın üvey karısı Ino'nun Phriksos'u Zeus'a kurban etmek istemesi üzerine, Nephelē uçma yeteneği olan Altın Post'lu Koç'u göndererek oğlunu ve Hellē adındaki kızını kaçırtır. Rhodos'lu Apollōnios'a (*argon.* II. 1140-1155) göre, Phriksos Hellas'tan Altın Post'lu Koç'la Phasis Irmağı kenarındaki Aia kentine gelerek (Strab. I. 2. 39 c. 45), Kolkhis Kralı Aiētēs'in kızı Khalkiopē'yle evlenir (*KP* I 155). Uzun bir yaşam sürdükten sonra, Phriksos Aiētēs'in evinde, yaşlanarak ölür. Diodoros'a (IV. 47) göre ise, Aiētēs, Phriksos'la kızını evlendirdikten sonra, krallığını ona bırakmıştır.

¹⁴ Troia efsanesi kahramanlarından önceki jenerasyonun ünlü kahramanlarıdır. Antik yazarların bunlar üzerine verdikleri listeler birbirlerini tutmamakla birlikte belli başlı olanları lasōn, gemi ustası Argos, dümenci Tiphys, ozan Orpheus, Idmōn, Amphiaraios ve Mopsos adlı kahinler, Boreas'ın oğulları Kalais ile Zētēs; Kastōr ve Polydeukēs, Pēleus ile Telamōn, Meleagros, Herakles ve başkalarıdır: Apoll. *bibl.* I. 9. 16; 21; Apoll. Rhod. *argon.* I. 25 vdd.; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Erhat 1989⁴, 56 vd.; Hamilton 1989⁵, 117 vdd.

Post'u elde etmeyi başarmış ve Hellas'a geri dönmüştür (Apoll. Rhod. *argon.* II. 1260 vdd.; III. 1 vdd.; IV. 1-240; Apoll. *bibl.* I. 9. 23 vdd. n. 4; Diod. IV. 48. 1-5; Val. Flac. *Arg.* V. 177 vdd.; VIII. 139; Ovid. *Met.* VII. 1-158).

Argonaut'lar ve Altın Post öyküsünü anlatanların başında, İÖ. III. yüzyılda yaşamış olan Rhodos'lu Apollōnios gelmektedir. Apollōnios'un *Argonautika* adlı eseri, esas itibariyle, lasōn ve Argonaut'ların Hellas'a dönmeleriyle bitmektedir. lasōn ve Mēdeia'nın başından geçenler ise, İÖ. V. yüzyılın ünlü trajedi yazarlarından Euripidēs'in *Mēdeia*'sında anlatılmıştır. lasōn ve Pelias'ı ilgilendiren bölümler ise, gene İÖ. V. yüzyıl şairlerinden, Pindaros'un *Pythia* ve *Olympia* adlı lirik şiirlerine; daha sonra da Apollodōros'un *Bibliotheka* adlı mitoloji eserine ve Seneca'nın *Mēdeia* adlı tragedyasına konu olmuştur. Bununla birlikte efsaneye ilişkin ilk yazılı belgeler, Homēros'la başlar: Homēros (*Il.* VII. 465-475; *Od.* XII. 69-75), Kirkē ile Kral Aiētēs'in kardeş olduğunu; Argō gemisini; lasōn'u ve onun Aiētēs'in ülkesinden gidip oradan geri döndüğünü, yani Argonaut'ların yolculuğunu bilmekle birlikte, Argonaut'ların hikayesi ve Kolkhis konusunda ayrıntılı bilgi vermektedir. Hesiodos (*theog.* 955-1002), Kirkē ve kral Aiētēs'in kardeş olduklarından, Phasis Irmağı, Aiētēs, Argō gemisi, lasōn ve Mēdeia'dan söz etmektedir. Aiētēs'in kralı olduğu Kolkhis hakkında ilk kez bilgi veren antik yazar, İÖ. VIII. -İÖ. ca. 730- yüzyılda yaşamış olan

Korinthos'lu ozan Eumēlos'tur¹⁵. Eumēlos'a (Paus. II. 3. 10-11) göre, Kolkhis'in kralı Aiētēs aslen Korinthos'lu olup, ülke ona Güneş Tanrısı Helios tarafından verilmiştir. Ayrıca Eumēlos'a (*l.c.*) göre, lasōn'un Kolkhis'e gitme nedeni, Altın Post'lu Koç değildir. Fakat lasōn, Kolkhis'ten Aiētēs'in kızıyla birlikte lōlkos kentine döndüğünde, Korinthos halkı, ardında hiçbir selef bırakmadan ölen son kralları Marathon'un yerine Kolkhis Kralı Aiētēs'in kızı Mēdeia'yı geçirmek isterler. Bu yüzden Mēdeia, kocası lasōn'la birlikte Korinthos'a gelerek krallığı devralır ve hükümdarlığı lasōn'a verir¹⁶.

İÖ. VI. yüzyılda Giritli Epimenidēs, Argō gemisinin inşası ve lasōn'un Kolkhis'e olan seferi hakkında 6.500 satırlık bir eser kaleme almıştır¹⁷. Aynı şekilde, İÖ. VI.-V. yüzyıllarda yaşamış ünlü coğrafyacı ve *logographos* – nesir yazarı– Hekataios (*FGrH* 171; 185-188), Argonaut'lar ve Kolkhis'e olan yolculuklarına değinmiştir. İÖ. V. yüzyılda Hellen dünyasında Argonaut'ların hikayesi çeşitli tiyatro eserlerine konu olmuştur, bunlardan en önemlisi Euripidēs'in *Mēdeia* (1-1415) adlı traje-

¹⁵ Paus. II. 1. 1; IV. 4. 1; Clem. Alex. *Strom.* I. 131. 8; Eumēlos'un yaşadığı tarihe ilişkin yorumlar ve çeşitli teklifler için ayrıca bk. Huxley 1969, 62; Bowra 1963, 145 vdd.; Drews 1976, 19 n. 13 vdd.; Braund 1994, 15.

¹⁶ Eumēlos'un bu yorumları üzerine ayrıca bk. Lycophr. *Alex.* 1024; Drews 1976, 19 n. 13 vdd.; Braund 1994, 15 n. 32.

¹⁷ Diog. Laert. I. III; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Catull. LXIV. 3 vdd.

disidir. Herodotos'a (i. 2) göre, Hellenler uzun bir gemiye atlayarak Kolkhis'teki Aia¹⁸ kentine ve Phasis Irmağı'na kadar gelmişler ve kendilerini buralara kadar getiren isteklerin hepsini yerine getirdikten sonra, kralın kızı Mēdeia'yı da kaçırarak Hellas'a geri dönmüşlerdir. Kolkhis kralı peşlerine adam salmasına ve kızını geri alabilmek için istekte bulunmasına rağmen, bundan bir sonuç elde edememiştir¹⁹.

Arrianus (*periplus* VI. 3), ayrıca "*Apsaros yöresinde, çok eski zamanlarda Apsyrtos'un Mēdeia tarafından burada öldürüldüğü ve Apsyrtos'un mezarının görüldüğü için buraya Apsyrtos denildiğini*" söylemiştir. Bununla birlikte, Rhodos'lu Apollōnios'a (*argon*. IV. 450-481) göre, Mēdeia lasōn'la birlikte kaçtıktan sonra, kendisini takip eden kardeşi Apsyrtos'a Adriatik kıyılarında bir tuzak kurmuş ve lasōn, Apsyrtos'u burada öl-

¹⁸ Strab. I. 2. 39-40 c. 46-47.

¹⁹ Herodotos (I. 2; VII. 62), bu olayı Persler ile Hellenler arasındaki savaşın nedenlerinden biri olarak görür. Çünkü Persler, Kolkhis kralının kızı Mēdeia'yı kendilerinden sayarlar ve soylarını ona dayandırırıldadı (ayrıca bk. Braund 1994, 9 n. 4). Herodotos zamanında, yani İÖ. V. yüzyılda, Kolkhis'liler ile onların Kafkas Dağları'na kadarki komşuları da (çünkü, bu dönemde Pers egemenliği Kafkas Dağları'na kadar uzanmaktaydı) Perslere kendi istekleriyle vergi vermekteydiler. Bu vergi, her beş yılda bir olmak üzere, yüz oğlan ve yüz kızdan oluşmaktaydı (Hdt. III. 97). Ayrıca Kolkhis'liler, Kserksēs'in Hellas'a düzenlediği seferde onları desteklemişlerdir (Hdt. VII. 79).

dürmüştür. Aynı şekilde Strabon'a (VII. 5. 5 c. 315 dn. 8) göre, Apsyrtides adı verilen adalar, bu yüzden Pannonia kıyılarındadır. Ovidius (*Tristia* III. 9), Stephanos Byzantios (*Eth.* Τομεύς = Tomeus) ve Apollodōros (*bibl.* I. 133) ise, söz konusu olayın Tomis'te (Köstence) gerçekleştiğini iddia ederler²⁰. Bununla birlikte Prokopios (*Bell.* VIII. 2. 12-14), Arrianus'u destekleyerek, söz konusu olayın gerçekleştiği yerin Apsaros olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Apsyrtos'un mezarının kentin doğu tarafında bulunduğunu bildirmiştir.

* (4) Arrianus (*l.c.*) ve *Anonymi* [Arriani, ut fertur] *Periplus Ponti Euxini*. (41 sat. 4-10) başka bir efsaneye değinirler. Euripidēs, "*Iphigenia Tauris'te*" adlı eserinde (I-1499), Agamemnōn'un kızı Iphigenia'nın babasının kendisini Troia'ya sefere çıkması için gerekli rüzgarı sağlaması için kurban etme ayininden mucizevi bir şekilde kurtularak Taurus'ların ülkesine geldiğini ve orada nasıl Artemis rahibesi olduğunu anlatır. Kardeşi Orestēs'in bir arkadaşıyla Tauros topraklarına çıkmasının ardından, iki kardeş birbirlerini tanır. Orestēs, Iphigenia'yla birlikte Artemis'in tapınağından tanrıçanın ahşap heykelini de alarak kaçar. Bunun ardından Tauros'ların Kralı Thoas, Orestēs ile Iphigenia'yı Kappadokia'nın Tyana (Kemerhisar) kentine kadar izler. Ancak orada hastalanarak ölür. Bu bakımdan Prokopios'a (*Bell.* I. 17. 12-16) göre, Orestēs, Pontos'a gelip, dik yükselen dağı ve eteklerinden akan Iris Irmağı'nı gördükten son-

²⁰ Nawotka 1997, II dn. 14.

ra, kendisine kehanette anlatılan yerin burası olduğuna kanaat getirmiştir. Bu yüzden, burada bir kent ve Artemis Tapınağı inşa ettirmiş ve saçını kazıttıktan sonra, bu yerleşime Komana (Gümenek) ismini vermiştir. Bir söylenceye göre, kentin adı Hellence saç (= *komē* [κόμη]) kelimesinden gelmektedir. Ayrıca Artemis Tauro polos onuruna yapılan ayinlerin –Kappadokia Komana’sında (Şar) olduğu üzere (Strab. XII. 2. 3 c. 535; Cass. Dio XXXVI. II 1-2)–, Orestēs ile kız kardeşi Iphigenia tarafından Tauros’lar Skythia’sından getirildiği ve kente ismini veren yas saçının buraya onlar tarafından bırakıldığı zannedilmektedir (Paus. III. 16. 8; Cass. Dio XXXVI. 1-2).

VII

Arrianus (*l.c.*), burada hikaye anlatımına ara vererek, Trapezous’tan başlayan deniz yolculuğu sırasında geçtiği yerlerin topoğrafik özelliklerini ve aralarındaki mesafeleri *stadia* olarak verir.

* (1) **Ophis**= Istala Deresi.

* (2) **Psykhros**= Baltacı Deresi.

Kalos= İyi Dere.

Rhizios= Rize Deresi²¹.

* (3) **Askouros**= Taşlı Dere.

²¹ Rhizios Irmağı, adını yanından aktığı Rhizion (Rize) kentin-den almaktadır. A. Bryer ve D. Winfield’e (336) göre, Rhizion= Rize kentinin ismi yörenin otokton kavmi Lazlar tarafından verilmiştir. Manası ise, Lazca’da *insanların/askerlerin toplandığı yer* anlamına gelmektedir.

Adiēnos= Kibledağı Deresi.

Zagatis= Pazar/Hemşindere.

Prytanis= Fırtına Deresi.

O sıralar Ankhilaos, Romalıların bölgedeki en önemli vasal krallarından biriydi. Makhelones ve Heniokhoi kavimleri, onun yönetimi altındaydı. Öyle ki, Cassius Dio'ya (LVIII. 19. 2) göre, Traianus, Parth Seferi'ne çıkmadan önce, son hazırlıklarını yaptığı Satala'dayken (Sadak) Ankhilaos, onu burada ziyaret etmişti (ayrıca bk. Liddle 2003, 97).

* (4) **Pyksitēs**= aynı zamanda Plinius (*nat.* VI. 4. 12) tarafından da değinilmiştir. Barrington Atlası'na göre, Değirmen Dere; A. Bryer ve D. Windfield'e (1985, 336 dn. 9) göre ise, Piskala Deresi'dir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Liddle 2003, 98.

Arkhabis= Arhavi.

Akampsis= Çoruh Irmağı. Prokopios (*Bell.* VIII. 2. 6-9), Akampsis'in yukarı koluna Boas demektedir.

* (5) **Bathys**= Batum Irmağı. Plinius (*nat.* VI. 4. 12) tarafından da değinilmiştir.

Akinasēs= Kintrish Irmağı.

Isis= Natanebi/Nigrus Irmağı.

Mōgros= Supsa Irmağı (daha detaylı bilgi için ayrıca bk. Liddle 2003, 97 vd.).

VIII

* (1) Daha sonra Arrianus (*I.c.*), Kafkas (Kaukasos) Dağları'ndan doğan²² (Strab. XI. 3. 4 c. 500; Hdt. IV. 45;

²² Plinius'a (*nat.* VI. 4. 13) göre, Moschi Dağları'ndan doğar.

Vit. *de Arch.* VIII. 2. 6) ve Kolkhis Bölgesi'nin merkezinden geçerek Karadeniz'e dökülen bölgenin en önemli ırmağı **Phasis'e**²³, günümüzdeki adıyla Rioni Irmağı'na gelir. İrmak adını Hellence'de '*akan*' anlamına gelen (= *rheōn* [ῥέων]) ortacından almış olsa gerektir. Bu bakımdan, Rhodos'lu Apollōnios (*argon.* II. 1261) Phasis'ten söz ederken, onu geniş akan ırmak olarak niteler. Bu durum, benzer bir şekilde Strabōn (XI. 2. 16 c. 497) ve Valerius Flaccus (*Argon.* I. 2) tarafından da doğrulanır. Strabōn (XI. 3. 4 c. 500), yağmur sularının çeşitli ırmaklar olarak Kolkhis içindeki dağlardan Karadeniz'e doğru aktıklarını vurgulamaktadır. Bu büyük ırmak, dağlardan

²³ Plinius'a (*nat.* VI. 4. 12-14) göre, Phasis, Karadeniz'in en meşhur ırmağıydı. Yaklaşık 40 mil boyunca gemilerin yüzmesi için elverişliydi. Üzerinde 120 tane köprü bulunurdu. Kıyılarında ise, birçok kent kurulmuştu (ayrıca bk. Skylaks *periplus* 81).

İlk olarak Hesiodos'ta (*theog.* 335-345) Okeanos ile Tethys'in oğullarından biri olarak zikredilen Phasis Irmağı, Kolkhis Bölgesi'nin en önemli akarsuyu olup, Nil Irmağı gibi Okeanos'tan doğardı (konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Pind. *Pyth.* 251-252; Diod. I. 55; Merkelbach 1967, Fr. 241; Braund 1994, 17 vd. n. 50). Herodotos (II. 21-23) ise, Okeanos Irmağı hakkında kesin bir bilgiye sahip olmadığını ve bilinmeyen bir şeyi açıklamak için masala başvurarak, Okeanos'tan söz açan adamı çürütmenin kendisine kalmadığını söyleyip, bu tartışmadan sıyrılır. Ayrıca İÖ. VI. yüzyıl yazarlarından Hekataios (*FGrH* I F 18a) ve Diodoros (IV. 56), Okeanos'un Phasis'e kadar ulaşmadığını ileri sürmektedirler. Daha detaylı bilgi için bk. Braund 1994, 18; Arslan 2000b, 30.

denize doğru yolculuğu sırasında birçok küçük akarsuyla, özellikle Glaukos, Hippos ve Kyaneos ırmaklarıyla birleşerek debisini arttıırırdı (Strab. XI. 2. 17 c. 498; 3. 4 c. 500; Hippokr. *Aer.* 15; Plin. *nat.* VI. 4. 13-14). Bununla birlikte, her zaman için temizliğini ve berraklığını korurdu (Arr. *periplus* VIII. 1-5). Irmak kenarlarında kamışların bittiğinden (Ps.-Plut. *De Fluv.* V. 2; Hippokr. *Aer.* 15) ve insan yiyen yaratıkların –timsah– varlığından bahsedilmekteydi (Paus. IV. 34. 2; Ps.-Plut. *De Fluv.* V. 3). Ayrıca antikçağda, nasıl Mısır, Nil'in bir armağanı ise (Hdt. II. 5), Kolchis'in de Phasis Irmağı'nın armağanı olduğu söylenmekteydi (Mnaseas *frg.* 31 = *ap. schol. vet. ad Theocritum* XIII. 75; Prok. *Bell.* VIII. 6. 13-14). Aelius Aristides (*Ad Romam* 82) Phasis'i, Euphratēs, Aithiopia ve Britania'nın yanında Roma sınırının ulaştığı dört köşe taşından biri olarak belirtir (ayrıca bk. Arslan 2000b, 30).

Bununla birlikte Phasis isminin kullanımı ve dolayısıyla anlamı antik kaynaklara göre değişmektedir. Bazen, Cassius Dio'nun (XXXVII. 3. 1) pasajında olduğu gibi, yazar Phasis ismiyle Rioni Irmağı'ndan değil, Kolchis Bölgesi'nden söz etmektedir. Zira, Strabon (XI. 2. 16 c. 497), Phasis adının sadece ırmak için kullanılmayıp, söz konusu isimle, kimi zaman yörede bulunan ve aynı adı taşıyan kent, kimi zaman ise, Kolchis Bölgesi'nin kastedildiğini dile getirmektedir. Ksenophōn (*Anab.* V. 6. 36-37; VII. 7-10), Kral Aiētēs'in soyundan gelenlerin hüküm sürdüğü Kolchis Bölgesi'ni anlatırken, Hellenlerin, Phasis'e yelken açmayı ve Phasis'lilerin

(Kolkhis'lilerin) ülkesini ele geçirmeyi düşündüklerini bildirmektedir. Benzer biçimde, Aristotelēs (*Hist. an.* III. 21. 15 522b) ve Hippokratēs (*Aer.* 15) hem Kolkhis Bölgesi'ndeki çiftlik hayvanlarından hem de yörenin yönetim organizasyonundan bahsederlerken, Phasis ismiyle ne ırmağı, ne de kenti nitelemişler; fakat genel olarak Kolkhis Bölgesi'ni ve bu bölgede ikamet eden halkı kast etmişlerdir²⁴.

* (2) Arrianus (*I.c.*), burada Homēros'tan (*II.* II. 752-754), alıntı yapmıştır.

* (2-4) Arrianus (*I.c.*), Phasis'in suyunun deniz suyuna nazaran hafifliği ve Karadeniz'in diğer denizlere nazaran düşük tuzluluk oranı üzerinde durur. Hatta deniz kıyısında ikamet eden halkın bütün hayvanlarını deniz kenarına doğru sürdüklerini ve hayvanların denizden zevkle su içtiğini ifade etmiştir.

Zira, zaten tuzluluk oranı düşük (‰oo 18-19) olan Karadeniz'e, Kolkhis sahillerinde bir de birçok ırmağın karışıyor olması, denizin tuzluluk oranını daha da düşürmektedir. Bu duruma Arrianus'tan önce ve sonra yaşamış birçok başka antik yazar tarafından değinilmiştir. Öyle ki, Aristotelēs (*Hist. an.* VII(VIII) 13. 30-33 598a; *Prob.* XXIII. 6); Plinius (*ibid.*), Sallustius (*Hist.* III. 65), Valerius Flaccus (IV. 719-725), Strabōn (I. 3. 4 c. 49), Arrianus (*periplus* VIII. 3) ve Ammianus Marcellinus'ta (XXII. 8. 46), *γλυκυτάτην εἶναι τὴν Ποντικὴν θάλατταν/mare Ponticum dulcius quam cetera*=Karade-

²⁴ Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Arslan 2000b, 27.

niz'in son derecede tatlı bir deniz olduğu/diğer denizlerinden daha tatlı olduğu etc., şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

Kaldı ki, Karadeniz'e on üçü büyük olmak üzere yaklaşık elli akarsu dökülürdü (ayrıca bk. Hdt. IV. 82). Ancak bu durum, Polybios (IV. 40. 4-42. 8) tarafından Karadeniz için büyük bir tehlike olarak görülmekteydi. Çünkü, bu ırmakların taşıdığı yüksek miktardaki alüvyonlar denize akmakta; deniz kenarlarında büyük delta-lar oluşturarak zamanla denizi doldurmaktaydı (ayrıca bk. Amm. Marc. XXII. 8. 46). Bu yüzden, bu büyük deniz, zaman içinde eski haline dönecek(?) (Diod. V. 47. 4; Strab. I. 3. 6 c. 52), Paulus Maiōtis (Azak Denizi) gibi, sığ ve tatlı bir göl haline gelecekti. Hatta tarihçiye göre, bu nehirler buraya aktığı sürece, kaçınılmaz son eninde sonunda gerçekleşecekti –zira, zaman sınırsız, Karadeniz havzası, sınırlıdır–. Çünkü, Karadeniz'e akan nehirler, Maiōtis'e dökülenlerden daha büyük ve sayıca daha fazlaydı. Osmanlı coğrafyacılardan Evliya Çelebi'ye (Sey. 268 a) göre, Karadeniz'e büyüklü/küçüklü 1680 ırmak/dere/çay akmaktaydı.

Bu durumun gerçekleşmesi, gene de Polybios'un düşündüğünden biraz daha fazla zaman alacaktır. Zira Karadeniz, dünyanın en derin denizlerinden biridir. Birçok noktada derinliği 2.100 m'nin üzerindedir. Plinius'a (nat. II. 105. 224) göre, Kolkhis Bölgesi'ndeki Koraksi kabilesinin yaşadığı kıyılardan yaklaşık 37 mil açıktaki Pontos'un en derin yeri olarak adlandırılan yerde, denizin uçsuz bucaksız derinliğinden dolayı, ses dalgaları

hiçbir zaman dibe ulaşmamaktaydı (ayrıca bk. Işık 2001, 4 vdd.; 17; West 2003, 166).

* (5) Arrianus (*I.c.*), Phasis'in gemilerin seyahati için uygun bir ırmak olduğuna değinmektedir. Aynı duruma Plinius (*nat.* VI. 4. 13) da değinmiş olup, büyük gemilerin yaklaşık 38.5 mil, küçük teknelerin ise, çok daha ilerilere gidebileceğini ifade etmiştir.

IX

* (1) Arrianus (*I.c.*), Phasis tanrıçasının Hellen *pantheon*'undaki Rhea'yla ve onun da Phrygia'nın ana tanrıçası Kybelē'yle özleştirilebileceğini ifade etmektedir.

İÖ. 204 yılında, Hannibal'in baskısı altında bunalmış olan Romalılar, *Sibyllini Libri*'yi²⁵ incelerken şu kehanete rastlamışlardır²⁶:

"Yabancı ırktan bir düşman, savaşı Italia toprağına kaydırıldığı zaman Roma; ancak Pessinus Ana Tanrıçası'nı Roma'ya getirmekle, onu bu topraklardan sürebilir".

Bu kehaneti öğrenen *Senatus*, Pergamon Kralı I. Attalos'a beş senatörden oluşan bir heyeti en önemli savaş

²⁵ Antik kaynaklara göre, kehanetlerin yazılı olduğu bu kitaplar Roma kentine Cymae'den (Verg. *Aen.* III. 441-455; VI. 1-180; VI. 236 vdd.; Dion. Hal. *ant.* IV. 62; Plin. *nat.* XIII. 27. 88; Ovid. *Met.* XIV. 124-153); buraya Batı Anadolu sahillerindeki Erythrai'dan (İldırı) [Dion. Hal. *ant.* I. 55. 4] ve oraya da İda (Kaz) Dağı'ndaki Gergis'ten getirilmişti (Showerman 1969, 3; Çapar 1979, 171 n. 6 vd.).

²⁶ Liv. XXIX. 4-11; App. *Hann.* 56; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Cic. *har. resp.* 27 vdd.; Diod. XXXIV. 33. 2.

gemilerinden beş tane *quinqueremis* (beş sıra kürekli gemi) göndererek, ondan Pessinus Ana Tanrıçası'nın heykelini istemişlerdir. Bunun üzerine, Pergamon surları yanında yer alan Büyük Kybelē Tapınağı²⁷ (Megalesion) Rahipleri, Attalos adına Pessinus²⁸ Tapınağı'ndaki (Metrōon) meslektaşlarıyla konuşmuşlar ve Anadolu'da çok eski çağlardan beri tapılan Ana Tanrıça *idol*ünü²⁹ Roma heyetine teslim etmişlerdir³⁰. Heyet daha sonra, "Tanrıların Anası" diye nitelenen kutsal taşı, Phrygia'lı rahiplerden oluşan bir kurulu da yanına alarak, deniz yoluyla Roma'ya götürmüştür³¹. Ünlü ozan Ovidius³², Pessinus'un büyük rahibi ve Galat rahipler kurulunun

²⁷ Varro *ling.* VI. 15.

²⁸ Bazılarına göre, kent (Pessinus), adını tanrıçanın tasvirinin gökyüzünden düşmüş olması dolayısıyla, Hellence'deki $\pi\epsilon-\sigma\epsilon\iota\nu$ = *düşmek* fiilinden almıştır. Diğerlerine göre, Dardanos Kralı Tros'un oğlu Ilus kente bu adı vermiştir. Theopompos'un iddiasına göre ise, kente adını veren Ilus değil; bir zamanlar Phrygia'nın kudretli kralı olan Midas'tır (Amm. Marc. XXII. 9. 7; konuya ilişkin olarak bk. App. *Hann.* 56).

²⁹ Bu siyah bir göktaşıydı.

³⁰ Liv. XXIX. 2. 6; XXXIV. 3. 8; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Jones 1971², 117 n. 7; Hansen 1971, 50 vd.

³¹ İÖ. 4 Nisan 204 yılında, Roma kentine büyük bir törenle getirilen *idol* Roma'nın en temiz iki kişisi –Scipio Nascia ve Claudia Quinta– tarafından karşılanarak önce Roma'da Victoria Tapınağı'na, daha sonra Palatinus Tepesi'nde inşa edilen kendi tapınağına yerleştirilmiştir (Varro *ling.* VI. 15; App. *Hann.* 56). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Çapar 1979, 175; 178.

³² Ovid. *Fast.* IV. 255; ayrıca bk. Magie 1950, 769 vd. n. 71.

bu işe; ancak tanrıçanın bizzat şu sözleri söylemesinden sonra, razı olduklarını yazar:

"Buradan kaldırılıp götürülmeyi kendim diledim; çünkü, bütün tanrıların bir araya gelmesine layık tek yer Roma'dır".

Kybelē tapınımı, İmparator Claudius Dönemi'nde (İS. 41-54) Roma'nın resmi kültlerinden biri olarak kabul edilmiştir.

Arrianus (*I.c.*) akabinde, bu heykeli Klasik Dönem'in ünlü heykeltıraşı Phidias'ın (İÖ. ca. 490-İÖ. 430) Atinalılar için yapmış olduğu Ana Tanrıça heykeliyle karşılaştırmıştır. Söz konusu yontuya, Pausanias (l. 3. 4) tarafından da değinilmiştir.

* (2) Arrianus (*I.c.*), Argō gemisinin çapasının gerçek olup olmadığını tartışıyor. Çapanın dizaynı ve yapıldığı malzemenin eskiliğinden yola çıkarak, bu gemi demirinin Argō'ya ait olamayacağını düşünüyor. Zira, Rhodos'lu Apollōnios'a (*argon.* l. 955-960) göre, Argō'nun demiri, birçok Bronz Çağ çapası gibi, taştan yapılmış olsa gerektir (Ascherson 2002², 20).

Burada Phasis'liler, bir bakıma Argonaut'lar Efsanesi'nden esinlenerek Klasik Dönem'den itibaren Akdeniz ve Karadeniz kenarındaki Hellen kentleri gibi, kendi etnik kökenleri konusunda Hellen mitolojisinden yararlanarak orijinlerini Hellas'a bağlama eğilimindedirler.

* (3) Arrianus (*I.c.*), Phasis'te yer alan ve 400 στρατιῶται ἐπίλεκτοι (seçme askerden³³) oluşan garnizon birliğinin stratejik konumuna değinir. Kalenin ise, yörenin kara ve deniz trafiğini kontrol altında tutarak, güvence altına alabilecek mevkiine dikkat çekmeer.

* (4) Phasis'teki garnizonun sur ve kuleleri, eskiden toprak ve tahtadan inşa edilmiş olmalarına karşın, Arrianus zamanında, sur ve kuleler pişmiş tuğladan yeniden yapılmış, temelleri sağlamlaştırılmış ve üzerlerine savaş makineleri yerleştirilmiştir. Bunun nedeni, bu sırada Phasis'in, yörenin otokton halklarından, belki Alan'lar, belki de Iberia Kralı Pharasmanēs'in etkisi altındaki Zydrilai kavminin baskısı altında olmasıydı (Liddle 2003, 101).

* (5) Bununla birlikte Arrianus (*I.c.*), sadece garnizonun tahkim edilmiş olmasını yeterli görmemiştir. Phasis'in, Kolkhis Bölgesi'nin en önemi ticaret merkezi olması nedeniyle, kalenin dışında ikamet eden halkın, tüccarların ve emekli askerlerin güvenliğini sağlamak için kentin etrafına yeni bir hendek yapılmasını emretmiştir. Zira Kolkhis Bölgesi, Pontos Kralı Mithradatēs VI Eupatōr'un, İÖ. 63 yılındaki intiharından sonra, önceleri dolaylı olarak, ardından doğrudan Roma kontrolü altına girmiştir. Bölge, yörede ikamet eden barbar kavimler tarafından, İS. I. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çe-

³³ Söz konusu birlikler, genellikle yardımcı kuvvetler olarak bilinirler. Konuya ilişkin olarak bk. Ksen. *Anab.* III. 4. 3; Polyb. VI. 26. 6-8.

şitli şekillerde taciz edilmeye başlanmıştır. Öyle ki, Romalı ünlü tarihçi Suetonius (*Nero* XIX. 2), Nero'nun (İS. 51-İS. 64) Kolkhis'e bir sefer düzenlemeyi düşündüğü için, sadece İtaliklerden oluşan bir *legio* hazırladığını ve bu *legio*'ya –*legio I Italica*– Büyük İskender'in *Mızraklı Alayı* lakabını taktığını söylemiştir³⁴. Ardından, Musevi tarihçi Iosephos (*Bell. Iud.* II. 363-368), önceleri hiçbir otorite tanımayan Heniokhoi, Kolkhoi, Taurioi kavimleri, Kimmeria Bosporos halkı ve Karadeniz'e komşu kıyıların, Romalıların yöreye konuşlandırdıkları 3.000 asker ile 40 savaş gemisinden oluşan donanma tarafından barış içinde idare edildiklerini vurgulamaktadır.

Phasis, Strabon'un (XI. 2. 17 c. 498) da, sözünü ettiği gibi, yörenin en önemli ticaret merkeziydi. Gemi yapımı için gerekli her çeşit malzemeye sahipti. Yöre'de yelken yapımı için keten; ipler için kenevir ve balmumu; gemi tahtalarının korunması içinse zift üretimi başta geliyordu³⁵. Ayrıca yörede bol miktarda kaliteli sedir, servi ve çam ormanları vardı. Bu bakımdan, kentte önemli ölçüde kereste ticareti yapıldı. Strabon'a (XI. 2. 17 c. 498) göre, Kafkas (Kaukasos) Dağları'ndan kesilen ağaçlar, ırmaklar yardımıyla zahmetsiz bir şekilde taşınabilmekteydi.

³⁴ Plin. *nat.* VI. 15. 40; Tac. *hist.* I. 6; Suet. *Ner.* XIX. 2.

³⁵ Strab. XI. 2. 17-18 c. 498-499; Arr. *periplus* V. 2; daha detaylı bilgi için bk. Hdt. II. 105; Verg. *Georg.* II. c. 440-443; Magie 1950, 48 dn. 85; 196; Arslan 2000b, 32 dn. 65 vdd.; King 2004, 30 vd.

Bu yüzden bölgede ahşap işlemeciliği de gelişmişti. Burada işlenen ahşap sandıklar antikçağda ünlü olup, özellikle aranan bir üründü.

Phasis gerek civar yerleşimlerle gerekse komşuları, yani Iberia, Armenia ve Kafkaslar'ın kuzeyindeki bölgelerle sosyal, kültürel ve ekonomik bağlantısını, ırmakların yanı sıra; ancak dağların sarp topoğrafyası ve sık bitki örtüsü nedeniyle güçlüklerle geçit veren kısımlarında inşa edilmiş yol ağıyla sağlıyordu. Öyle ki, Kolkhis ile Iberia arasındaki ana yol, yüksek dağlar ile derin vadiler arasından ve Surami Dağı'ndaki geçitten geçmekte olup; ancak dar patikalardan öküzler vasıtasıyla çekilen yük arabalarıyla dört günde alınabiliyordu³⁶. Plinius (*nat. VI. 19. 52*), Kolkhis Bölgesi'nden Iberia'ya Surami Dağları üzerindeki tek bir noktadan geçiş yapılabildiğini ve bu geçidin çok güç şartlar altında kullanılabildiğini belirtmektedir. Prokopios'a (*Bell. VIII. 13. 3-6*) göre, Doğu Roma Dönemi'nde –yol yapımında usta olan– Persler, Iberia üzerinden Kolkhis'e gitmek üzere Surami Dağları'nı aşan ilk düzgün yolu inşa etmek için oldukça zaman ve para harcamışlardı. Böylelikle, bölgeler arasındaki ticaret örgütlenmiş ve askeri birliklerin Iberia üzerinden Kolkhis Bölgesi'ne kolayca ve hızlı bir şekilde gitmesini kolaylaştıran bir yol ağı oluşturulmuştur. Kolkhis'in Kafkas Dağları'nın kuzeyindeki bölgelerle bağlantısı ise, bölgenin kuzeydoğusunda yer alan Elbruz ve Kazbeyi dağları arasında çok sayıdaki küçük ve aşılması

³⁶ Strab. XI. 2. 17 c. 498.

güç geçitlerden sağlanmaktaydı. Bu geçitlerin en önemlisi, antik kaynaklarda “Caspium Kapısı” olarak geçen, bugünkü Darıel Geçidi’dir³⁷.

Ülke içindeki ulaşım, esas itibarıyla gemi taşımacılığına elverişli ırmaklar üzerinden yapıldı³⁸. Bu bakımdan bölgede kurulan kentler ya ırmak ya da deniz kenarlarında yer almaktaydı. Strabon³⁹ ve Plinius’a⁴⁰ göre, Kolkhis Bölgesi’nden başlayan; Iberia üzerinden Hazar Denizi’ne ve oradan da Hindistan’a kadar uzanan bir ticaret yolu bulunmaktaydı⁴¹. Plinius (*nat.* VI. 19. 52), bu yolun Koros’tan (Hazar Denizi) Phasis’e kadar olan bölümünün, kara yoluyla yaklaşık beş günde alındığını belirtir. Hatta Pompeius, Kolkhis Bölgesi’nde, bu yolu bulmaya çalışmıştır⁴². Ayrıca Hindistan ve Baktria’dan barbarların Phasis’e gelmekte olduklarından söz edilmektedir. Panopolis’li Nonnos ise, Diony-

³⁷ Plin. *nat.* VI. 12. 30; 15. 40; 17. 43 vdd.; Prok. *Bell.* I. 9. 25. Elbruz ve Kazbeyi dağları arasında, otuz altı tane geçit vardı. Bunlardan yedi tanesini aşmak kolay, sekiz tanesini aşmak zordu.

³⁸ Strab. XI. 2. 16-17 c. 497-498. Daha detaylı bilgi için bk. Arslan 2000b, 32 vd.

³⁹ Strab. XI. 7. 3 c. 509.

⁴⁰ Plin. *nat.* IV. 19. 52; VI. 12. 30; 15. 40; söz konusu yola ilişkin olarak ayrıca bk. Ael. *Anim.* XVII. 32; Magie 1950, 1418 vd.

⁴¹ Fakat bu yol üzerinde, özellikle Iberia’nın doğusunda, Hellen Arkaik ve Klasik dönemlerine ait az sayıda seramik bulunmuştur (Braund 1994, 41).

⁴² Plin. *nat.* VI. 19. 52.

sos'un Hindistan'dan Himalayalar ve Kafkas Dağları'ndaki geçitlerden geçerek Kolkhis ve Karadeniz'e ulaştığından bahsederken, Hindistan ve Kolkhis arasında yer alan yolu vurgulamaktadır⁴³. Seleukos Nikator (İÖ. 311-İÖ. 281) da, mitolojiyi gerçekleştirmek istercesine, Kafkas Dağları'nın kuzeyinden bir kanal açarak Hazar Denizi ile Karadeniz'i birleştirmeyi düşünmüştür⁴⁴.

X

Arrianus (*I.c.*), yörenin jeolojik özelliklerini anlatmaya devam ediyor. Sebastopolis = Dioskourias'a kadarki bölümünde yer alan ırmaklar ve bunların birbirlerine olan uzaklıkları hakkında bilgiler verir.

* (I) **Kharies** = Khobi Irmağı. Plinius (*nat. VI. 4. 14*) tarafından bahsedilmiş olup, ırmak gemilerin yüzebileceği oranda derindi.

Khōbos = Enguri/Inguri Irmağı. Suania (Svaneti) Dağları'ndan doğup Phasis Irmağı'na paralel akarak Karadeniz'e dökülür (Plin. *nat. VI. 4. 14*). Söz konusu ırmağın haliç yaptığı yerlerden birinde, İS. 68/69 yılında, Roma İmparatorluğu'na karşı ayaklanan Aniketos, belirli bir süre saklanmıştı (Tac. *hist. III. 47-48*; Iosep. *Bell. Iud. II. 366*). Plinius'a (*nat. VI. 4. 14*; 5. 15) göre, Phasis Irmağı'nın kuzeyinde yer alan ırmaklar Chorien, Rhoan, Penius, Charieis ve üzerinde Dioskourias kentinin kurulduğu Anthemus'tur (ayrıca bk. Strab. *XL. 2. 18 c. 499*).

⁴³ Nonn. *Dion*: Chuvin 1991, 281 vdd.; Braund 1994, 42 n. 11.

⁴⁴ Plin. *nat. VI. 12. 31*.

* (2) **Sigamēs** ve **Tarsouras** ırmakları, Plinius (*nat.* VI. 4. 14) tarafından Sigania ve Thersos olarak anılmaktadır. Sigamēs, büyük bir ihtimalle bugün Gürcü dilinde Galizga; Tarsouras ise, Tanoush'tur. **Astelephos**, Plinius (*nat.* VI. 4. 14) tarafından, Asthelphus olarak verilir. Günümüzde, Gürcistan'daki Kodor Irmağı'nın kollarından biri olan bu ırmak, büyük bir ihtimalle Stellippo'dur (Liddle 2003, 103).

* (3) Ardından Arrianus (*I.c.*), eskiden **Dioskourias**, sonraları **Sebastopolis**, günümüzde ise, Gürcistan'ın Sukhumi olarak adlandırılan kentine gelir.

Kent, Argonaut'ların seferine katılan Dioskuros'lar⁴⁵ şerefine, Kafkas Dağları'nın batı ucunun denize yaklaştığı yerde kurulmuştur. Herakleion'a 100, Sebastopolis'e 70 mil mesafededir (Plin. *nat.* VI. 5. 16). Appianos'a (*Mithr.* 101) göre, Dioskourias'lılar kentin efsanevi kurucuları olan Dioskuros'lara özel bir saygı beslemekteydiler. Aynı şekilde Hellenler, Dioskuros'lara olan hürmetleri nedeniyle, bu kentin adını olduğu gibi muhafaza etmişlerdir. Fakat Romalılar, söz konusu kentin adını Sebastopolis olarak değiştirmişlerdir⁴⁶.

⁴⁵ Dioskuroi, Zeus'un delikanlıları anlamında olup, tanrının Leda'yla birleşmesinden doğan Castor ve Polluks adlı çocuklarıdır. Erhat 1989⁴, 104 v.d.

⁴⁶ Arr. *periplus* X. 3-4; XI. 3; 5; XVII. 1; ayrıca bk. Jones 1971³, 173; Lordkipanidze 1977, 221 vdd.; Braund 1994, 30 dn. 130; 194; Liddle 2003, 103 vd.

Plinius (*nat.* VI. 4. 13), Phasis Irmağı'nın iki yakası boyunca çok sayıda kentin kurulmuş olduğunu bildirir. Bunlardan, ismini Dioskuros'ların babası Tyndareus'tan⁴⁷ alan Tyndaris, Surium⁴⁸, Circaeus ve Aea kentlerinden bahseder. Ptolemaios (*geogr.* V. 8. 2-6; VIII. 19. 3-4), Kolkhis sahil yerleşimlerinden Siganeum ile Neapolis kentlerinin isimleriyle birlikte Dioskourias yakınlarındaki birkaç kasaba ve iç kısımlardaki bazı köylere ilişkin bilgi verir. Plinius (*nat.* VI. 4. 13-14), Kolkhis Bölgesi'nde Cygnus "kuğu" olarak bilinen iki kentte daha değinir. Bunlardan biri Phasis Irmağı üzerindeki Tyndaris, diğeri ise, Karadeniz kıyısında yer alan Dioskourias'ın yakınlarında yer almaktadır. Dioskourias yakınlarındaki Cygnus (kuğu) kenti, Pomponius Mela'ya (I. 110) göre, fırtınaya tutulan Hellen tüccarlarının kıyıdaki kuğuların bağırtılarını duyarak sağ salım karaya çıktıkları yerde kurulmuştur⁴⁹.

⁴⁷ Dioskuros'lar, aynı zamanda Tyndariai olarak da bilinirler.

⁴⁸ Gürcistan'daki Vani kenti civarında yapılan arkeolojik araştırmalar sonucunda bronz bir tablet üzerinde bulunan bir yazıt, söz konusu kentin "Souris" olarak da adlandırıldığını kanıtlamıştır (Braund 1994, 148 n. 115 vdd.).

⁴⁹ Braund 1994, 31. Karadeniz kıyısına yerleşen ilk Hellen kolonistlerin kurdukları kentler doğal olarak küçük boyutluydu. Hellenler, öncelikle kendilerine yetecek kadar toprak parçası, sonra güvenli bir liman ve savunulması kolay bir coğrafi konuma dikkat ediyorlardı. Bu nedenle, özellikle yarımada boyunca ırmak deltalarını yerleşim alanları olarak tercih etmişlerdir (Hammond 1967, 114 v.d.).

Dioskourias kenti, Kolkhis'in Bölgesi'nin Phasis'ten sonra en önemli ticaret merkeziydi. Strabon (XI. 2. 16 c. 498) ve Plinius'a (*nat.* VI. 5. 15) göre, eskiden dağlık alanlarda yaşayan ve farklı diller konuşan 70'ten fazla kavmin bir araya geldiği Dioskourias'ta 70-300 dil konuşulurdu. Bu bakımdan Romalılar, kentte tüccarlara yardımcı olması amacıyla 130 tercüman istihdam etmekteydiler⁵⁰. Kafkas Dağları'nda ikamet eden kavimlerin büyük çoğunluğu, Dioskourias'a özellikle tuz almaya geliyorlardı. Dioskourias halkı, bu tuzun belirli bir kısmını denizden çektikleri suyu kaynatarak elde ediyorlardı.

Kent antikçağ tarihinde, Pontos Kralı Mithradatēs VI Eupator'un *Skythia Geçitleri* olarak adlandırılan mevkide, daha önce hiçbir ordunun geçmeyi başaramadığı yolculuğu sırasında, İÖ. 66/65 kışını Dioskourias'ta geçirmesiyle⁵¹ ön plana çıkmıştır. Kent halkı, kralı saygıyla karşılamış ve kış boyunca konuk etmiştir.

Arrianus (*I.c.*), daha sonra Dioskourias kalesi ve kentteki garnizona değinir. Arrianus'un, İS. 131 yılındaki seyahati sırasında, burada konuşlanmış olan askerleri denetlediği, kalenin hububat stokunu kontrol ettiği ve kalenin surlarıyla hendeğini teftiş ettiği yerler günümüzde su altında kalmıştır⁵².

⁵⁰ Daha detaylı bilgi ve literatür için bk. Arslan 2000b, 33.

⁵¹ App. *Mithr.* 101.

⁵² Hind 1983/1984, 92; kaleye ilişkin olarak ayrıca bk. Prok. *Bell.* VIII. 4. 4.

XI

Bu bölümde Arrianus, Trapezous'luların topraklarından Dioskourias = Sebastopolis'e kadar uzanan bölgede ikamet eden etnik gruplara ilişkin bilgiler vermektedir.

* (I) Arrianus (*I.c.*), Ksenōphōn (*Anab.* IV. 8. 8; 19-24; V. 2. 1) gibi, **Kolkhoi** kavmiyle Trapezous kentinin *territorium*'unun sınır olduğuna işaret etmektedir. Ksenōphōn'a (*Anab.* IV. 8. 22) göre, Trapezous kenti Kolkhoi kavminin topraklarında kurulmuştu. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, Arrianus'un sözünü ettiği Kolkhoi kavminin Pontos Bölgesi'ni sınırlayan Apsaros (Adcharistsqali) Irmağı'ndan başlayan, Dioskourias'ın kuzeyine kadar devam eden ve sınırları büyük ölçüde Kafkas Dağları tarafından çizilen Kolkhis Bölgesi'nden farklı olduğudur.

Zira, antikçağda Kolkhis adı verilen bölgenin güneyinde Armenia, kuzeyinde Skythia, batısında Karadeniz, doğusunda ise, Iberia ve Albania yer almaktaydı⁵³. Herodotos'a (II. 102-106) göre, Kolkhis/Phasis'liler, Mısırlılarla aynı soydan gelmekteydiler. Tarihçi, bu tezini ileri sürerken Mısır firavunlarından, on ikinci sülaleye mensup III. Sesostris'in (İÖ. 1878-İÖ. 1842), Phasis'e kadar sefer düzenlediğini ve orada ordusunun bir kolunu yerleştirdiğini belirtmiştir (ayrıca bk. Amm. Marc. XXII. 8. 24). Bununla birlikte yazar (Hdt. II. 103), bu askerlerin Sesostris'in uzun ve yorucu seferlerinden bı-

⁵³ Strab. XI. 2. 14-15 c. 497; 3. 2 c. 500; XII. 3. 17-18 c. 548; Plin. nat. VI. 15. 39.

kıp, burada kalmayı kendilerinin mi istediğini; yoksa firavunun onları zorla mı orada bıraktığını bilmediğini söylemiştir. Ardından bu tezini savunmak için, Kolchhis'lilerin aynen Mısırlılar gibi, derilerinin karalığına ve kıvrıkcık saçlarına, sünnet oluşlarına, keteni aynı şekilde işleyişlerine, yaşayışlarında ve dillerindeki benzerliklere değinmektedir. Ancak, Mısırlılarla Kolchhis'lilerin akrabalığını gösteren başka hiçbir belirti olmadığını dile getirmektedir⁵⁴.

Arrianus (*l.c.*), İÖ. 400 yılında yöreye gelen Ksenophōn'la (*Anab.* V. 2. 1-32) aynı izlenimleri yansıtarak, Kolkhoi ve Trapezous'luların son derece savaşçı olan ve kendilerinden nefret eden komşuları Drillai kavminden söz etmektedir. Ayrıca, onların aslında Sannoi kavmi olduğunu ileri sürmektedir. Bununla birlikte Plinius (*nat.* VI. 4, 12; 14), onların Heniokhoi kavmine komşu olan bir topoğrafyada ikamet ettiklerini, Strabon (XII. 3. 18 c. 549) ise, Sannos'lara eskiden Makrōn'lar⁵⁵ denildiğini iddia etmektedir.

⁵⁴ Hdt. II. 104-106; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Diod. I. 55. 1 vdd.; 4-5; 9 n. 1.

⁵⁵ Herodotos'a (II. 104) göre, sünnet olan halklar Mısırlılar, Aithiopia'lılar (Etiyopya) ve Kolchhis'lilerdi. Phoinikē'liler (Fenike) ve Syria'lılar, bu adeti Mısır'lılardan almışlardı. Thermōdōn (Terme) ve Parthenios (Bartın) ırmakları arasında yaşayan Hellenlerin Beyaz Syria'lılar dedikleri Kappadokia'lılar (Hdt. I. 72) ve komşuları Makrōn'lar ise, bu geleneği Kolchhis'lilerden öğrenerek uygulamışlardı (ayrıca bk. Ioseph. *Cont. Ap.* I. 168-172).

* (2) Arrianus'un (*l.c.*), **Sannoi** olduklarını söylediği **Drillai** kavmi, tahkimli bir ülkede ikamet ediyor ve kalsız yaşıyordu. Eskiden Roma hakimiyetini kabul edip onlara *tributum* vermelerine karşın; artık haydutluk/korsanlık yaptıkları için vergi ödemeye hevesli değildiler⁵⁶. Ancak, Arrianus zamanında –İS. 131 yılında, tanrının da yardımıyla–, ya bu yükümlölüklerini yerine getirmek zorunda kalacaklar ya da Arrianus onları yok edecekti. Ksenöphön zamanında da (İÖ. 400), cengaverlikleriyle ün salmış Drillai kavmi –en azından bir kısmı– yörede, komşularına karşı düşmanlık besliyor ve Karadeniz'de korsanlık yapıyordu. Bu bakımdan Arrianus, kendisinden beş yüz otuz iki sene evvel Ksenöphön'un başladığı işi bitirmeye karar vermiştir. Drillai/Sannoi kavminin, bu kötü alışkanlıklarına artık bir son vermeyi ve onları

Strabön'un (XII. 3. 18 c. 549) sözünü ettiğı Makrön'lar, eskiden ağırlıklı olarak Pharnakeia ve Trapezousia *territorium*'undan Armenia Minor'a kadar uzanan alanda ve sahil kesiminde ikamet ederlerdi. Öyle ki, Ksenöphön önderliğindeki Hellenler, İÖ. 400 yılında sık ağaçlarla kaplı Makrön'ların dağlık ülkesinden geçmek istedikleri zaman, onlarla bir anlaşma yapmak zorunda kalmışlardı. Bu anlaşma uyarınca Makrön'lar kendi toprakları boyunca Hellenlere rehberlik etmiş ve onları Kolkhoi hududuna kadar götürmüşlerdi (Ksen. *Anab.* IV. 8. 1-9; Diod. XIV. 30. 4-6).

⁵⁶ Strabön'a (XVII. 3. 24 c. 839) göre, Sannoi kavminin komşuları olan Heniokhoi, Akhaioi ve Zygoi kavimleri de, ikamet ettikleri dar ve steril kıyı şeridinde korsanlık ve haydutluk yaparak yaşamaktaydılar.

tekrar Roma boyunduruğu altına almayı planlamaktadır. Bununla birlikte bu tarihten sonra, Drillai/Sannoi kavminin akıbetine ilişkin antik kaynaklarda herhangi bir yoruma rastlanmamaktadır.

Ardından Arrianus (*l.c.*), **Prytanis**= Fırtına Dere-si'nin yakınlarındaki bir kraliyet sarayında ikamet eden Ankhialos'un hakimiyeti altındaki Makhelones ve Heniokhoi kavimlerinin yaşadığına değinir (ayrıca bk. yorum: Arr. *Periplus* VII. 3).

Ayrıca, Pharasmanēs'in hakimiyeti altındaki **Zydreitai** kavminden söz eder. Iberia kralı olan Pharasmanēs, Ankhialos'un tersine Romalılarla müttefik değildir. Hakimiyeti, Kafkas Dağları boyunca ikamet eden bazı barbar kavimlere kadar uzanmaktadır. Bu bakımdan, Kolkhis Bölgesi için sürekli bir tehdit kaynağıdır. Zira, İS. 129 yılında yöreye gelen Hadrianus, bölgede hüküm süren Roma'ya bağlı vasal krallar ve yerel yöneticilerle toplantılar yaparken, Iberia Kralı Pharasmanēs'i de görüşmelere davet etmiştir. Fakat Pharasmanēs, Hadrianus'un bu teklifini kabaca red etmiştir⁵⁷. Bunun en önemli nedeni, Kolkhis'teki Zydreitai kavminin, o sıralar Pharasmanēs'in yönetiminde olması ve belki de kra-

⁵⁷ Bununla birlikte, Hadrianus'un imparatorluğunun son yıllarında Pharasmanēs'le ilişkilerinin düzelmiş olduğu bilinmektedir. Öyle ki, Pharasmanēs, Hadrianus'un konluğu olarak Roma'yı ziyaret etmiştir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Cass. Dio LXIX 15. 2; Liddle 2003, 10 dn. 27-28.

lın bölgeyi kendi hakimiyeti altına almak istemesiyle açıklanabilir⁵⁸.

Arrianus (*I.c.*), Zydreitai kavminden sonra, **Lazoi** topraklarına gelindiğini ve krallarının Malassas olduğunu bildirmektedir. Roma'ya bağlı vasal krallardan biri olan Malassas ve Lazoi kavmine ilişkin, o tarihlerde pek bir şey bilinmemektedir. Zira, Lazoi kavmi tarihte, İS. V.-VI. yüzyıllarda önemli rol oynamıştır.

* (3) Arrianus (*I.c.*), **Apsilai**⁵⁹ kavminin Iulianus adlı bir kral tarafından yönetildiğini ve onun krallık yetkisini Traianus'tan aldığını bildirmiştir (ayrıca bk. Traianus'un konuşması II4). Iulianus'un ismi, bize bu krallığın Roma vatandaşı olabileceğini düşündürmektedir. Bunun dışında Iulianus hakkında bir şey bilinmemektedir.

Arrianus (*I.c.*), burada Apsilai'a sınır olan **Abaskoi** kabilesinden ve kralları Rhēsmagas'ten bahsederek, onun krallık yetkisini Hadrianus'tan aldığını bildirmektedir⁶⁰. Abaskoi kavminden ve kralından ilk defa Arrianus tarafından burada bahsedilmiştir. Söz konusu kav-

⁵⁸ Liddle 2003, 10 dn. 29.

⁵⁹ Plinius (*nat.* VI. 4. 14)'de, Apsilai kavminden söz etmiş ve onların Astelephos'un kuzeyinde yaşadıklarını ifade etmiştir.

⁶⁰ Arrianus, Roma İmparator'u Hadrianus'a söz konusu yerel kralların adlarını ve yetkilerini kimlerden aldığını sık sık hatırlatmaktadır. Bunun nedeni bölgelerde ufak vasal krallıkların oldukça fazla olması ve Hadrianus'un kime, ne zaman krallık bahsettiğini ve kralların isimlerini anımsamasının oldukça zor olmasıdır.

min ikamet ettiği yöre, bugün bile Gürcistan'da Abkhazia (Abazya) olarak adlandırılmaktadır.

Arrianus'a (*l.c.*) göre, Abaskoi'dan sonra, Dioskourias/Sebastopolis kentinin kurulduğu yörede **Sanigai** kavminin ikamet ettiği topoğrafyaya gelinirdi. Plinius'a (*nat. VI. 5. 15*) göre, söz konusu sahil kesimi Melanchlaeni ve Coraxi kabilelerinin elindeydi⁶¹ (ayrıca bk. Mela I. 110; II. 14; Amm. Marc. XXII. 8. 29; 31). Mela'ya (I. III) göre, İasōn'la sefere çıkan Castor ve Pollux (Dioskuroi) tarafından bizzat kolonize edilmişti. Plinius (*nat. VI. 5. 16*), bu efsaneye bazı insanların halen inandığını belirtmektedir. Ammianus Marcellinus'a (XXII. 8. 24) göre, kendi zamanında dahi –İS. IV. yüzyılda–, Dioskourias'ın Sparta'lı Amphitos ve Kerkios tarafından kurulduğu söylenmekteydi⁶². Strabon'a (XI. 2. 11 c. 496 dn. 5) göre, Kolkhis kentlerinden biri olan Dioskourias, Heniokhoi kavminin topraklarında kurulmuştu. Pomponius Mela (*l.c.*), Kolkhis Bölgesi'nde ikamet edenlerde, Heniokhoi (= savaş arabacılar [ἡνίοχοι]) kav-

⁶¹ Skylaks'a (*periplus* 76-81) göre, Koraksoi ve Melankhlanoi kavimleri Heniokhoi ile Kolkhis'liler arasındaki sahil kesiminde ikamet ederlerdi.

⁶² Ayrıca bk. Amm. Marc. XX. 8. 15; Paus. III. 19. 7; 24. 7. Plinius (*nat. VI. 5. 16*), Sparta'lıların isimlerini Amphitius ve Thelchius olarak vermektedir.

Kentin Milētos'lular tarafından kuruluşuna ilişkin görüşler ve arkeolojik buluntular için bk. Magie 1950, 356 n. 10; Bouzek 1990, 30; Braund 1994, 77 vdd.; 87 vdd.; 99 vdd.; Koshelenko 1996, 26; Atasoy 1997, 11.

minin Dioskuros'ların soyundan geldiğine dair yerel bir inanış olduğundan söz etmekteydi⁶³. Ayrıca Aristotelēs'e (*pol.* VIII. 4) göre, bu kavim yamyamlık yapıyordu.

* (4) Bu noktadan sonra Arrianus (*I.c.*), Dioskourias'a kadar olan yolculuğu sırasındaki bazı izlenimlerini anlatır ve geçtiği yörelerin bir takım jeolojik özelliklerine –ırmakları göz önünde bulundurarak– değinir (ayrıca bk. Strab. XI. 2. 14 c. 496-497).

Arrianus'a (*I.c.*) göre, Pontos'un uzunlamasına sınırı Apsaros'tur. Arrianus'un burada, büyük bir ihtimalle Apsaros'la ifade ettiği husus, Apsaros'un hem topoğrafik anlamda Pontos Bölgesi'nin sınırı, hem de onun Karadeniz'e girişten itibaren sağ koldan kıyıya paralel olarak uzunlamasına yelken açılınca ulaşılan en son nokta olduğudur. Karadeniz'e girişten itibaren en uzak mesafedeki yerleşime, Arrianus'tan önceki ve sonraki antik yazarlar da değinmişlerdir. Öyle ki, Karadeniz'in en geniş yeri, Herodotos (IV. 86) ve Prokopios'a (*Bell.* VIII. 2. 32) göre, Phasis; Strabon'a (XI. 2. 16 c. 497) göre, Dioskourias'tır (ayrıca bk. Liddle 2003, 106).

Ardından Phasis Irmağı'na paralel akarak, Karadeniz'e dökülen diğer ırmaklardan söz edilir. Bunlardan Khōbos (Enguri) Irmağı, Suania (Svaneti) Dağları'ndan

⁶³ App. *Mithr.* 101; Mela I. III dn. 81; Sol. *Coll. Mem.* XV. 17; Amm. Marc. XXII. 8. 24 dn. 3; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Lucan. *Bel. civ.* III. 269-274; Strab. XI. 2. 12 c. 496; Paus. III. 19. 9; 24. 7.

doğar⁶⁴. Phasis Irmağı'nın kuzeyinde yer alan ırmaklar: Charieis, Chorien, Rhoan, Penius, Sigamēs Tarsouras, Hippos ve üzerinde Dioskourias kentinin yer aldığı Anthemus'tur⁶⁵.

* (5) Arrianus (*l.c.*), Keltlerin yaşadığı topoğrafyadaki Alp Dağları'yla kıyasladığı Kafkaslar'dan ve bu dağların zirvesi kabul edilen **Strobilos**⁶⁶ Dağı'ndan söz eder. Zeus'un emri uyarınca, Promētheus'un Hephaistos tarafından burada zincire vurulduğuna ilişkin söylenceye değinir.

Arrianus gibi, antikçağ boyunca Kolkhis'e gelen tarihi kişilikler ve antik yazarlar bölgeye ilişkin mitolojik ve tarihsel anlatımlara değinmeden geçememişlerdir. İÖ. IV. yüzyılda Ksenōphōn (*anab.* V. 6. 36-37), Kolkhis'lilerin ülkesini kral Aiētēs'in soyundan gelenle-

⁶⁴ Plin. *nat.* VI. 4. 14.

⁶⁵ Plin. *nat.* VI. 4. 14; 5. 15; Strab. XI. 2. 18 c. 497-498.

⁶⁶ Söz konusu dağın ismi, Hellence "dönen" anlamına gelen (= *strobilos* [στροβίλος]) sıfatından gelmektedir. Tam olarak yeri bilinmemekle birlikte E. H. Bunbury'e (1959, 512) göre, burası Dioskourias kentinden de görülebilen, Kafkas Dağları'nın en yükseği olan Elbruz Dağı'dır.

Promētheus'un bağlandığı ve acı çektiği yere ilişkin değişik yorumlar ve görüşler için ayrıca bk. Aiskh. *Pr.* 422; 719; Cic. *Tusc.* II. 10. 23; Arr. *anab.* V. 3. 1-4; *periplus* XI. 5; XIX. 2; Strab. XI. 5. 5 c. 506; XV. 1. 8 c. 688; Phil. II. 3 c. 45; Prok. *Bell.* VIII. 6. 15; Bunbury 1959, 512; Braund 1994, 11 vd.; Liddle 2003, 106 vd.

rin yönettiğini söylemektedir⁶⁷. Büyük İskender'in Pers seferi esnasında, bölgeye yakın olduğu sırada, Kolkhis ve komşuları Amazonlar⁶⁸ üzerine bir sefer düzenlemesi teklif edilmiştir. Ancak İskender, o sıralar Hindistan üzerine yürüyeceğinden bu teklifi ilerideki bir zamana ertelemiştir⁶⁹. Appianos'a (*Mithr.* 103) göre, Pompeius, İÖ. 65 yılında Kolkhis'e geldiğinde, bölgeye ilişkin bilgi edinmek istemiştir. Bu bakımdan Argonautai, Dioskuroi ve Herakles'in sefer yaptıkları ve bulundukları yerleri görmek istemiş ve özellikle Promētheus'un Zeus tarafından zincire vurulduğu Kafkas Dağları'nda, koni şeklinde doruğu olan Strobilos Dağı'nı ziyaret etmiştir.

⁶⁷ Strabōn (I. 2. 39 c. 45) ise, Aiētēs'in yerel bir isim olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca Kolkhis Bölgesi'nde, İS. I. yüzyılda dahi Aiētēs isimli soylulara rastlandığından söz edilmektedir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Ksen. *Anab.* V. 6. 37; Zos. *hist.* I. 31.

⁶⁸ Strab. XI. 5. 1 c. 503-504. Kolkhis'in komşuları olan ve Karadeniz'de yaşadıkları düşünülen Amazonlara ilişkin diğer bir söylence ise, İskender'in Hyrkania'da olduğu sırada gerçekleşmiştir. Amazon Prensesi Thalestris'in İskender'i ziyaretine ilişkin olarak bk. Diod. XVII. 77. 1-3; Strab. XI. 5. 4-5 c. 505; Curt. VI. 5. 24-32; Iust. XII. 3. 5-7; Arr. *anab.* VII. 13. 2-3. Fakat, bu konu Plutarkhos (*Alex.* XLVI. 1-2) tarafından şüpheyile karşılanmaktadır: Diğer yandan Plutarkhos (*Pomp.* XXXV. 3-4) Pompeius'un Kolkhis Bölgesi'ne düzenlediği sefer sırasında, Amazonlara ait olduğu düşünülen araç gereçler bulunduğunu; fakat hiçbir Amazon cesediyle karşılaşmadığını belirtmiştir.

⁶⁹ Arr. *anab.* IV. 15; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Plin. *nat.* IV. 15. 39.

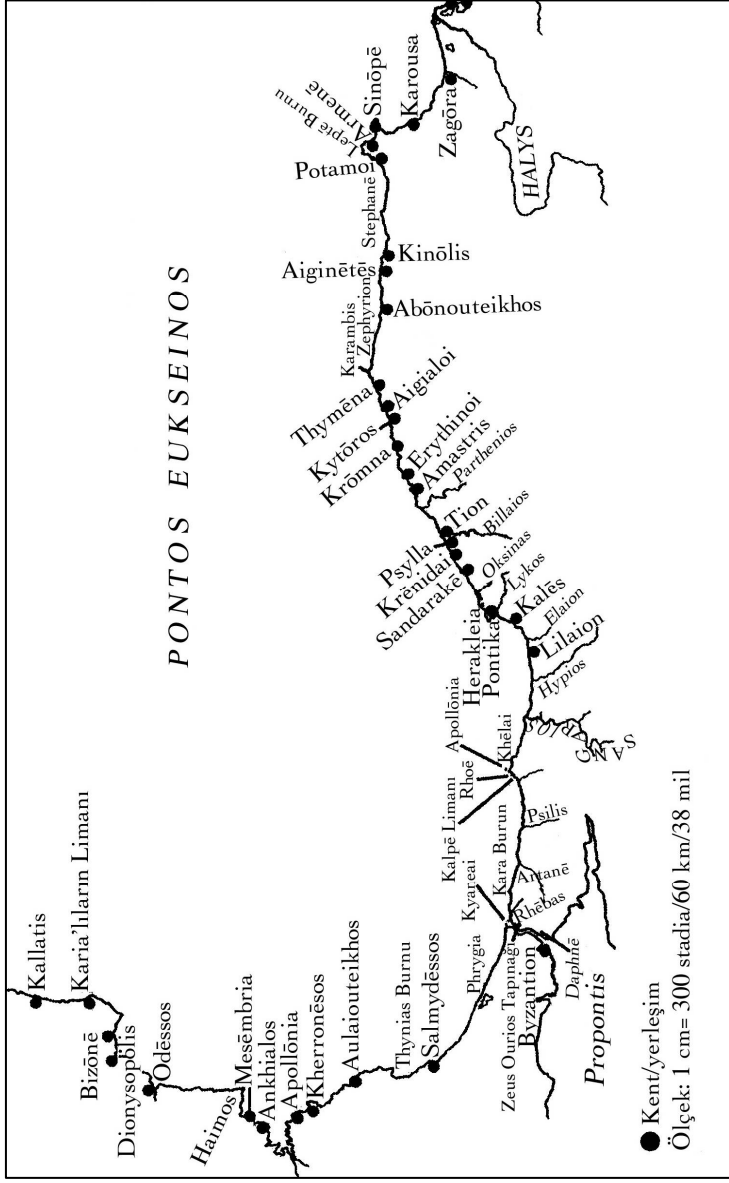
Strabōn (I. 2. 39-40 c. 45-47; XI. 4. 8 c. 503) ise, Kolkhis Bölgesi'ni anlatırken, önce Phriksos'un (ayrıca bk. Mela I. 108) daha sonra da İasōn'un yöreye yaptığı seferlerinden ve onlara ait buluntulardan bahsetmektedir.

XII

Bu bölümden itibaren Arrianus (*periplus* XII. 1-XVI. 6), Byzantion'dan (İstanbul) Trapezous'a kadar uzanan Karadeniz sahil kesimi hakkında kısaca bilgi verir.

* (2) Arrianus (*l.c.*), Hadrianus'un bu kısım hakkında bilgisi olduğunu bildirir. Hadrianus'un, imparatorluğunda yaptığı iki geziden –İS. 123/124 ve İS. 129– birinde, bu sahil kesimini gördüğü bilinmektedir. Her ne kadar Hadrianus'un Trapezous'u ziyaret ettiğini bilsek de, onun Byzantion'dan Trapezous'a hangi yolu kullanarak gittiği konusunda kesin bir veri yoktur. Arrianus, burada anlattığı/anlatacağı şeylerin Hadrianus tarafından bilindiğini ima etse bile, bu durumun imparatorun genel entelektüel bilgisinden mi kaynaklandığı; yoksa bu güzergâhı bizzat kendisinin de mi izlediği bilinmemektedir.

Arrianus (*l.c.*), Byzantion kentinden yaklaşık 15 deniz mili mesafede, Bosporos'un (İstanbul Boğazı) en dar yerinde, **Zeus Ourios**'un tapınağından söz etmektedir. Yazar, bu duruma daha sonra (*periplus* XXV. 4) tekrar değinir. Zeus Ourios Tapınağı, Anadolu Hisarı civarındadır. Burası, bir Megara kolonisi olan Khalkēdon'lu-

1b. Güneybatı Karadeniz

lar⁸⁵ (Kadıköy) tarafından kurulmuştur. Byzantion'luların Sarapieion Tapınağı'nın (Rumeli Hisarı civarı) tam karşısındadır (Strab. VII. 6. 1 c. 319 dn. 2; ayrıca bk. XII. 4. 2 c. 563). Strabon'a (l.c.) göre, bu karşılıklı tapınaklar, Karadeniz'e girişte, Bosporos Boğazı'nın en dar yerinde inşa edilmişlerdir (ayrıca bk. Hdt. IV. 87; Skylaks *periplus* 67; 92; *Anonymi* [Arriani, ut fertur] *Periplus Ponti Euxini* [1 sat. 3-4; 2 sat. 1-2]). Bu bakımdan, *Anonymi Mensura Totius Habitaе Terraе*'nin yazarı (2-5), Karadeniz'in mesafelerini verirken Zeus Ourios Tapınağı'nı kendine mihenk noktası olarak almıştır.

* (3) Buradan yelken açınca sağ kolda **Rhēbas** (Riva) Deresi bulunur (Skylaks *periplus* 92). Ammianus Marcellinus (XXII. 8. 14)'de, Rheba olarak geçmektedir. Buradan, aynı zamanda Plinius (*nat.* VI. 1. 4) da bahsetmiş olup, derenin adını Rebas olarak vermiştir. Ancak, bazıların onan ona Rhesus dediklerini ifade etmiştir. Ayrıca

⁸⁵ İÖ. ca. 685 yılında Megara'lı kolonistler tarafından kurulmuştur (Thuk. IV. 75; Plin. *nat.* V. 42. 149; Ps.-Scymnus 741). Plinius'a (*nat.* V. 42. 149) göre, Khalkēdon eskiden Procerastis, ardından Colpusa ve "körlerin kenti" olarak adlandırılmaktaydı (ayrıca bk. Gyllius *Cons.* I). Herodotos'a (IV. 144) göre, bu adlandırmanın kökeni Dareios'un ünlü komutanı Megabazos'a dayanır. Megabazos, Byzantion'da bulunduğu sırada, Khalkēdon'luların kentlerini Byzantion'dan on yedi sene önce kurmuş olduklarını öğrendiği zaman; o zamanlar Khalkēdon'luların kör olmaları gerektiğini söyleyerek -tarihe geçecek bir söz bırakmıştır. Zira, gözleri kör olmasaydı, ellerinin altında böylesine güzel bir yer dururken, gidip öyle bir yer seçmezlerdi demiştir.

burada Riva Kalesi konuşlanmıştır. Söz konusu kale Rhodos'lu Apollōnios (*argon.* II. 349; 650; 789) tarafından da anılır (ayrıca bk. Liddle 2003, 108).

Μέλαινα ἄκρα = Kara Burun, günümüzde de aynı adla anılmaktadır (ayrıca bk. Apoll. Rhod. *argon.* II. 651). Ardından, Aphroditē'nin kutsal alanı yakınlarındaki **Artanē** = Kuzgun(?) Irmağı civarında gemilerin demirlemesi için uygun, küçük bir limana gelinirdi. Söz konusu limanın uygunluğunu, coğrafyacı Menippos (*frag.* 5704) esrinde doğrulamıştır.

* (4-5) Arrianus (*I.c.*), Artanē'den sonra, **Psilis**⁸⁶ (Gök Su) Irmağı (Strab. XII. 3. 7 c. 543) ve ona müteakiben, gemilerin demir atması için elverişli **Kalpē** (Kefken'deki Kerpe) Limanı'nı anlatır. Ksenōphōn (*Anab.* VI. 3-4), Kalpē limanında Hellen ordusunun ne şartlar altında konakladığını kaleme almıştır. Ayrıca topoğrafya hakkında önemli bilgiler aktarmıştır. Öyle ki, bu liman Byzantion ile Herakleia Pontikē (Karadeniz Ereğlisi) arasında Asia Thrakia'sı olarak adlandırılan bölgede kurulmuştur (ayrıca bk. Strab. XII. 3. 2-3 c. 541). Ksenōphōn (*Anab.* VI. 4. 1-6), Herakleia Pontikē'ye kadar uzanan bu yörede, Hellenlere son derece düşman olan Bithynia Thrakia'lılarının oturduklarını bildirir (Strab. XII. 3. 3 c. 541). Daha sonra, kumsalı batıya bakan limanın yakınlarında büyük bir tatlı su pınarı bulunduğunu ve sahil kesiminin, gemi yapımı için uygun olanlar başta

⁸⁶ Ammianus Marcellinus (XXII. 8. 14)'de, Phyllis olarak geçmektedir.

olmak üzere, her türden ağaçla dolu olduğunu anlatır. Yörenin geri kalan kısmının geniş bir araziye sahip olduğunu, içinde birçok kalabalık köy yerleşimi bulunduğunu ve bu topraklardan arpa, buğday, her çeşit sebze, darı, susam *etc.* gibi her çeşit ürün yetiştirildiğini belirtmiştir⁸⁷.

XIII

* (I) **Rhoē**= Kumcağız Dere, Kefken yakınlarında Karadeniz'e dökülür.

Arrianus (*l.c.*), tarafından **Apollōnia** (Kefken Adası) ismiyle adlandırılan ada, sonraları Daphnousa/Daphne ismiyle tanınıyordu (*Anonymi* [Arriani, ut fertur] *Periplus Ponti Euxini* [6 sat. 3-5; 8]. Ayrıca *Anonymi* [Arriani, ut fertur] *Periplus Ponti Euxini* [6 sat. 6-7]'ye göre, bu adada Herakleia'lıların bir kolonisi olan Thynias kenti yer alırdı. Plinius'a (*nat.* V. 43-44. 150-151) göre, burada Thynias adlı bir ada olup, içinde Thynia'lılar yaşamaktaydı⁸⁸. Strabon (XII. 3. 7 c. 543), Skylaks (*peri-*

⁸⁷ Kalpē Limanı'na ve ırmağına ilişkin olarak ayrıca bk. Plin. *nat.* VI. 1. 4; Apoll. Rhod. *argon.* II. 659; Strab. XII. 3. 7 c. 543.

⁸⁸ Plinius'a (*nat.* V. 43-44. 150-151) göre, Bithynia'nın sahil kesimlerinde Thynia'lılar, iç kesimlerde ise, Bithynia'lılar ikamet ederlerdi. Bithynia Thynia'yı, otokton halk Bithynia olarak adlandıırırdı. Ammianus Marcellinus'a (XXII. 8. 14) göre, Bithynia'da, Thynia ve Mariandena adlı bölgeler yer alırdı. Skylaks'a (*periplus* 91-92) göre, Mariandynia'lılardan sonra, Bithynia Thrakia'lıların toprakları başlardı. Bu civarda Sangarios ile Artanēs'ten (Uludere) başka, bir ırmak ve içinde –Herakleia'lıların yaşadığı– Thynias Adası bulunurdu.

plus 92) ve Pomponius Mela'ya (II. 98) göre, bu adı bütün ada için kullanırlardı. Rhodos'lu Apollōnios'a (*argon.* II. 672-720) göre de, adanın adı Thynias'tır. Argonaut'lar, Kolkhis'e olan yolculukları sırasında, burada Apollōn adına bir sunak inşa etmişler ve ona kurban sunmuşlardır. Ayrıca, adada Homonoia (Uyum/Uzlaşma) Tanrıçası adına, bir tapınak daha inşa edilmiştir. Strabōn (XII. 3. 3-4 c. 541-542; 7 c. 543) ve Pomponius Mela'ya (II. 98) göre, bu ada Mariandyn'lerin ülkesinin hemen yanındaki Thynia'lıların topraklarında yer almaktadır. Strabōn'a (*I.c.*) göre, her iki kavmin kökleri Thrakia'lılara dayanmaktadır.

Apollōnia/Thynias Adası'ndan sonra, **Khēlai'a** (Pazarbaşı Burnu) gelinir. Oradan aşağı yukarı 14 mil me-

Herodotos (VII. 75), Thrakia'lıların Asya'ya geçtikten sonra, Bithynia'lılar adını aldıklarını iddia etmiştir. Ayrıca bu halkın, kendi söylemlerinde, Strymon kıyılarında oturdukları için, eskiden Strymonia'lılar olarak adlandırıldıklarını belirtmiştir. Plinius (*nat.* V. 41. 145), kimi otoritelerin Mysia, Phrygia ve Bithynia'lıların isimlerini Avrupa'dan Anadolu'ya göç etmiş olan Moesi, Bryg ve Thyn adlı kabilelerden aldıklarını, ileri sürdüklerini belirtmiştir. Strabōn'a (XII. 3. 3 c. 541-542) göre, birçok yazar Bithynia'lıların isimlerini, buraya yerleşmiş olan Thrakia'lılardan almış olduklarını bildirmektedir. Bu durumu Thrakia'lı Bithyn'lerin ve Thyn'lerin kabul ettiklerini ifade etmiştir. Delil olarak ise, kendi zamanlarında bile, Thrakia'da belirli insanların Bithyn'ler olarak çağrıldıklarını; Thyn'ler için ise, Apollōnia ile Salmydēssos yakınındaki kıynın hâlâ Thynia olarak adlandırıldığını ileri sürmüştür.

safede, **Sangarios** (Sakarya) Irmağı Karadeniz'e dökülür. Plinius (*nat.* VI. 1. 4), Phrygia'dan doğan Sangarios'un, aralarında Tembogius/Tembris (Porsuk) ve Gallus'un (Mudurnu Suyu) da bulunduğu birçok ırmakla beslenerek debisini arttırdığını ifade eder. Genellikle Sagarius olarak adlandırıldığını belirtir. Myrleanos, Sangarios'a eskiden Sangaron denildiğini; Hermogenēs ise, "*Phrygia Hakkında*" adlı eserinde Saggan adında birinin Tanrıça Rhea'yı gücendirdiği için, ırmağın yatağını değiştirdiğini ve adını Sangarion koyduğunu söyler. Ksanthos da, bu ırmağın yakınlarında Dağ Anası'nın Tapınağı olduğunu aktarır (*FGrH* III C 795 [= Stephanos Byzantios]). Söz konusu ırmak, Galatların Tektosages kabilesinin önemli yerleşim merkezlerinden biri olan Pessinus'tan (Strab. XII. 5. 2 c. 567) 150 *stadia*= yaklaşık 30 km uzaklıktaki Sangia köyü dolaylarında (Strab. XII. 3. 7 c. 543), Dindymos Dağı'ndan doğar ve Karadeniz'e dökülür (Strab. XII. 5. 3 c. 568). Irmağın büyük bir bölümü Phrygia Epiktētos, Bithynia ve Hellēspontos Phrygia'sı bölgelerinden akarak, önce Galatia Bölgesi'nin kuzeybatı sınırını, daha sonra denize döküldüğü yerde Bithynia'nın sınırını meydana getirir (Strab. XII. 3. 7 c. 543; 4. 1 c. 563)⁸⁹.

Livius'a (XXXVIII. 18. 8) göre, Sangarios, Adreus Dağı'ndan doğup Phrygia boyunca akar. Bithynia ya-

⁸⁹ Sangarios'a ilişkin olarak ayrıca bk. Hom. *Il.* III. 187; XVI. 719; Plin. *nat.* VI. 1. 4-2. 5; Apoll. Rhod. *argon.* II. 722.

kınlarına geldiğinde Thymbrios/Tembrios/Tembris⁹⁰ (Porsuk) Irmağı'yla birleşip debisini iki kat arttırarak Bithynia'yı geçer ve Karadeniz'e –Livius burada yanlışlıkla Propontis (Marmara) demiştir– dökülür. Bununla birlikte tarihçiye göre, Sangarios boyunun uzunluğuyla değil; fakat ırmak civarında ikamet eden halka sağladığı balık çeşitliliğiyle ünlüdür.

* (2) **Hypios**= Büyükmelen Çayı (ayrıca bk. Skylaks *periplus* 91; Apoll. Rhod. *argon.* II. 795).

Lilaion= Akçakoca. Söz konusu ticaret merkezi Pli-nius (*nat.* V. 42. 149) tarafından Lilaeus olarak adlandırılmaktadır.

Elaion= Aftun Deresi(?).

Bir ticaret merkezi olan **Kalēs**= Alaplı'dır. Kalēs hakkında Thukydides (IV. 75. 2), Atinalı komutan Lamakhos'un, İÖ. ca. 425 yılında müttefiklerinden para toplamak üzere 10 savaş gemisiyle Karadeniz'e yelken açtığını; fakat Kalēs önlerinde demirlediği sırada, birden başlayan ve ansızın bir taşkına yol açan sağanak yağmur ve fırtına yüzünden bütün gemilerini kaybettiğini bildirmiştir. Komutan, ancak taşkından canını kurtarabilen askerleriyle birlikte, bu sefer kara yolundan, zar zor Thrakia Bithynia'lıların topraklarını geçerek Khalkēdon'a (Kadıköy) ulaşmıştır.

⁹⁰ Plinius'un (*nat.* VI. 1. 4), Tembrogios olarak tanımladığı bu ırmak, bazen Thymbrios, Thynbis ya da Thymbrios olarak adlandırılmaktadır.

* (3) **Lykos**⁹¹ = Gürünç Su/Gülüş Su; bununla birlikte A. Silberman (1995) tarafından Kilidje Su olarak tanımlanmıştır.

Herakleia Pontikē = Karadeniz Ereğlisi. Kent, İÖ. 560 yılında Megara ve Boiotia'nın Tangara kentinden gelen kolonistler tarafından kurulmuştur⁹². İÖ. V.-IV. yüzyıllarda bölgenin en önemli yerleşimlerinden biri haline gelmiştir⁹³. Strabon'a (XII. 3. 4 c. 542-543) göre, iyi bir limana sahip olan Herakleia Pontikē, kurmuş olduğu Khersonēsos (Sivastopol) ve Kallatis (Mangalia) kolonileriyle önemli bir yere sahiptir. Uzun süre bağımsız ve kendi kendini yöneten yerleşim, İÖ. III. yüzyılda bölgenin başta gelen kentlerinden biridir. İÖ. III. yüzyılın ilk çeyreğinde Herakleia Pontikē Tiranı Dionysios'un ölmesinin ardından, kralın dul eşi Amastris, Büyük İskender'in generallerinden, Thrakia'dan Halys Irmağı'na (Kızılırmak) kadar olan bölgenin hakimi Lysimakhos'la evlenmiştir. Böylelikle Herakleia Pontikē, İÖ. 281 yılına

⁹¹ Ayrıca bk. Skylaks *periplus* 91; Plin. *nat.* VI. 1. 4; Ksen. *Anab.* VI. 2. 3; Apoll. Rhod. *argon.* II. 724; Liddle 2003, 110.

⁹² Ksen. *Anab.* VI. 2. 2; Arr. *periplus* XII. 3; Paus. V. 26. 7. Bununla birlikte Strabon'a (XII. 3. 4 c. 542) göre, Herakleia, Milētos'lular tarafından yörenin otokton kavmi Mariandyn'lerin topraklarında kurulmuştur (ayrıca bk. Skylaks *periplus* 91; Paus. V. 26. 7). Ardından Milētos'lular, Mariandyn'leri kölelik yapmaları için (= *heilōteuein* [εἰλωτεύειν]) satmışlardır. Bu duruma karşı çıkan Mariandyn'ler, bağımsızlıkları uğruna Milētos'lularla çatışmışlardır (Plat. *nom.* VI. 776c).

⁹³ Jones 1971², 148 vdd.; Burstein 1976, 81 vdd.; Liddle 2003, 110.

kadar Lysimakhos tarafından yönetilmiştir⁹⁴. Daha sonraları kentin Anadolu'daki Hellenistik krallıklar, Galatlar ve Karadeniz sahilindeki Hellen kentleriyle kimi zaman dostluk kimi zaman da düşmanlık içeren ilişkileri olmuştur (Memnon II. 1; 16; 18-19; 22. 1-2; Saprykin 1997, 165 vdd.). Hellenistik Dönem boyunca bağımsızlığını koruyan kente en büyük darbeyi, İÖ. 70 yılında Romalılar vurmuştur. Herakleia'lılar, her ne kadar Romalı generallere güvenip, onlara teslim olmuş ve kapılarını onlara açmışlarsa da Romalılar kente girdikleri zaman, verdikleri sözü unutup şehri yağmalayarak adeta bir harabe haline getirmişlerdir (Memnon 51-52). Kent, Romalılara tabii olduktan sonra, belirli bir süre krallar tarafından idare edilmiş; fakat Caesar'ın, İÖ. ca. 46 yılında Romalı kolonistleri kente yerleştirmesiyle tekrar bağımsızlığını kazanmıştır. Ardından, İÖ. 40-30 yılları arasında M. Antonius, kentin Herakleia'lılar tarafından iskan edilmiş kısmına Galat *tetrarkhēs*'i Domnekleios'un oğlu Adiatoriks'i atamıştır. Fakat Adiatoriks'in, İÖ. 31 yılındaki Actium Savaşı'ndan önce, kentteki Romalıları kılıçtan geçirmesinin ardından, Octavius'un Roma'daki zafer töreni sırasında küçük oğluyla birlikte öldürülmüştür. O tarihten sonra kent, Bithynia ve Pontus Eyaleti'ne tabii olmuştur (Strab. XII. 3. 6 c. 542-543).

⁹⁴ Lysimakhos, İÖ. 281 yılındaki Kurupedion Muharebesi'nde Seleukos tarafından öldürülmüştür (Strab. XIII. 4. 1 c. 623; App. Syr. 62; Pomp. Trog. *prof.* 17=lust. XVII. 2; Polyain. *Strat.* IV. 9. 4; ayrıca bk. Eus. *chron.* I. 234-235).

* (3-4) **Metrōon, Poseideion, Tyndaridai ve Nymphaion** büyük bir ihtimalle Karadeniz kıyısı boyunca kurulmuş küçük dinsel merkezler ya da küçük yerleşimler olup, henüz konumları kesin olarak saptanamamıştır.

Oksinas= Ilık Su(?).

Sandarakē= Zonguldak.

* (5) **Krēnidai**= Kilimli.

Psylla= Çatal Ağzı(?) (ayrıca bk. Skylaks *periplus* 90).

Tion= Filyos/Hisarönü. Arrianus (*I.c.*) gibi, Pomponius Mela'ya (I. 104) göre de, burası *Milētos* kolonisidir. İÖ. 288 yılında Amastris (Amasra) kentini oluşturan dört *dēmos*'tan biridir. Fakat, daha sonradan bu birlikten ayrılmıştır (Strab. XII. 3. 10 c. 544). Kentin ismini Memnon (16), Pomponius Mela (I. 104) ve Ammianus Marcellinus (XXII. 8. 14), Tios olarak verirler. Plinius (*nat.* VI. 1. 4-5), söz konusu yerleşimi Tium; Skylaks (*periplus* 90) ve Strabon (XII. 3. 8 c. 543) ise, Tieion olarak adlandırmaktadırlar.

Strabon'a (*I.c.*) göre, Tieion, hakkında söylenecek önemli bir şeyi olmayan bir kenttir. Ancak, Pergamon Krallığı'nın kurucusu Philetairos (İÖ. 281-261) buralıdır. Aynı şekilde Strabon'a (XII. 3. 8 c. 542) göre, Herakleia Pontikē'den sonra, Parthenios Irmağı'na kadar uzanan kıyıda yaşayan topluluklara antikçağda Kaukon'lar denirdi. Fakat, söz konusu kavmin etnik kökeni konusunda açık bir bilgi yoktur. Bazıları bunların Skythia'lıların, diğerleri Makedonia'lıların ve diğer bazıları ise, Pelas-

ges'lerin bir kolu olduklarını söylerler. Kallisthenes ise, *"Gemilerin Dizilişi"* adlı eserinde, Krömna, Aigialos ve yüksek Erytinoi sözcüklerinden sonra, *"Parthenios Irmağı yöresindeki görkemli evlerinde yaşayan Kaukon'lar Polyklēs'in oğlu tarafından yönetiliyorlardı"* cümlesini araya sıkıştırmıştır. Ardından, Kaukon'ların Herakleia Pontikē'ye kadar uzandıklarını, Tieion dolaylarındaki Kaukon kabilelerinin Parthenios Irmağı'na kadar yayıldıklarını ve kendi zamanında dahi Parthenios Irmağı dolaylarında bazı Kaukonitai⁹⁵ topluluklarının yaşadığını ifade etmiştir.

Kent, İÖ. III. yüzyılda, daha sonraları *'Kuzey İttifak'* olarak adlandırılan Herakleia Pontikē, Byzantion, Khalkēdon, Kieiros⁹⁶ (Konuralp) kentlerinin oluşturduğu paktın bir üyesidir⁹⁷. Fakat, İÖ. III. yüzyılın başlarında Bithynia Kralı Zipoitēs tarafından Kieiros'la birlikte Tieion ele geçirilmiştir. Ancak Zipoitēs'in, İÖ. 280 yılındaki ölümünden sonra, oğullarından Nikomēdēs ile

⁹⁵ Strabōn (VIII. 3. 17 c. 345)'de, Kaukoniata olarak geçer.

⁹⁶ Söz konusu yerleşim, daha sonradan Bithynia Kralı I. Prusias (İÖ. 229-İÖ. 182) tarafından tekrar kurularak, yakınındaki Hypios (Büyük Melen Çayı) Irmağı'ndan dolayı Prusias *ad Hypium* (Hypios yakınındaki Prusias= Üskübü) olarak adlandırılmıştır. Kent, Roma ve Doğu Roma hakimiyetinde giderek önemini arttırmış ve İS. IV. yüzyılda piskoposluk merkezi halini almıştır. Günümüzde, Roma ve Doğu Roma dönemlerinden kalma surları, kentin güney kapısı, tiyatrosu ve üç gözlü köprüsü halen ayaktaadır (Sevin 2001, 39).

⁹⁷ Magie 1950, 1087 dn. 36; McGing 1986a, 16.

Zipoitēs arasında taht kavgası başlamış ve sonunda Bithynia Krallığı'nda iç savaş patlak vermiştir. Bu durumdan yararlanan Herakleia Pontikē'liler, Tieion ile Kieiros kentlerini geri almışlardır⁹⁸.

Tieion, İÖ. III. yüzyılın ilk çeyreğinde Amastris'le birlikte Pontos Krallığı'nın hakimiyeti altına girmiş gibi gözükmektedir. Bu hakimiyet, İÖ. 70 yılında kentin Romalı general Triarius tarafından zapt edilmesine kadar sürmüştür⁹⁹.

Billaios= Filyos/Yenice Çayı. Bu ırmaktan Rhodos'lu Apollōnios (*argon.* II. 791) da söz etmiştir. Plinius (*nat.* VI. I. 4-5) tarafından Billis adıyla anılır. Yazara (*I.c.*) göre, bu ırmaktan sonra Paphlagonia başlar.

Parthenios= Bartın Çayı. Strabon'a (XII. 3. 8 c. 543) göre, Parthenios Irmağı bol çiçekli bölgelerden geçtiği için bu ismi almıştır¹⁰⁰.

Parthenios Irmağı, ilk olarak Homēros (*II.* II. 854) tarafından menşedilmiştir. Ksenōphōn (*Anab.* V. 6. 9)'da, Sinōpē'li Hekatonymos, Hellenlerin ilerlemeyi düşündüğü Pontos ve Paphlagonia topoğrafyasından bahsederken, onlara Halys (Kızılırmak) ve Parthenios (Bartın Çayı) ırmaklarının taşıtsız aşılamayacak derecede geniş

⁹⁸ Memnon 16; ayrıca bk. Memnon 19. 2; Paus. X. 23. 14.

⁹⁹ Memnon 52. 3.

¹⁰⁰ Hellence παρθένιος = *parthenios* sıfatı, *saf/genç kız gibi* anlamındadır. Aynı zamanda çelenk yapmak için kullanılan bir çiçeğe ve beyaz mersin ağacına verilen isimdir.

ve derin olduğunu bildirmişti¹⁰¹. Böylece Hellenler, gemiyle Thermōdōn, Iris, Halys ve Parthenios ırmaklarının önünden geçerek Herakleia Pontikē'ye varırlar.

Rhodos'lu Apollōnios (*argon.* II. 936-939) eserinde Parthenios'un, Artemis'in yıkanmayı sevdiği ırmakların başında geldiğine değinir. Quintus Smyrnaeus (VI. 465-467), *Posthomērica* adlı eserinde, Parthenios'u "*sessiz akıntısıyla, yeşil topraklardan yağ gibi hafif hafif akıp, parıldayan Karadeniz'e dökülen ırmak*" olarak nitelemiştir. Plinius (*nat.* VI. 2. 5), ırmağın lokalizasyonunu yanlışlıkla Kytōros (Sütlüce Limanı) ile Karambis (Kerempe Burnu) Burnu arasında yapmıştır.

Daha sonra Arrianus (*I.c.*), buraya kadarki topraklarda **Thrakia Bithynia'lılarının** ikamet ettiğini bildirir. Akhaioi ve Arkadia'lıların, Ksenōphōn'u Herakleia Pontikē'de terk ederek onun ordusundan ayrılmalardan sonra, Thrakia Bithynia'lılarının hücumuna uğradıklarını, ağır kayıplar verip, oldukça zor anlar yaşadıklarını belirtir (ayrıca bk. Ksen. *Anab.* VI. 2. 9-3.9). Ksenōphōn'a (*Anab.* VI. 3. 10-26) göre, Arkadia'lılar; ancak onun bir hilesi sonucu, şans eseri kurtulmuş ve Kalpē Limanı'nda her iki ordu tekrar birleşmiştir.

XIV

* (I) Arrianus'a (*I.c.*) göre, **Parthenios** Irmağı Bithynia Bölgesi'nin Paphlagonia'yla¹⁰² olan doğu sınırı

¹⁰¹ Irmak, Ps.-Scymnus (968-969) ve Arrianus (*Periplus* XIV. 1) zamanında, gemilerin yüzmesine elverişliydi.

rını oluşturmaktadır. Bu durum, Strabon (XII. 3. 8 c. 543) tarafından doğrulanmaktadır. Plinius'a (*nat.* VI. 2. 5) göre, Bithynia ile Paphlagonia arasındaki hududu Billaios (Filyos/Yenice Çayı) Irmağı çizer; Pomponius Mela (I. 104) ise, bu sınırı Armenē (Ak Limanı) yerleşimine kadar uzatır.

Homēros'a (*Il.* II. 850-855; V. 576-580) göre, Paphlagonia'lılar, kralları Pylaimenēs önderliğinde Troia'lıların

¹⁰² Paphlagonia, Karadeniz'in güney sahillerinin ortalarında yer alan bir Küçük Asya yöresidir. Bölge, doğusunda Halys Irmağı ile Pontos, güneyinde Galatia ve Phrygia, batısında Bithynia, kuzeyde ise, Karadeniz'le sınırlanmıştır. Bölgenin batıda Bithynia ile olan sınırını Partheinos (Bartın) ya da Billaios (Filyos) ırmakları oluşturur. Küçük Asya'nın iç kısımlarına doğru olan sınır güneye doğru değişkendir. Doğuda, Halys'ün (Kızılırmak) denize döküldüğü yerde, Bafra Ovası (= *Gazēlōnitis* [Γαζηλωνίτης]) yöresi sınır oluşturur.

Paphlagonia'lılar, elimize geçen az sayıdaki kalıntıya göre, yerli Anadolu halkları grubuna dahildirler. Antikçağın erken dönemlerinde Paphlagonia'ya ilişkin, söylence dünyasındaki krallar ve kahramanlardan bölgeye hükmeden kişilere kadar, Herakles'in işleri, Argonaut'ların Kolkhis Seferi ve Troia Savaşı'yla bağlantı içinde bazı şeyler duyarız. Halk hiçbir zaman önemli bir politik birlik oluşturamamıştır. Genellikle yerel bir *dynast*'ın yönetimindeki etnik gruplar olarak, Küçük Asya'nın içinde, bölünmüş farklı hakimiyet bölgeleri altındaki az ya da çok güçlü bir bağlılığa dayanırlar. Bundan dolayı Paphlagonia ve halkının anıldığı birçok antik literatürde coğrafik, etnografik ya da politik verilerin söz konusu olup olmadığına dikkat edilmelidir.

saflarında Akhalara karşı savaşılmışlardır. Homēros (*I.c.*) ayrıca, Paphlagonia'lıların Sēsamos (Amastris'in eski ismi) ve Kytōros'ta (Sütlüce Limanı/Gideros) oturduklarını, Krōmna (Tekeönü ya da Kurucaşile), Aigialos (Karaağaç Limanı) ve yüksek Erythinoi (Çakraz Burnu) adlı kentlere sahip olduklarını ve Parthenios Irmağı çevresinde saraylar kurduklarını bildirir.

Arrianus (*I.c.*) daha sonra, Güney Karadeniz sahillerinin en önemli limanlardan biri olan **Amastris'e** (Amasra) gelir. Kent, Herakleia Pontikē Tiranı Dionysios'un karısı ve Büyük İskender'in savaştığı Pers İmparatoru Dareios'un erkek kardeşi Oksyathros'un kızı Amastris tarafından kurulmuştur (Strab. XII. 3. 10 c. 544; ayrıca bk. Memnon 4. 4; Ps.-Scymnus 962-967). Kraliçe, bir yarımada üzerinde ve berzahın iki tarafında limanları olan Sēsamos¹⁰³ kentini, Kytōros (Sütlüce Limanı/Gideros), Krōmna (Tekeönü/Kurucaşile) ve Tieion¹⁰⁴ (Hisar-

¹⁰³ Sēsamos, Amastris'in eski ismidir (Hom. *Il.* II. 852; Plin. *nat.* VI. 2. 5; *Anonymi* [Arriani, ut fertur] *Periplus Ponti Euxini* (15 sat. 1-4). Belki de bu yüzden, Skylaks (*periplus* 90) ve Rhodos'lu Apollōnios (*argon.* II. 941) kentten söz ederken, onun eski ismini kullanmayı daha uygun bulmuşlardır. Zira Strabōn (XII. 3. 10 c. 444), Sēsamos'un daha sonradan Amastris kentinin *akropolis'i* olduğunu bildirmektedir. Ünlü coğrafyacı, Amastris'ten söz ederken, ayrıca en iyi cins şimşir ağacının, en çok bu topraklarda yetiştiğini belirtmiştir.

¹⁰⁴ Fakat, daha önce de belirtildiği üzere, Tieion sonradan bu birleşimden ayrılmış; ancak diğer üçü birlikte kalmıştır (Strab. XII. 3. 10 c. 544)

önü) yerleşimleriyle birleştirerek, Amastris adıyla yeniden kurmuştur. Fakat, yaşlı kraliçe Amastris'in, İÖ. 284 yılında çocuklarından II. Klearkhos ve Oksatharēs tarafından öldürülmesinden sonra, Lysimakhos suçluları cezalandırmış ve Amastris kentinin yönetimini adamlarından Eumenēs'e¹⁰⁵ bırakmıştır¹⁰⁶.

Fakat Lysimakhos'un, İÖ. 281 yılında Kurupedion Muharebesi'ndeki savaşta eski arkadaşı, yeni rakibi Seleukos tarafından yenilerek öldürülmesinden sonra, Herakleia Pontikē'liler ve Pontos Kralı I. Mithradatēs arasında Amastris kentinin kontrolü üzerine anlaşmazlık çıkmıştır. O sıralar Amastris'in yöneticiliğini yapan Eumenēs, sebebi kesin olarak bilinmemekle birlikte, kararını I. Mithradatēs yönünde vermiş ve kenti kralın naibi ve oğlu Ariobarzanēs'e bırakmıştır¹⁰⁷. Bu tarihten İÖ. 70 yılına kadar, kent Pontos hakimiyetinde kalmıştır. Ama Amastris tıpkı Tieion gibi, İÖ. 70 yılında

¹⁰⁵ Pergamon Krallığı'nın kurucusu Philetairos'un kardeşidir (*IG* XI 4, 1107; Hansen 1971², 16 vd.).

¹⁰⁶ Pomp. Trog. *prof.* 16=lust. XVI. 3. 3; Burstein 1976, 143 vd. dn. 45; ayrıca bk. Saprykin 1997, 151 vdd. Pomp. Trog. *prof.* 16=lust. XVI. 3. 3; Burstein 1976, 143 vd. dn. 45; ayrıca bk. Saprykin 1997, 151 vdd.

¹⁰⁷ Daha sonra da, kardeşi Pergamon Kralı Philetairos'un yanına gitmiştir.

Triarius tarafından zapt edilmiş¹⁰⁸ ve bu tarihten itibaren Roma hakimiyeti altına girmiştir¹⁰⁹.

Erythinoi= Çakraz Burnu. Erythinoi, Krōmna ve Aigialos'a (Karaağaç Limanı) ilişkin ilk defa Homēros (II. II. 855) "*Krōmna ve Aigialos ve yüksek Erythinoi*" diye söz etmiştir. Strabōn (XII. 3. 10 c. 545) ve Rhodos'lu Apollōnios (*argon.* II. 941), bu yerleşimlere değinmişler; ayrıca ozan gibi, Erythinoi'un atribüsü için "yüksek" sıfatını kullanmışlardır. Strabōn (*I.c.*), Erythinoi'a eskiden renginden ötürü, Erythinoi= *kırmızılar* denildiğini ve bunların iki yüksek kaya olduğunu bildirmiştir.

Krōmna= Barrington Atlas'a göre Tekeönü, A. Silberman'a (1995) göre ise, Kurucaşile'dir. Amastris kentini oluşturan dört yerleşimden biridir. Paphlagonia gemilerinin sıralanışını anlatırken Homēros (II. II. 855), bu yerleşimden söz etmiştir (ayrıca bk. Strab. XII. 3. 10 c. 544-545; Apoll. Rhod. *argon.* II. 942; Mela I. 104). Plinius (*nat.* VI. 2. 5), söz konusu yerleşimi Billaios Irmağı ile Amastris arasında saymıştır. Plinius (*I.c.*), ayrıca Cornelius Nepos'un, Krōmna civarında eskiden

¹⁰⁸ Memnon 52. 3. Appianos'a (*Mithr.* 82) göre, Amastris, Lucullus tarafından ele geçirilmiştir.

¹⁰⁹ Gerçi Amastris, aynı Tieion ve diğer bütün Pontos kentleri gibi, İÖ. 68/67 yılında krallığına geri dönen, sürgün kral VI. Mithradatēs'in hakimiyetini tanımıştır. Bu durum, İÖ. 66 yılına kadar devam etmiştir. Daha sonra, kralın Pompeius karşısında gerileyerek Kimmeria Bosporos'una (Kırım Yarımadası) çekilmesiyle, kent tekrar Roma hakimiyetine geçmiştir.

Enet¹¹⁰ kabilesinin ikamet ettiğinden yola çıkarak, bunlarla Italia'daki Veneti kabilesi arasında bağlantı kurduğunu bildirmiştir. Tarihçinin, Veneti kabilesinin kökenini Enet'lere bağladığını belirtmiştir. Aynı şekilde

¹¹⁰ Strabon'a (XII. 3. 8 c. 543-544) göre, Enet'ler Paphlagonia'da yaşayan bir kavimdir. Antikçağda yazarlar, Homeros'un *İlyada* (II. 851-851) adlı eserinde "*Erkek yürekli Pylaimenēs'in komuta ettiği Paphlagonia'lıların yaban katırlarıyla ünlü Enet'lerin yurdundan geldiğini*" söylerken, Enet'lerle kimleri kastettiğini merak etmişlerdir. Zira, şu anda Paphlagonia'da görünürlerde hiç Enet olmadığını söylüyorlarsa da, kimileri Amastris'ten on *skhoinos* –uzunluğu kesin olmayan bir ölçü birimidir– uzaklıktaki Aigialos'ta (Karaağaç Limanı) Eneti veya Enetē olarak adlandırılan bir köy bulunduğunu söylemekteydiler. Strabon (I.c.), Zenodotos'tan yaptığı bir alıntıda, onun Enetē'den diye yazdığını ve ayrıca Homeros'un açıkça, bugünkü Amisos'a işaret ettiğini iddia etmiştir. Ayrıca, bazıları Kappadokia'lıların sınırında oturan, Enet'ler isimli bir kabilenin Kimmeria'lılara karşı sefer düzenlediklerini ve sonra Adriatik Denizi'ne sürüldüklerini anlatmışlardır. Fakat, Pylaimenēs'in ait olduğu Enet kabilesinin, Paphlagonia'lıların en saygın kavmi olduğu ve bunların kalabalık olarak Pylaimenēs ile sefere çıktıkları; ama önderlerini kaybetmeleri üzerine Troia'nın zaptından sonra Thrakia'ya göç ettikleri ve başı boş dolaşırken, şimdi Enetikē (Strab. III. 2. 13 c. 150; V. 1. 4 c. 212) denen yere geldikleri hususunda, genellikle herkes aynı fikirdedir. Kimi yazarlara göre ise, Antēnōr ve çocukları da bu sefere katılmışlar ve Strabon'un Italia hakkında söylediklerinde (V. 1. 4 c. 212) olduğu gibi Adriatik Körfezi'ne yerleşmişlerdir. Böylelikle, Enet'lerin bu yüzden ortadan kaybolduğunu ve Paphlagonia'da görünmediklerini varsaymak akla yakındır.

Quintus Curtius Rufus, *İskender Tarihi* (III. 1. 22) adlı eserinde, bazı insanların Veneti kavminin köklerinin Paphlagonia'daki Heneti halkından geldiğine inandıklarını ifade etmiştir.

* (2) **Kytōros**= Sütlüce Limanı/Gideros. Amastris kentini oluşturan dört yerleşimden bir diğeri olup, eskiden Sinōpē'lilerin ticaret yeriymi¹¹¹. Strabōn'un (XII. 3. 10 c. 544) Ephoros'tan yaptığı alıntıya göre, ismini Phrik-sos'un oğlu Kytōros'tan almıştır (ayrıca bk. Hom. *II*. 11. 853; Plin. *nat*. VI. 2. 5; Mela I. 104). Rhodos'lu Apollōnios (*argon*. II. 942)'de, Kytōros'u ağaçlık bir yer olarak niteler.

Aigialos= Karaağaç Limanı. Rhodos'lu Apollōnios (*argon*. II. 364-365; 945), Aigialos'un uzun bir alan kap-sadığına değinir. Strabōn (XII. 3. 10 c. 545), Aigialos'un 100 *stadia*'dan daha uzun bir kıyı olduğunu ve burada aynı ismi taşıyan bir köy bulunduğunu bildirir.

* (3) **Thymēna** = Timne.

Karambis= Kerempe Burnu. Plinius'a (*nat*. VI. 2. 6) göre, Thrakia Bosporos'undan (İstanbul Boğazı), buraya kadar olan mesafe, buradan Kimmeria Bosporos'una (Maiōtis Gölü'nün Karadeniz'le birleştiği boğaz) olan mesafeyle hemen hemen aynıdır. Strabōn (XII. 3. 10 c. 545), Plinius (*nat*. IV. 12. 86), Pomponius Mela (II. 3) ve Ammianus Marcellinus (XXII. 8. 20), Karambis'in ku-zeye ve Skythia Khersonēsos'undaki Kriumetōpon¹¹²

¹¹¹ Jones 1971², 148; ayrıca bk. Liddle 2003, 112.

¹¹² Hellence Κριού μέτωπον = *koç başı* anlamına gelmektedir.

(Karadje) yerleşiminin tam karşısına doğru uzanan büyük bir burun olduğuna değinir (ayrıca bk. Strab. II. 5. 22 c. 124; VII. 4. 3 c. 309; Mela I. 104). Rhodos'lu Apollōnios (*argon.* II. 361-363) ise, Karambis'in topoğrafyasından dolayı, buradan kaynaklanan sert rüzgarlardan bahseder.

Zephyrion= Doğanyurt.

Abōnouteikhos= İnebolu. Geç Antik Dönem'de kent ismi Inopolis olarak değiştirilmiştir. Sinōpē kolonisi-
dir. Aynı zamanda bir ticaret merkezi olsa gerektir¹¹³. Strabōn (XII. 3. 10 c. 545) Kinōlis'i ve Antikinōlis'i küçük bir kasaba olan Abōnouteikhos'tan önceye koymuştur (ayrıca bk. Mela I. 104; Skylaks *periplus* 90).

Aiginētēs= Haciveli Burnu.

Kinōlis= Ginoğlu(?).

* (4) **Stephanē**= İstifan ya da Usta Burnu.

Potamoi= Celebit Burnu.

Leptē= İnce Burun. Menippos (5912) tarafından Syrias olarak adlandırılır (Liddle 2003, 113).

Armenē= Ak Limanı. Arrianus'a (*I.c.*) göre, Sinōpē ile arası 40 *stadia*; Strabōn'a (XII. 3. 11 c. 545) göre, 50 *stadia*'dır.

Ksenōphōn'a (*Anab.* VI. 1. 15-17) göre, Hellenler, İÖ. 400 yılında Sinōpē'nin limanlarından biri olan Armenē'de beş gün konaklamışlardır. Pomponius Mela (I. 104), Armenē'yi Paphlagonia'nın sınırı olarak gösterir.

¹¹³ Jones 1971², 148; ayrıca bk. Liddle 2003, 113.

Ksenōphōn (*I.c.*) Sinōpē'nin Paphlagonia'da olduğunu bildirir (ayrıca bk. Plin. *nat.* VI. 2. 5-7). Plinius (*nat.* VI. 2. 6), Armenē'nin bir Sinōpē kolonisi olduğunu belirtir. Strabōn (XII. 3. 10 c. 545) ise, Armenē'nin Sinōpē'nin köylerinden biri olduğuna işaret eder ve onun limanı olduğuna değinir. Ayrıca, antikçağda ὅστις ἔργον οὐδὲν εἶχεν Ἀρμένην ἐτείχισεν = *işi olmayan Armenē'nin duvarlarını yapar* atasözünün buraya ait olduğunu vurgular.

* (5) **Sinōpē** = Sinop. Paphlagonia'nın sahil bölgesi denize kadar yoğun bir orman tabakasıyla ve kıyıya paralel uzanan dağlarla çevrili olduğu için, yörenin iyi limanları yoktur. Sadece Sinōpē bir istisna oluşturur.

Adını bir Amazon prensesinden alan Sinōpē, İÖ. VII. yüzyılda burada ikamet eden otokton halkın zaafa düştüklerini gören Milētos'lular tarafından kurulmuştur (Ksen. *Anab.* VI. 1. 15; Diod. XIV. 31. 2; Strab. XII. 3. 11 c. 545; Ps. Scymnus 911-950; Arr. *periplus I.c.*). Kısa süre içinde gelişerek, İÖ. V. yüzyılda kendi sikkelerini basacak kadar güçlenmiştir. Daha sonra da, Doğu Karadeniz sahillerinde Kotyōra, Kerasos ve Trapezous kolonilerini kurmuştur (Ksen. *Anab.* IV. 8. 22; V. 3. 2; 5. 3; 10; Diod. XIV. 30. 3; 5; 31. 1; Arr. *periplus* I. 1; XVI. 3-4). Ancak kent, İÖ. V. yüzyılın ortalarından itibaren tiranlar tarafından yönetilmeye başlanmış olsa gerektir. Bu sırada, Periklēs tarafından kuşatılır. Plutarkhos'a (*Perik.* XX. 1-2) göre, Atinalılar, İÖ. ca. 436 yılında komutanları Periklēs önderliğinde Sinōpē'ye de tesir eden Pontos Seferi düzenlemişlerdir. Periklēs, komutanların-

dan Lamakhos'u 13 gemiyle orada bırakmış ve bunların yardımıyla kentin tiranı Temēsileos uzaklaştırılınca, Periklēs Atina'dan buraya 800 kolonist göndermiştir (ayrıca bk. Fernoux 1999, 193 vd.). Uzun süre Pers hakimiyetinden uzak yaşayan kent, İÖ. IV. yüzyılın başında özgür ve otonom olmasına ve kolonilerinden *tributum* almasına karşın (Ksen. *Anab.* V. 5. 7; 10) bu durum uzun süre devam etmemiştir. İÖ. 375 yılında Pontos ve Paphlagonia'nın birçok yöresini hakimiyeti altına alan Pers komutan Datamēs tarafından ele geçirilmiştir (Polyain. *Strat.* VII. 21. 2; 5). Bu durum, üzerinde Datamēs'in ismi bulunan ve yaklaşık İÖ. 370 yıllarına tarihlenen Sinöpē sikkeleriyle kanıtlanmaktadır (Pomp. Trog. *prol.* 10; Robinsohn 1906, 246 dn. 4-5). İÖ. 375 yılından önceki bölge sikkelerinde Hellen harfleri kullanılırken Datamēs'ten sonra, Arami harfleri kullanılmıştır (Head 1977³, 508; Waddington *et al.* 1925, 199 vd.). Bu durum, Makedonia Kralı Büyük İskender'in Küçük Asya'ya gelişine kadar devam etmiştir. Bölge, Anadolu'daki Pers İmparatorluğu'nun geri kalan kısmıyla birlikte, resmi olarak, İÖ. 334-330 yılları arasında Makedonia'lıların eline geçtiğinde, İskender Sinöpē'lileri ὑπὸ Πέρσαις τε τεταγμένοι = *Persler tarafından yönetilmiş olanlar* şeklinde görmüştür (Arr. *Anab.* III. 24. 4).

Hellenistik Dönem Pontos Kralları'ndan II. Mithradatēs'in (İÖ. 250-İÖ. 220) hükümdarlığının son yıllarında Sinöpē'ye karşı bir harekate girişmek üzere hazırlandığı zannedilmektedir. Fakat, bu hareketin gerçekleş-

şip gerçekleşmediği kesin değildir. Şayet gerçekleştiyse bile, Rhodos ve Kōs¹¹⁴(?) kentlerinin Sinōpē'ye yardıma gelmesi sayesinde başarısızlıkla sonuçlanmıştır¹¹⁵.

Bununla birlikte, diğer bir Pontos Kralı Pharnakēs (İÖ. ca. 197-ca. 160/159), İÖ. 183 yılında ani bir baskınla Sinōpē ve onun Sinōpis/Sinōpitis olarak adlandırılan geniş *territorium*'unu ele geçirmiştir¹¹⁶. Ardından kraliyet başkentini Amaseia'dan Sinōpē'ye taşımıştır¹¹⁷.

Sinōpē ayrıca, Mithradatēs VI Eupatōr'un hem doğduğu hem de yetiştiği kenttir. Kral, buraya özel bir onur payesi verirdi. Bu yüzden, en büyük sarayını buraya inşa etmiş ve burayı krallığının *metrōpolis*'i olarak kabul etmişti. Diodoros¹¹⁸ ve Strabōn'un¹¹⁹ değimiyle "*dünyanın*

¹¹⁴ Kōs Adası'nda bulunan bir yazıt (*SEG* XLVIII 1097; 1503) uyarınca, İÖ ca. 220 yılında Sinōpē'liler Kōs'lu Polution oğlu Dionnos'u savaşta gösterdiği yararlılıklardan dolayı onurlandırmışlardır.

¹¹⁵ Polyb. IV. 56 1-9; 57. 1.

¹¹⁶ Polyb. XXIII. 9. 2-3; XXIV. 1. 1-3; Strab. XII. 3. 11 c. 545. Livius'a (XL. 2. 6) göre, Sinōpē'nin Pharnakēs tarafından ele geçirilmesinden sonra, Rhodos'lular bu durumu protesto etmek için elçilerini Roma'ya yollamışlardır. Ayrıca bk. Pastor 2000-2001, 63.

¹¹⁷ Bu yüzden Pontos kralları, artık Sinōpē'de gömülmeye başlamışlardır (Plut. *Pomp.* XLII. 2-3; App. *Mithr.* 113; Cass. Dio XXXVII. 14. 1-2). Krallığın başkenti ve kraliyet sarayının bulunduğu mevki için bk. Cic. *Leg. Man.* VIII. 21; Diod. XIV. 31. 2; Memnon 36. 3.

¹¹⁸ Diod. XIV. 31. 2-3.

o kısmındaki kentlerin en önemlisiydi'. Kent hem doğa hem de insanlar tarafından çok güzel bir şekilde süslenmişti. Bir yarımada'nın boynu üzerinde kurulmuş olan kent, dar yarımada berzahının her iki tarafında yer alan iç ve dış limanlara ve olağanüstü verimli balık –palamut– dalyanlarına¹²⁰ sahipti. Yukarı kent ise, hem bağ, bahçe, bostan hem de tarla olmaya elverişli verimli topraklarla çevrilmişti. Bütün yarımada, bolca ekilmiş sebze ve meyve bahçeleriyle doluydu. Kent, Pontos kralları ve Mithradatēs VI Eupatōr tarafından *gymnasion*, *agora* ve sütunlu caddelerle gösterişli bir şekilde süslenmişti. Kara tarafından tahkimli yüksek surlarla güzel bir şekilde çevriliydi. Yaklaşık 60 tane kuleyle desteklenen, kesme taşlardan yapılma savunma duvarları, yaklaşık 8 m genişliğe ve 25-30 m yüksekliğe ulaşıyordu. Deniz tarafından, yarımada boyunca sarp kıyılar kenti kuşatıyor ve bunlar arasında halkın '*khoïnikidos*' dediği kaya kovukları bulunuyordu. Deniz yükselince buralar su ile doluyor ve bu yoldan kente erişmek oldukça tehlikeli bir hal alıyordu. Dahası, deniz kıyısı boyunca girintili çıkıntılı, dik kayaların yüzeylerinin diken gibi oluşu, bir deniz üssü olarak kurulan kente bu yoldan girmeyi imkansız kılıyordu¹²¹. Sinōpē, İÖ. 70 yılında Romalı general Lucullus tarafından kuşatıldığında, VI.

¹¹⁹ Strab. XII. 3. II c. 545.

¹²⁰ Strab. VII. 6. 2 c. 319; XII. 3. II c. 545; 19 c. 549; ayrıca bk. İbn Batûta *Sey.* 442.

¹²¹ Strab. XII. 3. II c. 545-546.

Mithradatēs'in oğlu Bosporos Kralı Makharēs'in ihaneti sonucu açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Sonunda, kenti savunmakla yükümlü kralın adamları Sinōpē'yi ateşe vererek terk etmişlerdir. Böylelikle Sinōpē, Romalıların eline geçmiştir¹²².

Karousa= Gerze. Plinius (*nat.* VI. 2. 7), hatalı olarak burayı Halys (Kızılırmak) Irmağı'nın doğu tarafına yerleştirmiştir.

Zagōra= W. J. Hamilton'a (1984², 301 vd.) göre, Alaçam; Barrington Atlas'a (87A3) göre ise, Çayağzı'dır. Hamilton söz konusu yerleşimin Zakelos Irmağı'nın ağzında olduğunu düşünmüştür. Fakat A. Bryer ve D. Winfield (1985, 89 vd.), burayı Zakēlon olarak adlandırmışlardır.

XV

* (1) Arrianus (*I.c.*), **Halys** Irmağı'nın (Kızılırmak) Anadolu tarihindeki coğrafi önemine değinir. Herodotos (I. 72), bu ırmağın eskiden Pers'ler ile Lydia'lılar arasında sınır olduğunu belirtir. Öyle ki, Halys Irmağı, daha önceleri Lydia'lılar ve Medler arasındaki sınırı çiziyordu (Hdt. I. 73-75). İÖ. 301 yılından sonra, İskender'in generallerinden Lysimakhos'un Thrakia'dan başlayan hakimiyeti, Halys Irmağı'na kadar uzanıp orada Seleukos Krallığı'yla olan sınırı oluşturunuyordu. Antik çağda Küçük Asya olarak adlandırılan bölgenin sınırını

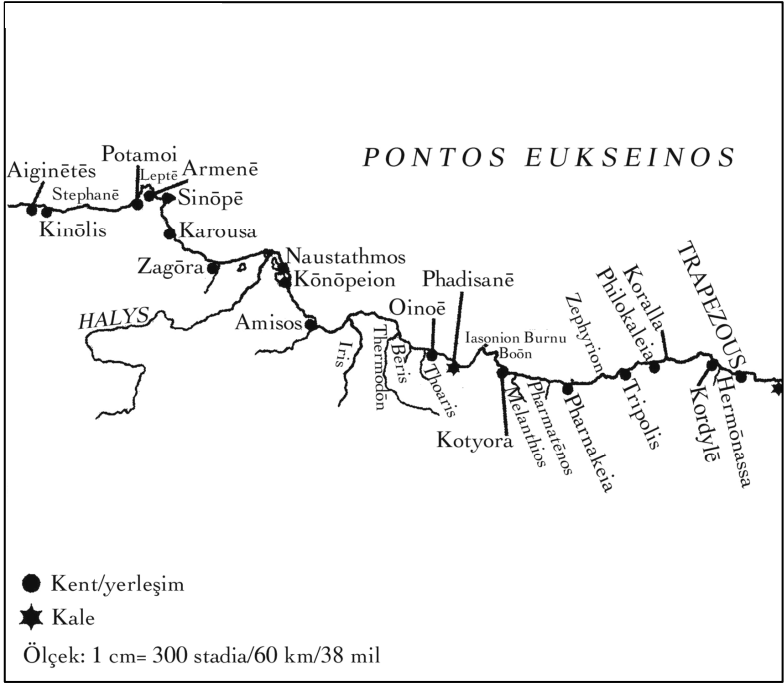
¹²² Strab. XII. 3. 11 c. 546; Memnon 54. 2; Oros. *hist.* VI. 3. 2; Plut. *Luc.* XXIII. 2-3; App. *Mithr.* 83; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* VIII. 21; Eutr. VI. 8. 2.

da Halys belirlerdi. Strabōn (XII. 3. 12 c. 546; 37 c. 560), kaynakları Pontos ile Kappadokia sınırında yer alan Halys'ün¹²³ batıya doğru debisini arttırarak aktığını, – muhtemelen Laviansēnē arazisi civarında– Pontos ile Kappadokia sınırını meydana getirdiğini, Galatia ile Paphlagonia arasından kuzeye doğru dönerek, bu iki ülke arasındaki hududu belirlediğini, ardından Karadeniz'e doğru olan yolcuğu sırasında Pontos ile Paphlagonia arasındaki sınırı çizdiğini bildirmiştir (ayrıca bk. Hdt. I. 6; 72; Strab. XII. 3. 1-2 c. 541; 9 c. 544). Coğrafyacı, ayrıca bu ırmağın kaynaklarının Kulupēnē ve Kamisēnē yörelerinde kaya tuzu yataklarıyla (= *halai* [ἅλαι]) kaplı alanların yakınından geçtiği için Halys adını aldığını belirtmiştir.

Arrianus (*l.c.*), Halys'ün Baфра Deltası'dan Karadeniz'e döküldüğü yerde Sinōpē'lilerin *territorium*'uyla (Sinōpis/Sinōpitis), Amisos'luların *territorium*'unu (Amisēnē) birbirinden ayırdığını ifade etmiştir.

(2) Ardından Arrianus (*l.c.*), Halys Irmağı ile Amisos arasındaki **Naustathmos** ve **Kōnōpeion** adlı liman yerleriyle **Eusēnē** ören yerine değinir. Söz konusu yerleşimlerin hiç biri, henüz kesin olarak lokalize edilememiştir.

¹²³ Ksenōphōn (*Anab.* VI. 2. 1), Hellenlerin Karadeniz'deki yolculukları sırasında Halys Irmağı'nın kaynaklarını gördüklerini söylemiştir. Bununla birlikte, bu açıklamada bir yanlışlık vardır. Ksenōphōn (*l.c.*), burada büyük bir ihtimalle, Halys'ün Gazēlōnitis yöresindeki Baфра Deltası'nda Karadeniz'e döküldüğü yerden söz ediyor olsa gerektir. Ayrıca bk. Ksen. *Anab.* V. 6. 9.

1c. Aiginētēs'ten Trapezous'a kadarki sahil şeridi

* (3) **Amisos** = Samsun. Strabōn'un (XII. 3. 14 c. 547), Theopompos'tan yaptığı bir alıntıya mensuben, Amisos'un ilk defa Milētos'lular¹²⁴, daha sonra Kappadokia'lı bir lider ve üçüncü defa ise, Athēnoklēs ve Atinalılar tarafından kolonize edilerek, isminin Peiraieus olarak değiştirilmiş olduğunu söylemektedir (ayrıca bk. Plut. *Luc.* XIX. 6; App. *Mithr.* 8; 83; Arr. *periplus* XV. 3; Waddington *et al.* 1925, 52 vdd. n° 2-6; 8). Kent, İÖ. ca.

¹²⁴ Ps.-Scymnus'a (917-918) göre ise, Amisos Phokaia'lıların kolonisidir.

380 yılında, tıpkı Sinöpē gibi, Pers komutanı Datamēs'in kontrolü altına girmiş olsa gerektir (Polyain. *Strat.* VII. 21. 1; Aristot. *Oecon.* 1350b sat. 16-33). İÖ. ca. 333 yılında, İskender tarafından özgürlüğüne ve demokratik yönetimine kavuşturulmuştur (App. *Mithr.* 8). Böylelikle kent, tekrar eski ismini almıştır. Ancak Amisos, İÖ. III. yüzyılın ilk yarısında, Ariobarzanēs'in (İÖ. ca. 266/265-ca. 250) hükümdarlığı sırasında ele geçirilerek Pontos hakimiyeti altına girmiştir. İÖ. I. yüzyılda Mithradatēs VI Eupatör burasını yeni yapılar, saray ve tapınaklarla süslemiş; ayrıca kenti genişletmiştir (Cic. *Leg. Man.* VIII. 21; App. *Mithr.* 78; Plin. *nat.* VI. 2. 7). Fakat Amisos, Üçüncü Mithradatēs-Roma Savaşı sırasında, İÖ. 72-71 yılında Romalı general Lucullus ve İÖ. 48 yılında Bosporus'u aştığı sırada VI. Mithradatēs'in oğlu II. Pharnakēs tarafından kuşatılarak büyük ölçüde tahrip edilmiştir. İÖ. 47 yılında Caesar'ın bağımsız ilan ettiği kent, sonradan M. Antonius tarafından tiran Strato'nun hakimiyetine verilerek kötü duruma düşürülmüştür. Bununla birlikte, İÖ. 31 yılındaki Actium Savaşı'ndan sonra, Octavius tarafından yeniden bağımsız ilan edilmiş ve iyi şekilde teşkilatlandırılmıştır.

Kaynakları Pontos'ta olan **Iris** (Yeşilirmak) Irmağı, Pontos'taki Komana (Gümenek) kentinin ortasından ve verimli bir ova olan Dazimonitis'ten batıya doğru aktıktan sonra, harap edilmiş olan eski Gaziura (Turhal) Kalesi'ne doğru kuzeye kıvrılır. Skylaks'ın (Çekerek Irmağı) ve diğer ırmakların sularını alarak debisini arttırdık-

tan sonra, tekrar doğuya doğru döner. Çok sağlam bir şekilde tahkim edilmiş Amaseia'nın surlarını aşarak Phanaroia yöresine ulaşır. Burada, Armenia'dan çıkan Lykos (Kelkit) Irmağı'yla birleşir. Böylece, bütün bu akarsularla beslenen Iris, Thermödön (Terme) Ovası boyunca akar ve Ankön Limanı'ndan (Cıva Burnu; ayrıca bk. Val. Flac. *Arg.* IV. 600) Karadeniz'e dökülür (Strab. XII. 3. 15 c. 547; ayrıca bk. Ksen. *Anab.* V. 6. 9; Strab. XII. 3. 39 c. 561; Plin. *nat.* VI. 3. 10; Amm. Marc. XXII. 8. 17; Apoll. Rhod. *argon.* II. 367; 963).

Herakleion= Çatlı Burnu. Semenlik Gölü kenarında yer almaktadır. Arrianus (*I.c.*), burada Ankön Limanı'yla Herakleion arasındaki mesafenin iki katını vermiştir (Liddle 2003, 115). Strabon (XII. 3. 17 c. 548), Amisos'tan kalkıp denizden kıyı boyu gidilirse, ilk önce Herakleia Burnu'na gelineceğini ifade etmiştir.

Thermödön= Terme Suyu. Ammianus Marcellinus'a (XXII. 8. 17) göre, Armonios Dağı'ndan doğan ve Amazonios (Mason) Dağı'ndan kaynaklanarak beslenen Thermödön Irmağı, alüvyonlu ova boyunca akarak –Terme Ovası'ndan– Karadeniz'e dökülürdü. Plinius'a (*nat.* VI. 3. 10) göre, Thermödön, Phanaroia sınırından doğup, Amazonios Dağı'nın eteklerinden Karadeniz'e doğru akardı (ayrıca bk. Strab. XII. 3. 15-16 c. 547/548; Apoll. Rhod. *argon.* II. 974-983). Arrianus (*I.c.*), Amazonların ikamet etmiş olduğunu söyledikleri Thermödön'un burası olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde Strabon (XII. 3. 9 c. 544), Pindaros'tan yaptığı bir alın-

tıya istinaden, Amazonların yaşadıkları topoğrafyanın Themiskyra olduğunu açıkça işaret etmiştir¹²⁵. Ayrıca (XII. 3. 15 c. 548)'de, Themiskyra'nın bir ova (Çarşamba) olduğunu bildirir. Bir tarafını denizin yaladığı yörenin, kentten yaklaşık 60 *stadia* uzakta olduğunu ve diğer taraftan güzel ormanlarla ve kaynakları dağın içinde bulunan küçük akarsularla kaplı dağlık bir araziyle çevrili bulunduğunu anlatır. Zira antikçağda, kuzeyi Karadeniz, güneyi Mason (Amozonios) Dağı tarafından çevrilen Themiskyra'yı, batıda Iris, doğuda ise, Bēris (Miliç) Suyu sınırlardı.

XVI

* (I) Bēris = Miliç Deresi.

Phigamous/Phigamos = Ceviz Dere(?). Söz konusu ırmak sadece Arrianus'ta (*l.c.*), –bu duruma *Anonymi* [Arriani, ut fertur] *Periplus Ponti Euxini* (30 sat. 3-4) dahil değildir– geçmektedir.

Thoaris = Curi Deresi.

Oinoē = Ünye. Bununla birlikte Phigamos Irmağı, A. Bryer ve D. Winfield'in (1985) haritasında Ünye'ye denk gelmektedir¹²⁶.

¹²⁵ Ayrıca bk. Aiskh. *Pr.* 721-727; Hdt. IV. 110; Diod. II. 44. 2-46. 6; III. 52. 1-2; IV. 16. 1-2; 28. 1; Sen. *Med.* 215-216; Paus. I. 2. 1; 15. 2; Arr. *periplus* XV. 3; Apoll. Rhod. *argon.* II. 370-373; 970-983; Curt. VI. 5. 24-25; Amm. Marc. XXII. 8. 17-19; 22; Mela I. 105; Ps.-Scymnus 882-884; Prok. *Bell.* VIII. 2. 2; 3. 5-11.

¹²⁶ Liddle 2003, 115 vd. Phigamos/Phygamous Irmağı *Anonymi* [Arriani, ut fertur] *Periplus Ponti Euxini* (30 sat. 3-4)'te, Oinoē'den 40 *stadia* sonra, yer almaktadır.

* (2) Arrianus (*l.c.*), Themiskyra gibi çok zengin ol-
mamasına karşın, onun gibi alüvyonlu bir ova olan
Sidēnē¹²⁷ [Σιδηνή] yöresine gelir. Pontos kralları burada,
sahil boyunca tahkimli Phabda/Phadisanē (Fatsa) ve
Sidē/Polemōnion (Bolaman) kalelerini konuşlandırmış-
lardı (ayrıca bk. Amm. Marc. XXII. 8. 14). Yöre, adını
Bolaman (Sidēnos) Çayı'nın denize döküldüğü yerde
kurulmuş olan Sidē isimli kaleden almıştır¹²⁸. Eskiden
Sidē olarak adlandırılan kent, yeni ismini Polemōn
isimli iki Pontos kralının birinden almıştır. Bunlardan
birincisi, İÖ. 37/36-İÖ. 8 yılları arasında Pontos ve
Bosporos kralı olan I. Polemōn¹²⁹ olup Pythodōris'in eşi-
dir. İkincisi, İS. 38-İS. 64 yılları arasında hüküm sürmüş,

¹²⁷ Strab. I. 3. 7 c. 52.

¹²⁸ Strab. XII. 3. 16 c. 548; Plin. *nat.* VI. 4. 11; ayrıca bk. Wilson
1960, 199; Cramer 1971², 271 vd.; Umar 2000, 196 vdd.; Liddle
2003, 116.

¹²⁹ Laodikeia'lı (Goncalı) Zēnon'un oğlu; babasıyla birlikte
Parth'ların, İÖ. 40 yılındaki Küçük Asya istilasını sırasında,
onlara karşı koymuştur. Bu yüzden, İÖ. 39 yılında M. Antoni-
us tarafından Kilikia ve Lykaonia'nın bir bölümü Polemōn'a
verilmiştir. (Strab. XII. 6. 1 c. 568; 8. 9 c. 574; 16 c. 578; App. *civ.*
V. 75; Dio Cass. XLVII. 26-27). Ardından, İÖ. 37/36 yılında
Pontos Bölgesi'nde baş gösteren bir ayaklanmayı diğer Roma
müttefiki Lykomēdēs'le birlikte bastırdığından, o tarihten iti-
baren Pontos'un da kralı olmuştur (Strab. XII. 3. 36-41 c. 560-
562; Dio Cass. XLIX. 25. 4). Daha detaylı bilgi için ayrıca bk.
Arslan 2000a, 169 vd.

diğer bir Pontos kralıdır¹³⁰. Bu bakımdan Plinius (Plin. nat. VI. 4. 11), kentin adını Polemönium olarak vermiştir.

Iasōn Burnu= Yasun Burnu. İsmi Argonaut'lar Efanesi'nin baş kahramanı Iasōn'dan almıştır. Argonaut'ların Kolkhis'e giderken, burada karaya çıktıkları varsayılmaktadır. Söz konusu nişangahtan, Ksenōphōn (*Anab.* VI. 2. 1) ve Strabōn (XII. 3. 17 c. 548) eserlerinde bahsetmektedirler (ayrıca bk. Liddle 2003, 116).

Kilikia'lıların Adası= Hoyrat Kale. Söz konusu adadan –*Anonymi* [Arriani, ut fertur] *Periplus Ponti Euxini* (32 sat. 3-4)'ü saymazsak– bir tek Arrianus (*I.c.*) söz etmiştir. Adanın ismi, büyük bir ihtimalle burayı kendilerine üs olarak kullanan korsanlardan gelmektedir. Zira antikçağda Kilikia'lılar korsanlığa bayıldıklarından (Diog. Laert. IX. 83) Kilikia'lı ismi aynı zamanda korsan anlamında kullanılmaktaydı (ayrıca bk. App. *Michr.* 92-93).

(3) **Boōn**= Barrigton Atlas'a (87C₃) göre, Perşembe. Bununla birlikte W. J. Hamilton (1984², 269) ile A. Bryer ve D. Winfield (1985, 120) söz konusu noktaya halen Bona/Vona-Vona Limanı denildiğini ifade etmektedirler. Arrianus'a (*I.c.*) göre, burası gemilerin demirlemesi için uygun bir limandır (Liddle 2003, 116). Evliya Çelebi (*Sey.* 247 b) de, burayı Vona olarak tanımlar ve güzel demir tutan limanını över. Hatta gemilerin demir bırakmadan dahi burada yatabileceğini bildirir. Benzer bir

¹³⁰ Magie 1950, 486; 561 vd.

durum, W. J. Hamilton (1984², 269) tarafından belirtilmiştir: Öyle ki, yazara göre (*l.c.*), Vona, İstanbul'dan sonra, kışın demir atmak için en iyi limandır; hatta Sinōpē'den bile daha elverişlidir.

Kotyōra = Ordu. Sinōpē kolonisidir (Ksen. *Anab.* V. 5. 3; 10; Diod. XIV. 31. 1; Arr. *periplus* XVI. 3). Yörenin otokton halkı Tibaranos'ların¹³¹ arazisinde kurulmuştur (Ksen. *Anab.* V. 5. 3; *Anonymi* [Arriani, ut fertur] *Periplus Ponti Euxini* (33 sat. 1-4). Bu civarda Paryadrēs Dağları kıyıya yaklaştıkları için, kent geniş topraklara sahip değildi. Yine de, toprakların çoğu özenle işlenmişti. Öyle ki, Ksenōphōn (*Anab.* V. 6. 15-31) Kotyōra'dan etkilenmiş ve burada yeni bir kent kurmayı

¹³¹ Karadeniz sahili boyunca birbiri ardına devam eden diğer sıradağ zincirleri gibi, kıyıya paralel uzanan Paryadrēs (Parkhal/Parkhar) Dağları, birçok ırmak tarafından yarılmış vadilere sahipti. Buralarda Tibaranoi, Mossynoikoi, Kolkhoi ile eskiden Khalybes denen Khaldaioi kavimleri; önceleri Makrōn'lar denen Sannos'lar ve eski zamanlarda Kerkitēs'ler olarak adlandırılan Appaītēs'ler ikamet ederlerdi (Strab. XII. 3. 18-19 c. 549; Amm. Marc. XXII. 8. 21; Plin. *nat.* VI. 4. 11). Bu bölgede yaşayan insanlar tamamıyla vahşiydi. Bunlardan Tibaranos'lar, Kotyōra (Ordu) sahil kesimindeki birkaç müstahkem mevkinin yanı sıra, kentin hemen üzerindeki Paryadrēs Dağları'nda yaşarlardı. Bölgeleri Mossynoikoi kavimlerine komşu olmasına rağmen, daha düzlük ve dolayısıyla daha verimliydi. Bu yüzden denizcilik, tarım ve hayvancılıkla uğraşırlardı (Ksen. *Anab.* V. 5. 2-6; ayrıca bk. Diod. XIV. 30. 7; Apoll. Rhod. *argon.* II. 377).

düşünmüştü. İÖ. 183 yılına gelindiğinde Kotyōra¹³² sakinleri, Pontos Kralı I. Pharnakēs tarafından kralın kendi adına Kerasos (Giresun) üzerinde kurduğu Pharnakeia'ya göç etmek zorunda kalmışlardır (Strab. XII. 3. 17 c. 547-548). Bu bakımdan Kotyōra, zamanla önemini yitirmiştir. Arrianus zamanında (İS. ca. 131), ancak küçük bir köydür.

Melantios= Melet Irmağı. Plinius (*nat.* VI. 3. 11) tarafından anılmış olup, söz konusu ırmaktan sonra, Makrōn'ların yaşadığı topoğrafyadan bahsedilmektedir.

Pharmatēnos= Bazar/Pazar Suyu. Bu ırmaktan yalnız Arrianus (*I.c.*) söz etmektedir.

* (3-4) **Pharnakeia**= Giresun. Sinōpē'lilerin diğer bir kolonisidir (Ksen. *Anab.* V. 3. 2; Diod. XIV. 30. 5; Arr. *periplus* XVI. 4; Ps.-Scymnus 911; *Anonymi* [Arriani, ut fertur] *Periplus Ponti Euxini* (34 sat. 9-10). Yörenin otokton halkı Khalybes'lerin¹³³ arazisi üzerinde, kent eski

¹³² Strabōn (XII. 3. 17 c. 547-548) Kytōros olarak anmaktadır.

¹³³ İÖ. V. yüzyıldan itibaren, eskiden Khalybēs denen Khaldaioi (Strab. XII. 3. 19-27 c. 549-555; ayrıca bk. Skylaks *periplus* 88-89; Plinius [*nat.* VI. 4. 11; 11. 29] söz konusu kavmi Armenochalybes olarak isimlendiriyordu), kavmi Themiskyra'nın doğusundan Pharnakeia'nın karşısındaki Paryadrēs Dağları'na kadarki alanda ikamet ediyorlardı. Demir madeninin bulucuları olarak kabul edilen Khalybēs'ler (Ksen. *Anab.* V. 5. 1; Skylaks *periplus* 88; Strab. XII. 3. 19 c. 549; Amm. Marc. XXII. 8. 21; Steph. Byz. *Eth.* Χαλύβης= Khalybēs) çıkardıkları demiri mükemmel derecede işlemleri ve çelik üretimleriyle ünlüydüler (Aiskh. *Pr.* 714-716; *Tr.* 728-734; Eur. *Alc.* 980; Plin. *nat.* VII. 56.

ismi olan Kerasos adıyla kurulmuştur. Fakat, İÖ. 183 yılında Pontos Kralı I. Pharnakēs tarafından Kotyōra sakinleri de buraya göç ettirilerek, Kerasos kenti üzerine Pharnakeia kenti kurulmuştur (Strab. XII. 3. 17 c. 547-548; ayrıca bk. *Anonymi* [Arriani, ut fertur] *Periplus Ponti Euxini*. [35 sat. 1-4]. İS. 64 yılından sonra, kent Pharnakeia ismini bırakarak, tekrar eski adı olan Kerasos'u almıştır (Jones 1971², 170; Liddle 2003, 117).

Pharnakeia kenti ve *territorium*'u oldukça dar sahil şeridini kapsardı. Bununla birlikte toprakları darı üretiminin yanında meyve ve sebzeciliğe de elverişliydi. Öyle ki, Romalı general L. Licinius Lucullus, Kerasos

197; Amm. Marc. XXII. 8. 21). Hatta bu yüzden, antikçağda sertleştirilmiş demir-çelik (= *khalyps* [χάλυψ]) kendi isimleriyle anılır olmuştu.

Strabōn'a (XII. 3. 19 c. 549) göre, özellikle Pharnakeia yöresinde yapılan balıkçılık; bilhassa palamut avı doğanın yöre halkına sağladığı bir nimetti. Zira, bu balık ilk defa burada yakalanmıştı. Karada ise, çeşitli maden yatakları vardı. Orman ve madenlerle dolu olan dağlar, sahil şeridinin hemen üstünde yer alırdı. Eskiden bölgede gümüş madenleri olduğu halde; İÖ. I. yüzyılın ikinci yarısında sadece demir madeni aktif olarak işleniliyordu. Böylece, madencilere hayatlarını kazanabilmeleri için madenler ve denizcilere geçimlerini sağlayabilmeleri için balıkçılık, özellikle palamut ve yunus avı kalırdı. Çünkü yunuslar, aynı cinsten olan *kordylēs*, ton ve palamudu kovalar; bu suretle sadece bunları yiyerek şişmanlamakla kalmazlar; ayrıca karaya ve insanlara yaklaşmakta oldukça istekli olduklarından daha kolay yakalanırlardı.

tan ve siyah kayadan yapılmış bir sunaktan söz etmektedir. Amazonlar, burada Savaş Tanrısı için genellikle at kurban ederlermiş. Ayrıca söylenceye göre, burada yaşayan kuşlar, adaya çıkan yabancılara kanatlarını çırparak saldırırlarmış (Plin. *nat.* VI. 13. 32; Arr. *periplus* XVI. 4; *Anonymi* [Arriani, ut fertur] *Periplus Ponti Euxini* [34 *sat.* 11-12; 36 *sat.* 1-6]; Apoll. Rhod. *argon.* II. 1030-1230; Ps.-Scymnus 911-913). Bugün, ada üzerinde halen pek çok deniz kuşu yaşamaktadır. Arēs Tapınağı’ndan geriye kalmış antik bir kalıntı izine rastlanmamaktadır. Ama, Amazonların dua ettiği varsayılan siyah kayaya günümüzde de yerli halk saygı göstermektedir.

Zephyrion= Ulu Burnu/Çam Burnu. Buradaki liman yeri halen Zefre Limanı olarak adlandırılmaktadır (Liddle 2003, 118).

Tripolis= Tirebolu. Plinius’a (*nat.* VI. 4. 11) göre, burada Tripolis isimli bir kale ve ırmak bulunmaktadır (ayrıca bk. Bryer and Winfield 1985, 138 vdd.). Tripolis’in güneyinde, etekleri böğürtlen çalıları ve yabani kirazlarla kaplanmış sık ormanlı dağ sıraları üzerinde, bakır madenleri yer alırdı. Ayrıca, Tripolis’in yaklaşık 4 km doğusunda adını madenden alan *Argyria*’da [Ἀργύρια] – Halkavala– gümüş yatakları bulunurdu. Söz konusu madenler 1800 yılına kadar işletilmiştir¹³⁵.

¹³⁵ Arr. *periplus* XVI. 4; *Anonymi* [Arriani, ut fertur] *Periplus Ponti Euxini* [36 *sat.* 6-10]; ayrıca bk. Shepherd 1993, 229; Liddle 2003, 118.

* (5) **Philokaleia**= Görele. Plinius (*nat.* VI. 4. 11), tıpkı Tripolis'te olduğu gibi, burada da Philocalia isimli bir kale ve ırmak yer aldığını belirtir. Kotyōra ile Kerasos'un (Giresun) hemen üzerindeki dağlardan Tripolis ve neredeyse Trapezousia *territorium*'unun başladığı Philokaleia üzerindeki tepelere kadar uzanan, Paryadrēs dağ silsilesi boyunca yörenin otokton halklarından Mossynoikos'lar¹³⁶ ikamet ederlerdi.

Koralla= Görele Burnu.

Hieros (Kutsal) Dağ= Yaros Burnu.

Kordylē= Akçakale yakınlarında. Plinius (*nat.* VI. 4. 11)'de, Cordule olarak geçmektedir. Arrianus (*l.c.*) ise, buradaki limanı vurgulamaktadır. Plinius (*l.c.*), Cordule'nin lokalizasyonunun –yanlışlıkla– Polemōnion (Bolan) yakınlarında olduğuna işaret etmektedir. Bu durum bize buranın, aynı isimde başka bir yerleşim olabileceğini düşündürmektedir (ayrıca bk. Bryer and Winfield 1985, 158 vd.; Liddle 2003, 118).

¹³⁶ Bu kavme aynı zamanda Heptakōmētēs'ler denirdi. Bunlar ormanlarla kaplı dağların tepesinde, yabani hayvan eti, meyve, ceviz ve bal yiyerek yaşayıp, yörelerinden geçen yolculara kulelerden atlayarak saldırmayı kendilerine adet edinmişlerdi. Bu kavmin ikamet ettiği kulelere/tahta evlere (= *mossyn* [μόσσυν]) denildiğinden, antikçağda bu insanlar Mossynoikoi –kulelerde/tahta evlerde ikamet edenler– olarak adlandırılmıştı. Bu yüzden, bu kavmin ikamet ettiği, Paryadrēs'lerin doğuda Kolkhis'e doğru devamı sayılan dağlara *Moskhika* (= Kaşkar [Μοσχικά]) Dağları adı verilmekteydi.

* (6) **Hermōnassa**= Akçaabat. Burada bulunan demir atma yeri, kötü havalarda Trapezous Limanı'nın bir alternatifidir. Söz konusu yerleşimden ve limandan Strabōn (XII. 3. 17 c. 548) da bahsetmiştir.

Zira Arrianus'a (*I.c.*) göre, eskiden Trapezous Limanı'nda sadece yaz ayları boyunca demirlenebildiği için, Hadrianus burada bir liman inşa ettirmiştir. Bu limanın kalıntıları günümüzde büyük ölçüde denizin altında olmakla birlikte halen mevcuttur (Bryer and Winfield 1985, 180).

XVII

* (1-2) Arrianus, kitabın I-XI. bölümlerinde; Trapezous ile Dioskourias/Sebastopolis arasını; XII-XVI. bölümlerinde Byzantion'dan Trapezous'a kadarki sahil şeridini anlatmıştır. Kitabın üçüncü ve son kısmında ise, XVII-XXV. bölümlerde Romalıların son hakimiyet noktası olan Dioskourias/Sebastopolis kentinden Karadeniz turuna devam edererek, Byzantion'a kadarki sahil kesimini tasvir eder.

* (3) Arrianus (*I.c.*), bu noktadan sonraki deniz yolculuğunu Hadrianus'a açıklama sebebi olarak Kimmeria Bosporos'u (Kırım) kralı Kotys'ün yeni ölmüş olduğunu gösterir. Roma'ya bağlı krallardan biri olup, aynı zamanda Roma vatandaşı olan *φιλόκαισαρ, φιλορωμαῖος* = *kaisar ve Roma dostu* lakaplı Titus Iulius II. Kotys, İS. ca. 123/124-İS. 131 yılları arasında Kimmeria Bosporos'u Krallığı'nı yönetmiştir. İS. II. yüzyılda Bosporos Krallığı, sadece Roma'ya sağladığı yüklü miktardaki hububat açısından önemli olmakla kalmamış; aynı zamanda

Roma'nın Danuvius (Tuna) ve Dacia bölgeleri üzerindeki kontrolünü sağlamasına da yardımcı olmuştur. Öyle ki, söz konusu krallık, yörede ikamet eden ve Romalılar açısından tehdit oluşturan birçok barbar kavmin pasifize edilmesinde önemli rol oynamaktaydı. Bu bakımdan; eğer Hadrianus, Bosporos civarında bir şey yapmayı düşünürse –Nero'nun Cordubo'yu Armenia'da savaşmak ve Kaukasos civarının haritasını çıkarmak üzere Karadeniz'e gönderdiği gibi (Plin. *nat.* VI. 15. 40)–, Arrianus'un bu notları imparatorun buraya yapacağı deniz yolculuğunu detaylı bir şekilde planlayabilmesine yardımcı olacaktı (Liddle 2003, 24 vd.; 119 vd.).

Bununla birlikte, II. Kotys'ten sonra, yerine oğlu Titus Iulius Rhoemetalkēs geçerek, İS. 131 yılından İS. 153/154 yılına kadar Kimmeria Bosporos Krallığı'nı yönetmiştir. Rhoemetalkēs, krallığın başına geçtikten sonra, babasının Roma yanlısı politikasını devam ettirmiş olsa gerektir. Zira kral, Bosporos'ta Hadrianus'un bir heykelini yaptırmış ve imparatoru onurlandıran bir yazıt diktirmiştir (Liddle 2003, 120).

Arrianus, her ne kadar Dioskourias/Sebastopolis'ten sonra, Byzantion'a kadarki yolculuğu imparator için anlatmış da olsa; onun bu seferi gerçekleştirip gerçekleştirmediği belli değildir. Çünkü yazar (*periplus* XIX. 3), Maiōtis'i (Azak Denizi) anlatırken ikinci elden bilgiler vermektedir. Ayrıca XXI-XXIII. bölümlerde, Leukē Adası hakkında bilgiler aktarırken (*periplus* XXIII. 3), *raporunu ya adada bulunmuş olanlardan ya da başkala-*

rından duyarak öğrenmiş olduğu şeylerden yararlanarak kaleme aldığını ifade etmektedir.

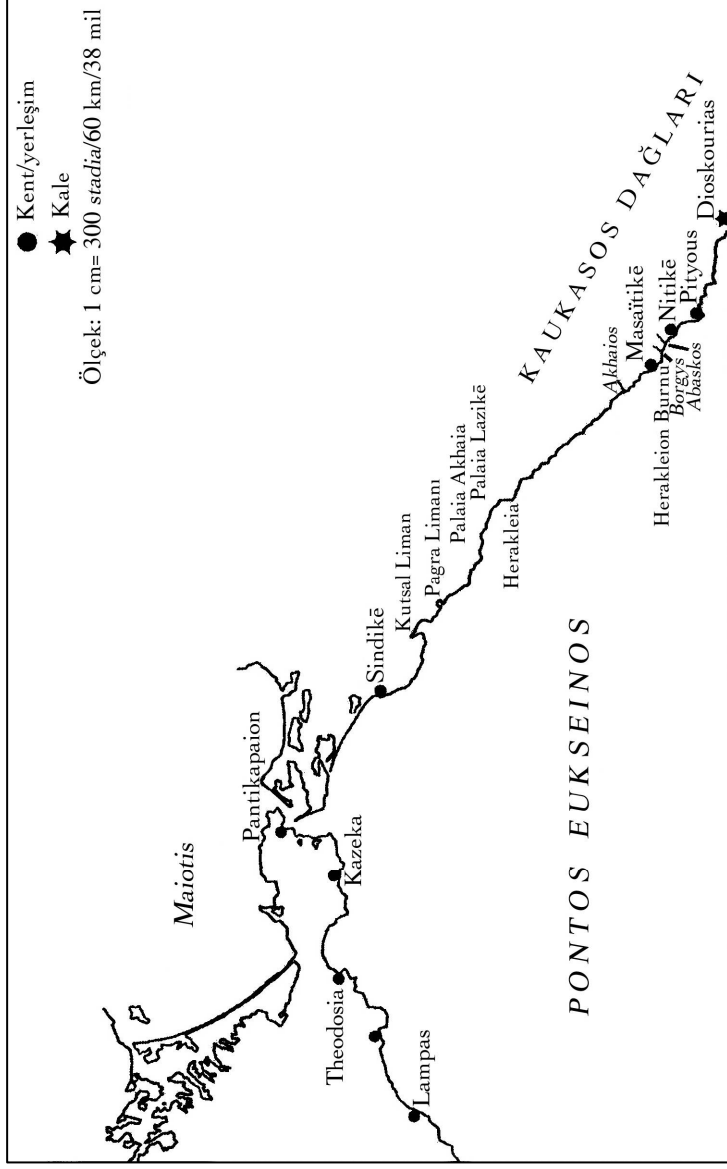
XVIII

* (1) **Pityous**= Gürcistan'ın Pitzunda yerleşimi. Strabon'a (XI. 2. 14 c. 497) göre, Kolkhis'in kuzey sınırını Pityous belirlemektedir. Söz konusu kent, ismini Hellence'de 'çam ağacı' (= ἡ πίτυς) kelimesinden almıştır. Bunun nedeni ise, kent içinde ve civarında önemli miktarda kaliteli çam ağacı bulunmasıdır (ayrıca bk. Plin. *nat.* VI. 5. 16; Arr. *periplus* XVIII. 1-2; Braund 1994, 53-54 dn. 56; 198). Bununla birlikte, Plinius (*nat.* VI. 5. 16), aşırı derecede zengin bir kent olan -İS. I. yüzyılın ikinci yarısı- Pityus'un Heniokhoi kavmi tarafından yağmalandığını ifade etmiştir.

Belki de bu yüzden, İS. II. yüzyılın ikinci yarısında burada bir Roma garnizonu konuşlandırılmıştır (Prok. *Bell.* VIII. 4. 4; ayrıca bk. Liddle 2003, 120).

* (1-2) **Nitikē**= Gagra yöresindedir. A. Liddle'a (2003, 120) göre, kentin ismi zaman içinde değişikliğe uğramış ve sonraları Stennitikē olarak adlandırılmıştır.

Arrianus (*I.c.*), Herodotos'un (IV. 109), "çam fıstığı yiyicileri" olarak tanımladığı Skythia kavminin, bu civarda ikamet ettiğini iddia etmiştir. Söz konusu kavimden, Strabon (XI. 2. 1 c. 492), Pomponius Mela (I. 110) ve Plinius (*nat.* VI. 4. 14) bahsetmişlerdir. Plinius (*I.c.*) Saltiae kavmine, eskiden "çam fıstığı yiyenler" denildiğini bildirmekle birlikte, bunların Charies ve Khobos ırmakları arasında yaşadığını işaret etmiştir.

IIa. Kuzeydoğu Karadeniz

Abaskos= Lapsta Irmağı(?). Bu ırmaktan Arrianus (*I.c.*) haricinde, başka bir kaynakta söz edilmemektedir. Arrianus (*periplus* XI. 3), ayrıca Abaskoi kavminden ve kralları Rhēsmagas'ten bahsetmiştir. Gerek kavmin ikamet ettiği yörenin gerekse ırmağın, büyük bir ihtimalle Gürcistan'daki Abkhazia olarak adlandırılan bölgede yer aldığı düşünülebilir.

Borgys= Lokalizasyonu kesin olarak saptanamamıştır. Bununla birlikte, coğrafyacı Ptolemaios (V. 8) tarafından Broukhon adıyla anılmıştır. Söz konusu ad, Geç Antik Dönem'de Broukhoi olarak adlandıran ve Abaskoi ile Alanoi kavimlerinin ikamet ettikleri alanların arasında yer alan bölgede yaşayan kavmin arazisinden akan bir ırmak olabilir.

Nēsis= Mzynta Irmağı(?).

Herakleion Burnu= Barrington Atlas'a (87E1) göre, Adler Burnu (Liddle 2003, 121).

* (3) **Masaïtikē**= Rusya'daki Matsesta. Bu yerleşimden sadece Arrianus (*I.c.*) bahsetmiştir.

Akhaïos= Sochi Irmağı. Akhaïos Irmağı Arrianus'a (*I.c.*) göre, Zilkhoi kavmi ile Sanigai kavminin sınırını belirler. Zilkhoi kavmi, Kuzeydoğu Karadeniz Bölgesi'nde ikamet eden bir halktır. Strabon (II. 5. 31 c. 129; XI. 2. 1 c. 492; 12 c. 495; 14 c. 497), bu kavmi Zygoi olarak adlandırmakta ve onların yaşadıkları bölgede, kendi isimlerine izafeten Zygonopolis denen bir yerleşim yerinden söz etmektedir (XII. 3. 17 c. 548). Mithradatēs, İÖ. 65 yılında Bosporos'a olan yolculuğu sırasında, Zyges

kavminin ikamet ettiği topoğrafyanın oldukça dağlık ve balta girmemiş sık ormanlarla kaplı olması nedeniyle, bu güzergâhı küçük teknelerle kıyı şeridi takip ederek aşmıştır. Gerçi, kralın bu kararı almasında elverişsiz arazi koşulları kadar, kalabalık nüfusa sahip bölge halkının vahşi ve savaşçı insanlar olması etkili olmuştur (Strab. XI. 2. 13 c. 496).

Söz konusu kavim Plinius (*nat.* VI. 6. 19) tarafından Zigae; Prokopios (*Bell.* VIII. 4. 1-2) tarafından Zēkhoi olarak anılmaktadır. İS. 131 yılında Arrianus (*I.c.*), bu ci-vardayken, söz konusu kavim Stakhemphaks adlı bir kral tarafından yönetilmektedir. Bu krala ilişkin antik kaynaklarda herhangi bir veriye rastlanmamaktadır. Ancak bu kral, büyük bir ihtimalle Roma'ya bağımlı vasal bir yönetici olsa gerektir (Liddle 2003, 121).

Herakleia Burnu= Mys Kodosh. A. Liddle'a (2003, 121 vd.) göre, Arrianus'un (*I.c.*) Akhaïos ile Herakleia Burnu arasına verdiği 150 *stadia*'lık mesafeye uyuşmaktadır. Liddle'a (*I.c.*) göre, bu uzaklık 500 *stadia* olup, söz konusu nokta ya Mys Kodosh ya oradan sonraki burun olan Tuapse ya da Mys Graznova'dır.

* (4) **Palaia Lazikē**= Tenginskaya(?).

Palaia Akhaia= Vulgan¹³⁷(?). Hellence *palaios*= *παλαιός* sıfatı eski anlamına gelir. Bu bakımdan, burada sözü edilen Palaia Akhaia yöresi, Akhaioi kavimlerinin ikamet ettikleri alan olsa gerektir. Zira Akhaioi kavimleri, Appianos (*Mithr.* 67; 102) ve Ammianus Marcelli-

¹³⁷ Daha detaylı bilgi için bk. Liddle 2003, 122.

nus'a (XXII. 8. 25) göre, Kolkhis Bölgesi'nin kuzeyinde yaşarlardı (ayrıca bk. Skylaks (*periplus* 75-81). Gerçekte bunlar, Troia Savaşı'ndan sonra, eve dönüş yollarını kaybederek buralara yerleşen Akhaïos'ların –Hellenlerin– soyundan gelmekteydiler. Söz konusu kavim, İÖ. 80 kışında Bosporos Krallığı ile Kolkhis Bölgesi arasındaki toprakları Pontos Krallığı'na bağlamak isteyen Mithradatēs VI Eupatōr'un ordusuna ağır kayıplar verdimişti (App. *Mithr.* 67). VI. Mithradatēs, İÖ. 65 yılının ilkbaharında Akhaïoi kabilesinin topraklarından, bu defa Kimmeria Bosporos'una doğru ilerlerken, Akhaïoi halkı krala karşı gerilla taktiğiyle çarpışmıştır. Fakat Pontos birlikleri tarafından, çoğunlukla bozguna uğratarak geri çekilmek zorunda kalmışlardır¹³⁸.

Pagra Limanı= Gelendzhik.

Kutsal Liman= Novorossisk. Strabōn (XI. 2. 14 c. 496) tarafından burası, Bata olarak adlandırılan köy ve aynı zamanda liman yeridir. Plinius'a (*nat.* VI. 17) göre, burada Hiero (kutsal) adlı bir yerleşim ve ırmak bulunmaktadır.

Sindikē= Anapa(?). Strabōn (XI. 2. 14 c. 496), Bosporos'tan 180 *stadia* uzaklıkta, Sindikē yöresindeki bir kent ve limandan söz etmektedir. Benzer bir duruma, Skylaks (*periplus* 72-73)'de rastlanmaktadır. Skylaks (*l.c.*), Sindoi halkının ikamet ettiği topraklarda Sindikos

¹³⁸ App. *Mithr.* 102; Liv. *perioch.* 101. Strabōn'a (XI. 2. 13 c. 496) göre, Akhaïoi kabilesi, kralı iyi karşılamış ve onun ülkelerinden geçmesine izin vermişlerdir.

isimli bir limandan söz etmektedir. Burası büyük bir ihtimalle, Sindikē'nin en önemli kenti **Gorgippa**= Anapa olsa gerektir¹³⁹. Plinius (*nat.* VI. 5. 17) ise, isim vermeden Sindica'daki bir kentten bahsetmektedir.

Arrianus'un (*I.c.*), sözünü ettiği Sindikē'nin Bosporos'a olan mesafesi 300 *stadia*'dır. Söz konusu yerleşim ve kavim Pomponius Mela (I. 110-III)'de, Sindones topraklarındaki Sindos olarak geçmektedir.

XIX

* (I) **Pantikapaion**= Ukrayna'daki Kerç. Milētos kolonisidir. Bosporos kıyılarında kurulan diğer Hellen kentleri gibi, Skythia topraklarındaki otokton halkın Hellenler tarafından bölgeden kovulmasının ardından kurulmuştur (Strab. XI. 2. 5 c. 494; ayrıca bk. Plin. *nat.* IV. 12. 87; Amm. Marc. XXII. 8. 26). Bosporos Krallığı'nın başkenti ve en önemli yerleşimidir. Maiōtis Gölü'nün Karadeniz'le birleştiği Kimmeria Bosporos'u olarak adlandırılan boğazın¹⁴⁰ kenarında inşa edilmiştir. Kent, uzun süre krallar –Leuko, Satyros ve Parisadēs *etc.*– tarafından yönetilmiştir (Strab. VII. 4. 4 c. 310).

Bosporos Kralı Pairisadēs/Parisadēs, Pontos Kralı VI. Mithradatēs'e, İÖ. 114 yılında kendi isteğiyle ülkesini hediye olarak vermek istemiştir¹⁴¹. Ardından ülkede,

¹³⁹ Ayrıca bk. Hind 1992/1993, 108; Liddle 2003, 122.

¹⁴⁰ Prokopios'a (*Bell.* VIII. 4. 10) göre, bu boğaza yerliler Tanaïs adını verirdi.

¹⁴¹ Strab. VII. 4. 3 c. 309. Pairisadēs/Parisadēs'in krallığını Mithradatēs'e devretmesindeki sebep, ülkesi üzerinde giderek

bu duruma karşı çeşitli isyanlar baş göstermiştir. Fakat kralın komutanı Diophantos, bütün isyanları bastırmış ve Pantikapaion ile birlikte Bosporos Krallığı'nı Pontos'a bağlamıştır (*IOSPE* I² 352 col. II sat. 44 = *SIG* II 709; *SEG* XXX 963). Pantikapaion kenti, Pontos Krallığı hakimiyeti altında da önemini korumuştur. Kent her zaman için, ya kralın oraya gönderdiği valinin ikamet merkezi olmuş ya da kralın oğlu tarafından yönetilen Bosporos Krallığı'nın başkentliğini yapmıştır. Mithradatēs VI Eupatōr, İÖ. 63 yılında Pantikapaion'daki sarayında kendisine karşı ayaklanan oğlu tarafından kuşatılmış ve kral burada intihar etmiştir¹⁴². Bu tarihten sonra, kentte başa geçen krallar Roma vasalları olarak hüküm sürmüşlerdir.

Tanaïs = Don Irmağı. Arrianus (*l.c.*), Maiōtis Gölü'nden doğup Karadeniz'e dökülen¹⁴³ Tanaïs Irmağı'nın

artan Skythia baskısıydı. Kral belirli bir süre, bu baskıyı onlara *tributum* vermek suretiyle önlediyse de, her sene katlanarak artan yıllık haraca dayanamamış (Strab. VII. 4. 4 c. 310) ve sonunda krallığını Mithradatēs'e bağışlamıştır (*IOSPE* I² 352 col. II sat. 31-44 = *SIG* II 709; *SEG* XXX 963).

¹⁴² Liv. *perioch.* 102; App. *Mithr.* III; Flor. *epit.* I. 40. 25-26.

¹⁴³ Arrianus'un (*l.c.*) bu pasajında bir karışıklık vardır. Zira Arrianus, *Anabasis* adlı eserinin (III. 30. 8)'inci paragrafında değindiği üzere, Tanaïs'in bir gölden doğup Maiōtis'e döküldüğünü ifade etmiştir. Benzer bir durum Herodotos (IV. 57)'de, geçmektedir. Tarihçi, Tanaïs'in çok uzaklardaki bir gölden doğup Paulus-Maiōtis adlı bir göle döküldüğünü ifade etmiştir.

Asya ile Avrupa'yı birbirinden ayırdığı söylencesini bildirir¹⁴⁴. Bu durum, *Anonymi* [Arriani, ut fertur] *Periplus Ponti Euxini* (43 sat. 1-2; 45 sat. 1-2); Skylaks (*periplus* 68; 70) ve Strabon (II. 5. 26 c. 126; 31 c. 129; VII. 4. 5 c. 310; XI. 1. 1 c. 490; 5 c. 491; 2. 1 c. 492) tarafından defalarca tekrar edilmiş ve söz konusu ırmakla Nil Irmağı karşılaştırılmıştır (Strab. II. 4. 5-7 c. 107-108 dn. 2; XI. 2. 2 c. 493). Aynı durum Plinius (*nat.* IV. 12. 78), Ammianus Marcellinus (XXII. 8. 27) ve Ps.-Scymnus (874) tarafından da doğrulanmaktadır (ayrıca bk. Plin. *nat.* VI. 6. 18; Mela. II. 1; Prok. *Bell.* VIII. 6. 2-7).

* (2) Bununla birlikte Arrianus (*I.c.*), *Anonymi* [Arriani, ut fertur] *Periplus Ponti Euxini* (43 sat. 3-12) ile Prokopios (*Bell.* VIII. 6. 15), Aiskhylos'un *Zincire Vurulmuş Promētheus* tragedyasından bir alıntı yaparak (*Trag. Gr. Frag.* III. 190) Avrupa ile Asya arasın-

Gerçekte ise, Tanaïs Irmağı, Komeda (Mustak) Dağı'ndan doğmaktadır.

Ayrıca Arrianus (*anab.* III. 30. 7-8 dn. 3), Aristobulos'a dayanarak, Tanaïs'e yerli halkın Orksantēs dediğini ve ırmağın kaynaklarının Kafkas Dağları'nda olduğunu bildirmektedir. Arrianus (*I.c.*), bu ırmağın Herodotos'un (*I.c.*) sözünü ettiği Tanaïs'ten farklı bir ırmak olduğunu belirtmektedir. Benzer bir duruma Ammianus Marcellinus (XXII. 8. 27)'de, rastlanmaktadır. Bu tariheye (*I.c.*) göre, Tanaïs Kafkas Dağları'nın yalçın kayalıklarından doğmaktadır.

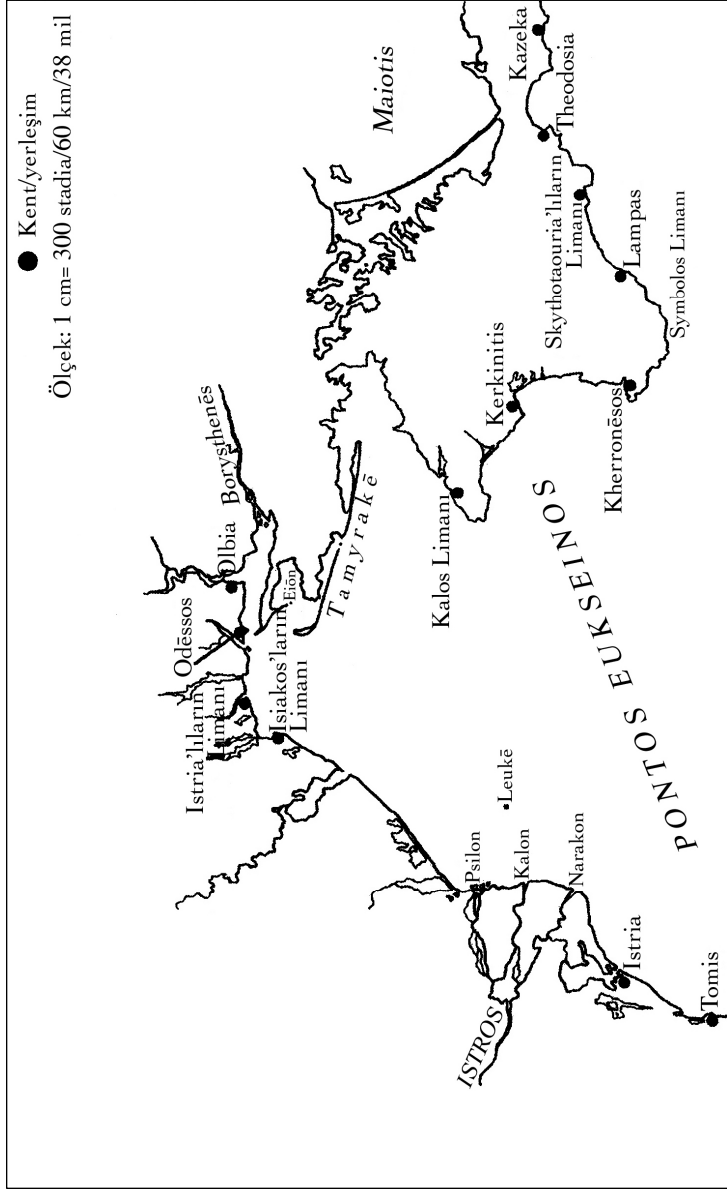
¹⁴⁴ Arrianus, aynı şekilde *Anabasis* adlı eserinde (III. 30. 9), Maiōtis Gölü'ne dökülen Tanaïs'in Asya'yı Avrupa'dan ayırdığına değinmektedir.

daki sınırın Phasis (Rioni) Irmağı olduğunu belirtirler. Ayrıca Herodotos (IV. 45) ve Prokopios (*Bell.* VIII. 6. 2-8), Asya ile Avrupa arasındaki sınırı Phasis'in çizdiğini ifade ederler ve kimilerine göre, bu sınırın Tanaïs ve Kimmeria Bosporos'u tarafından belirlendiğini eklerler. Herodotos (*I.c.*) eserinde, adı geçen kıtalara bu adları kimin verdiğini ve bu ayrımları kimin yaptığını bir türlü bulamadığını açıklamıştır. Bu durumdan Herodotos'tan alıntı yapan, Prokopios (*Bell.* VIII. 6. 12-15) da bahsetmektedir. Arrianus (*I.c.*) ise, Asya ile Avrupa arasındaki sınır konusunda herhangi bir yorum yapmamaktadır. Sadece bu konu üzerinde söylenenleri aktarıp, yorumu okuyucuya bırakmıştır.

* (3) Arrianus (*I.c.*)'de, **Maiōtis**¹⁴⁵ Gölü'nün çevresinin 9.000 *stadia* olduğu söylencesini bildirir. Bu bilgiyi, büyük bir ihtimalle Strabon (II. 5. 23 c. 125)'ten almıştır. Polybios (IV. 39. 1), bu mesafeyi yaklaşık 8.000 *stadia* olarak verir. Bu uzunluk Plinius'a (*nat.* IV. 12. 78) göre, 1.406 mil; diğer bazılarına göre, 1125 mil olup, Strabon ve Polybios'un ölçümlerinin yaklaşık iki katıdır.

Kazeka= Katschik Köyü. Bu yerleşimden, sadece Arrianus (*I.c.*) ve *Anonymi* [Arriani, ut fertur] *Periplus Ponti Euxini* (51 sat. 1-2) söz etmektedir.

¹⁴⁵ Azak Denizi; Roma Dönemi'nde '*Palus Maeotis*' olarak adlandırılmıştır. Oldukça sığ bir denizdir –en derin yeri 15 m'dir. Lykos, Oaros, Tanaïs ve Syrgis ırmaklarıyla beslendiği için suyu oldukça tatlıdır. Ayrıca bk. Hdt. IV. 123; Diod. I. 55. 4 dn. 2; Strab. XI. 2. 1-4 c. 492-494.

11b. Kuzeybatı Karadeniz

* (3-4) **Theodosia**= Feodosia/Kaffa. Milētos'lıların, İÖ. VI. yüzyılda Kuzey Karadeniz'de kurdukları kolonilerden biridir (Boardman 1964, 262 vd.). Strabon (VII. 4. 4 c. 309), bereketli bir ovada kurulmuş olan Theodosia kentinin yüzlerce gemi alabilecek derece güzel bir limana sahip olduğunu ve Tauria kavmiyle Bosporos'lular arasındaki sınırı belirlediğini ifade etmektedir (ayrıca bk. Mela II. 3; Plin. *nat.* IV. 12. 86-87). Arrianus (*I.c.*), kendi zamanında, İS. ca. 131 yılında Theodosia'nın terk edilmiş olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte arkeolojik ve yazılı kaynaklardan elde edilen bilgiler kentin, İS. I. yüzyıldan İS. IV. yüzyıla kadar yoğun bir şekilde yerleşildiğini işaret etmektedir (Liddle 2003, 124). Arrianus (*I.c.*), Theodosia'dan söz ederken belki de, İÖ. ca. 64/63 yılında, buranın da Bosporos'un diğer kentleri gibi Mithradatēs VI Eupatōr'a karşı ayakladığı için, kral tarafından cezalandırılmış olmasından kaynaklanan bir durumu belirtmiştir.

* (4) Arrianus (*I.c.*), **Skythotauria**'lıların terk edilmiş limanından bahsetmektedir. Söz konusu kavim, Plinius (*nat.* VI. 12. 85 b) tarafından menşedilmiştir. Skythotauria'lıların, İÖ. III. yüzyıldan itibaren bu topoğrafyada ikamet ettikleri düşünülmektedir. Bölgenin, İÖ. ca. 114-110 yılında Mithradatēs VI Eupatōr'un eline geçmesiyle, Pontos kralıyla müttefik oldukları ve ardından Bosporos Krallığı hakimiyeti altında kaldıkları varsayılmaktadır. Söz konusu kavimden *Anonymi* [Arriani, ut fertur] *Periplus Ponti Euxini* (52 sat. 1-4)'te bahsedilmekte

olup, Athēnaion (Sudak?) adlı bir limana sahip oldukları belirtilmektedir. Bununla birlikte, bu kavmin nerede ikamet ettiği ve hangi kentlere sahip olduğu şu an için kesin olarak bilinmemektedir.

Lampas= Biyuk-Lambat. Tauros'ların bu limanından *Anonymi* [Arriani, ut fertur] *Periplus Ponti Euxini* (52 sat. 4-5) haricinde başka bir kaynakta söz edilmemektedir.

* (5) **Symbolos**= Balaklava. Tauros'ların diğer bir limanı olan Symbolos'tan –sinyal limanı– Strabōn (VII. 4. 2-3 c. 308-309), Plinius (*nat.* IV. 12. 86) ve *Anonymi* [Arriani, ut fertur] *Periplus Ponti Euxini* (55 sat. 1-4) söz etmektedirler.

Kherronēsos/Khersonēsos= Sivastopol. Paphlagonia'daki Herakleia Pontikē kentinin, İÖ. ca. 422/421 yılında Krimeia (Kırım) Yarımadası'nın güney ucunda kurduğu kolonidir (Strab. VII. 4. 2 c. 308; Plin. *nat.* IV. 12. 85; *Anonymi* [Arriani, ut fertur] *Periplus Ponti Euxini* (55 sat. 4-5). Pomponius Mela (II. 3) söylenceye göre, kentin Artemis/Diana tarafından kurulduğunu bildirmektedir. Özellikle Khersonēsos'un *nympha*'lara (su perilerine) adanmış mağara şeklindeki *nymphaion*'unun (çeşme binası) ünlü olduğunu vurgulamaktadır. Khersonēsos, yörenin önde gelen ticaret merkezlerinden biridir. Fakat, diğer Hellen kentleri gibi, Skythia topraklarında kurulduğundan civar yörelerdeki barbar kabileler tarafından birçok defa taciz edilmiştir. Bu bakımdan, İÖ. II yüzyılın ilk yarısında artan Skyth tehdidine karşı,

kendilerine Pontos Kralı I. Pharnakēs'i koruyucu seçmişlerdir. Pharnakēs, Khersonēsos'la¹⁴⁶ ve bölgedeki diğer Hellen kolonileriyle müttefik olarak, onları Skythia (İskit) akınlarına karşı korumuştur. Ayrıca, bu Hellen kentleriyle yaptığı iki taraflı dostluk ve müttefiklik antlaşmasında, söz konusu kentlere yapılacak herhangi bir barbar saldırısı karşısında, onları koruyacağına ve ardından kentlerin bağımsızlığına saygı göstereceğine dair yemin etmiştir. Bu durumu belgeleyen söz konusu yazıtın bir bölümü tahrip olmuşsa da Pharnakēs'in yemin kısmı hâlâ mevcuttur¹⁴⁷: ὁ δὲ ὄρκος οὗτος συνετελέσθη ἐν τῷ ἐβδόμῳ καὶ πεντηκοστῷ καὶ ἑκατοστῷ ἔτει, μηνὸς Δαισίου, καθὼς Βασιλεὺς Φαρνάκης ἄγει = *bu yemin Kral Pharnakēs'in yıl sistemine göre, yüz elli yedinci yılda, Daisios (25 Nisan-23 Mayıs) ayında yerine getirildi.*

Böylelikle Pharnakēs, bir bakıma Kuzey Karadeniz Bölgesi'ndeki Hellen kentlerinin en önemli hamisi ve kurtarıcısı olarak tanınmıştır.

Öyle ki, bu durum Mithradatēs VI Eupatōr'un zamanına kadar devam etmiştir. Bu bakımdan, İÖ. ca. 115/114 yılında Khersonēsos kenti ve Bosporos Krallığı

¹⁴⁶ *IOSPE* I² 402; *SEG* XXX 962; ayrıca bk. Burstein 1980, 1 vdd.; McGing 1986a, 32 vdd.; 1986b, 251; 2003, 76; Saprykin 1994, 85 dn. 4.

¹⁴⁷ *IOSPE* I² 402; *SEG* XXX 962; yazıtın tarihlenmesine ilişkin olarak ayrıca bk. Højte 2005, 137 vdd.; Stolba 2005, 161 vd.

giderek artan Skythia baskısına karşı¹⁴⁸ Mithradatēs'i koruyucu (= *prostatēs* [προστάτης]) seçerek ondan yardım istemişlerdir¹⁴⁹. Durumu geleceği açısından olumlu gören kral, barbarlara karşı Karadeniz havzasındaki kentlerin koruyucusu ve kurtarıcısı sıfatıyla ortaya atılmıştır. Ardından, generali Asklepiodoros oğlu Sinōpē'li Diophantos'u Khersonēsos'a göndermiştir. Pontos kuvvetleriyle Khersonēsos'a gelen Diophantos, kent halkının da yardımı ve desteğiyle Krimeia Yarımadası'nda konuşlanmış olan Skythia'lıların üzerine yürümüş ve eskiden yenilmez olarak bilinen Skythia'lılara karşı¹⁵⁰

¹⁴⁸ Rubinsohn'a (1980, 65 dn. 58a) göre, bu sıralar Skythia kabilelerinin başında Palakhos; E. J. Solomonik'e (1977, 53 vdd.; 63) göre, Skilyros ile Palakhos; A. Avram'a (2002, 69) göre ise, Skilyros ile oğlu Palakhos bulunmaktaydı (ayrıca bk. Strab. VII. 3. 17 c. 306; 4. 3 c. 309 dn. 1).

¹⁴⁹ Strab. VII. 4. 3 c. 309; *IOSPE* I² 352= *SIG* II 709; daha detaylı bilgi ve tartışmalar için bk. Rubinsohn 1980, 51 vdd.; 65 dn. 59.

¹⁵⁰ Skythia'lılar Pers İmparatoru Kyros'u 20.000 kişiden oluşan ordusuyla birlikte kılıçtan geçirmişler (Iust. I. 8. 1-14; II. 3. 3; XXXVII. 3. 2; Arr. *anab.* IV. 11. 9; V. 4. 5), Dareios'u (Arr. *anab.* IV. 4. 3; 11. 9; Iust. II. 3. 2; 5. 9-11), Makedonia Kralı II. Philippos'u bozguna uğratarak geri çekilmeye zorlamışlar (Iust. IX. 1. 9-2. 16; XXXVII. 3. 2) ve İskender'in generallerinden Zopyrion'un komutası altındaki 30.000 kişilik orduyu yok etmişlerdi (Iust. II. 3. 4; XII. 1. 4-5; 2. 16-17; XXXVII. 3. 2; XXXVIII. 7. 3-5; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Curt. X. 1. 43-44).

savaşarak, onları mağlup etmeyi başarmıştır¹⁵¹. Sonrasında, Skythia'lılara karşı çeşitli kereler çarpışmış ve kenti barbar baskısından kurtarmıştır¹⁵².

Khersonēsos, bu tarihte bağımsızlığına dokunulmamak kaydıyla, Pontos idaresine girmiştir. İÖ. 65 yılında Mithradatēs VI Eupator'a ihanet eden oğlu Bosporos Kralı Makharēs buraya kaçmış ve burada hayatına son vermiştir¹⁵³. Kent, İÖ. 64/63 kışında Bosporos yerleşimlerinin Mithradatēs'e karşı olan ayaklanmasını desteklemiş ve kralın kentlerinde konuşlandığı garnizonu kovmuştur¹⁵⁴. Böylelikle Bosporos Krallığı'nın kontrolüne geçen kent, uzun süre Roma yanlısı yöneticiler tarafından yönetilmiştir.

Kerkinitis= Karkinititskiy/Kalancak. Söz konusu yerleşimden Herodotos (IV. 55; 99), Karkinitēs olarak bahsetmiş olup, kentin yakınlarından Hyparkis (Kuban) Irmağı'nın denize döküldüğünü ifade etmiştir. Kent ve körfeze Karkinitēs isminin verilmesi Strabōn (VII. 3. 18 c. 307)'de, karşımıza çıkmaktadır. Benzer bir duruma Pomponius Mela (II. 4)'de rastlanmaktadır. Mela (*l.c.*)

¹⁵¹ Iust. XXXVII. 3. 2; XXXVIII. 7. 4-5.

¹⁵² *IOSPE* I² 352 = *SIG* II 709; *SEG* XXX 963. Khersonēsos'ta bulunan metin ve çevirisi için bk. Rubinsohn 1980, 50 vdd. Daha detaylı bilgi için bk. Callataÿ 1997, 245 vdd.

¹⁵³ App. *Mithr.* 102; Cass. Dio XXXVI. 50. 2; Oros. *hist.* VI. 5. 3.

¹⁵⁴ App. *Mithr.* 107-108; Flor. *epit.* I. 40. 26; ayrıca bk. Callataÿ 2005, 136.

da, tıpkı Plinius (*nat.* IV. 12. 84-85)'de anıldığı üzere, kent adını Carcine olarak vermiştir.

Kerkinitis kenti de, İÖ. 115/114 yılında Khersonēsos'u Skyth baskısından kurtardıktan sonra, Pontos Kralı VI. Mithradatēs'in komutanı Diophantos tarafından ele geçirilmiştir (*SEG* XLVII 1177). Bununla birlikte Arrianus'un (*I.c.*), Khersonēsos ile Kerkinitis arasında verdiği 600 *stadia*'lık mesafe, Karkinitskiy/Kalancak yerleşimiyle örtüşmemektedir. Ancak, buranın daha güneyinde yer alan Eupatoria'ya (Yevpatoriya) denk düşmektedir (ayrıca bk. Boardman 1962/63, 44 vd.; Hind 1992/1993, 97 vdd.; Liddle 2003, 125).

Kalos Limanı= Chernomorskoye. Khersonēsos'lular tarafından, İÖ. III. yüzyılda kurulmuştur. Burası Pomponius Mela'ya (II. 3) göre, isminden de anlaşılacağı üzere –güzel liman– gemilerin demir atması için elverişli birçok limanı olan bir körfezde kurulmuştur.

Kalos Liman'ı, İÖ. 115/114 yılında Khersonēsos'u Skyth baskısından kurtarıp, Kerkinitis kentini ele geçirdikten sonra, Pontos Kralı VI. Mithradatēs'in komutanı Diophantos tarafından kuşatılmıştır¹⁵⁵. Abluka Khersonēsos'lular tarafından sıkılaştırılarak devam ettirilmiş ve sonunda Kalos Limanı düşmüştür¹⁵⁶. Hellenistik Dö-

¹⁵⁵ Kerkinitis kenti ve Kalos Limanı'na ilişkin detaylı bilgi için bk. Nalivkina 1963, 46 vdd.; Rubinsohn 1980, 67 dn. 66; Kutaisov 1990, 59 vdd.; Saprykin 1997, 203 dn. 86; 277 vdd.

¹⁵⁶ *IOSPE* I² 353 *sat.* 2-6; *IOSPE* I² 352 *col.* 1 *sat.* 28 = *SIG* II 709; ayrıca bk. McGing 1986a, 52 dn. 35; Avram 2002, 69 dn. 3.

nem boyunca önemli bir ticaret merkezi olan Kalos Limanı, İS. 1. yüzyılın ortasında terk edilmiştir (Hind 1992/1993, 96; Liddle 2003, 125).

XX

* (1) **Tamyrakē**= Tendra. Söz konusu yerleşim ve onun hemen kenarında uzanan uzun sahil şeridi, antik-çağda Akhilleus'un pisti –*Δρόμον Ἀχιλλέως*– adıyla anılmaktaydı¹⁵⁷. Söz konusu duruma, Herodotos (IV. 55; 76), Plinius (*nat.* IV. 12. 83), Pomponius Mela (II. 5) ve Ps.-Scymnus (820-821) tarafından da değinilmektedir. Arrianus (*periplus* XXI. 1), Leukē Adası'ndan söz ederken, buranın bazı insanlar tarafından yanlışlıkla Akhilleus'un yarış pisti olarak adlandırıldığını ifade etmiştir (ayrıca bk. Hind 1992/1993, 96; Liddle 2003, 126).

* (2) **Eiōn**= Tendrovskiy Burnu.

Borysthenēs= Dinyeper. Herodotos'a (IV. 53) göre, Borysthenēs, sadece Skythia ırmaklarının değil; Mısır'daki Nil'den sonra, bütün ırmakların en verimlisidir. Bu bakımdan, Nil ile boy ölçüşebilecek tek ırmaktır. İrmak, sürüler için en güzel otlakları ve bereketli çayırları sağlar. Suyu tadına doyumaz balıklarla doludur. Dereleri çamurlu akan bu ülkede, onun suyu berrak akar. Suyu son derece lezzetlidir. Denize döküldüğü yerde uçsuz bucaksız tuz yatakları oluşturmuştur. Kaynakları

¹⁵⁷ Eski bir efsaneye göre, Akhilleus, Iphigenia'yı bu yarımada kadar izlemiş ve burada sahile çıkarak idman yapmıştır (Strab. VII. 3. 19 dn. 9 c. 307). Ayrıca bk. *Anonymi* [Arriani, ut fertur] *Periplus Ponti Euxini* (57 sat. 11-58 sat. 11).

hakkında yine Nil gibi, kimse pek bir şey söyleyemez¹⁵⁸ (ayrıca bk. Hdt. IV. 17-18; 53-54; 56; 71 *etc.*).

Benzer ifadelere Pomponius Mela'da (II. 6; 98) da rastlanmaktadır. Yazara göre, Borysthenēs, Skythia toprakları boyunca akan en sevimli ırmaktır. Diğer ırmaklar gibi, anafor yapmaz. Çok sakin ve düzgün bir şekilde akar. Suyu lezzetlidir. Irmağın kaynağı tek değildir. Birçok değişik pınarın suyuyla birleşmesinden doğar. Kaynaklarına, ancak gemiyle gidilebilecek mesafeye ulaştıktan sonra, yaklaşık 40 günlük bir yürüyüşle varılır. Geçtiği yerler civarındaki halk tarafından tarım ve hayvancılık için kullanılması yanı sıra, büyük, kılıksız ve lezzetli balıklarla doludur (ayrıca bk. Plin. *nat.* IX. 45). Bu bakımdan ırmak kenarında Borysthenida ve Olbia gibi önemli yerleşimler kurulmuştur (ayrıca bk. Strab. VII. 1. 1 c. 289; 3. 17-19 c. 306-307 *etc.*; Ps.-Scymnus 804-819).

* (2) **Olbia** = Parutino. Milētos'luların kolonisidir. Borysthenēs'in Karadeniz'e döküldüğü yerden gemiyle 200 *stadia*'lık (yaklaşık 40 km) mesafede kurulmuştur – Plinius'a (*nat.* IV. 12. 82) göre, bu mesafe 15 mildir. Kent ismini üzerinde kurulduğu Borysthenēs Irmağı'ndan almıştır (Strab. VII. 3. 17 c. 306). Bu bakımdan Borysthenēs olarak da adlandırılır (Plin. *nat.* IV. 12. 82). Bununla birlikte kimileri kente Olbia adını verirler (Strab. VII. 3.

¹⁵⁸ Borysthenēs'ın kaynakları, Moskova'nın batısındaki tepelerden doğar ve ırmak buradan Karadeniz'e kadar 1.420 mil boyunca akar. Günümüzde Ukrayna'nın en önemli ırmağıdır.

17 c. 306; Ps.-Scymnus'a (804-809). Plinius'a (*nat.* IV. 12. 82) göre, kent eskiden Olbiapolis ve Milētopolis adlarıyla anılmıştır. Bu yüzden Herodotos (IV. 18), burada ikamet eden Hellenlerin kendilerini 'Ολβιοπολίτας= Olbia vatandaşları olarak adlandırdığını ifade etmiştir. Aynı kişiler, kent yakınlarında oturan otokton halka ise, Borysthenēs'liler derlermiş.

Olbia kentinin de, İÖ. ca. 115/114 yılında Diophantos'un seferleri sırasında Bosporos Krallığı ve Kırım Yarımadası'yla birlikte Pontos Krallığı'na bağlandığı düşünülmektedir¹⁵⁹. İÖ. 63 yılında Bosporos Krallığı'na bağlanan kentte, İS. II. yüzyılın ortalarından itibaren – Antoninus Pius'un imparatorluğu (İS. 138-İS. 161) zamanında– Roma garnizonu konuşlandırılmıştır¹⁶⁰.

Arrianus (*l.c.*), Olbia'dan sonra, *küçük, terk edilmiş, isimsiz bir adacığa*= **Berezan** geldiğini bildirir. Borysthenēs Limanı'nın hemen karşısında yer alan bu adacığın, Milētos'lular tarafından Karadeniz'de kurulan ilk kolonilerden biri olduğu düşünülmektedir (Euseb. *Chron.* 95b; ayrıca bk. Solovyov 1999, 1 vdd.; Tsetschladze 2004, 226 *fig.* 3; 230 *fig.* 5-13). Pomponius Mela (II. 98) ve

¹⁵⁹ *IOSPE* I² 35 *sat.* 5-10. Daha detaylı bilgi için bk. Wilhelm 1936, 50 vdd.; McGing 1986a, 53; Avram 2002, 70 dn. 8; Krapivina 2005, 252 vdd. dn. 42-43.

¹⁶⁰ Daha detaylı bilgi için bl. Minns 1945, 109 vdd.; Liddle 2003, 126.

Plinius (*nat.* IV. 12. 83; 13. 93), bu adacığı Akhilleus'un Adası, Leukē'yle karıştırmaktadırlar¹⁶¹.

Odēssos= Ochakov yakınlarında(?). Bu yerleşim hakkında pek bir şey bilinmemektedir. Bununla birlikte Plinius (*nat.* IV. 12. 82), Dinyeper Irmağı yakınlarında eskiden Ophiusa olarak adlandırılan bir yerleşimden söz etmektedir. Buranın Odēssos olduğu düşünülmektedir (Boardman 1962/63, 42; Liddle 2003, 127).

Istria'lının liman yeri, Arrianus (*I.c.*) haricinde sadece *Anonymi* [Arriani, ut fertur] *Periplus Ponti Euxini* (61 *sat.* 6-9)'da geçmekte olup, Kujalnik yakınlarındadır ve günümüzdeki Luzanovka olabilir (Liddle 2003, 127).

* (3) **Isiakos'ların Limanı**= Odessa. Arrianus (*I.c.*), haricinde sadece *Anonymi* [Arriani, ut fertur] *Periplus Ponti Euxini* (61 *sat.* 4-9)'da söz edilmektedir.

Istros'un ağızı olarak adlandırılan **Psilon** ile Arrianus (*I.c.*), artık Romania'ya gelmiştir. Yazar ilk olarak, Eurōpē'nin en büyük ırmağı (Hdt. IV. 48; Arr. *anab.* I. 3. 2) Istros/Hister-Ister¹⁶²= Tuna'nın Karadeniz'e döküldüğü ağızlardan, Psilon'u belirtmiştir. Herodotos (IV. 47) ve

¹⁶¹ Adada, tıpkı Olbia kentinde olduğu gibi, Akhilleus'e adanmış adak yazıtları bulunmuştur. Daha detaylı bilgi için bk. Solovyov 1999, 116 vdd.

¹⁶² Almanya'daki Karaormanlar'dan doğan bu ırmak Latince'de Danuvius adını taşır. Avrupa'nın güneydoğu kesiminde altmışa yakın ırmakla beslenerek yaklaşık 1781 mil katettikten sonra, Karadeniz'e dökülür. Herodotos'a (IV. 48-50) göre, Nil'i saymazsak antikçağda bilinen ırmakların en büyüğüdür. Ayrıca bk. Hdt. II. 33; Plin. *nat.* IV. 12. 79; Amm. Marc. XXII. 8. 44.

belki de Ephoros'tan (Strab. VII. 3. 15 c. 305) esinlenen Arrianus (*periplus* XXIV. 1-2; *Ind.* VIII. 2. 5-6), Istros'un beş ağızdan Karadeniz'e döküldüğünü ifade etmiştir. Plinius'a (nat. IV. 12. 79) göre, Istros'un altı ağızı vardır. Doğru olan ve genellikle kabul edilen görüş; Istros'un yedi ağız olduğudur (Strab. VII. 3. 15 c. 305; Ovid. *Tri.* II. 189; Statius *Silvae* V. 2. 137; Val. Flacc. IV. 718; VIII. 187; Tac. *germ.* 1; Mela II. 98; Amm. Marc. XXII. 8 44-45). Bu noktada Arrianus (*I.c.*), büyük bir ihtimalle eski kaynakları kullanmış olsa gerektir (Liddle 2003, 127).

Arrianus (*I.c.*), Isiakos'ların Limanı ile Istros'un Karadeniz'e döküldüğü ağızlardan Psilon arasının ıssız ve isimsiz olduğunu bildirmiştir. Yazar burada, Tyras Irmağı'nı ve kentini atlamıştır (Strab. VII. 3. 15-16 c. 306; 4. 2 c. 307). Bu durum, Arrianus'un yaptığı en büyük hata olarak kabul edilir¹⁶³.

XXI

* (1) **Akhilleus Adası**= Zmeinyi ya da Romence'de Serpilor. Söz konusu ada, Istros Irmağı'nın karşısında olup çevresi 16 km'dir. Adaya ilişkin değişik anlatılar vardır. Bu tradisyonlardan birine göre, deniz *nympha*'larından Thetis, bu adayı –Leukē (beyaz)– oğlu Akhilleus için denizden yükseltmiştir. Ayrıca Akhilleus'un mezarı buradadır (Plin. nat. IV. 12. 83; 13. 93; X. 41. 78; Arr. *I.c.*; Mela II. 98 *Anonymi* [Arriani, ut fertur] *Periplus Ponti*

¹⁶³ Liddle 2003, 128. Bununla birlikte P. A. Stadter (1980, 39 vd.), o sırada Tyras (Belgorad) kentinin bir süreliğine terk edilmiş olabileceğini ileri sürmüştür.

Euxini (66 sat. 1-4). Philostratos'a (*Her.* 54. 6) göre ise, Thetis, Poseidon'dan gemicilerin fırtınadan sığınabilmeleri için denizden bir ada yükseltmesini istemiştir (ayrıca bk. Arr. *periplus* XXII. 2; XXIII. 1-2).

Arrianus (*I.c.*), bazılarının bu adayı Leukē (Skylaks *periplus* 68; Strab. II. 5. 22 c. 125; VII. 3. 16 c. 306; Paus. III. 19. 11; Dionysii *Orbis Descr.* 542-546); bazılarının Akhilleus'un Adası (Pind. *Nem.* IV. 48-49; Plin. *nat.* IV. 12. 83; 13. 93); bazılarının ise, Akhilleus'un koşu pisti olarak adlandırdıklarını söyler (Plin. *nat.* IV. 12. 83; Mela II. 5). Bununla birlikte Plinius (Plin. *nat.* IV. 12. 83; 13. 93; X. 41. 78) ve Pomponius Mela (II. 5; 98), Akhilleus'un koşu pisti olarak adlandırılan adanın lokalizasyonunu günümüz Ukraynası'ndaki Berezan Adası'na yapmışlardır.

Zira, Berezan Adası'nda da Akhilleus'u onurlandıran yazıtlar ele geçmektedir (Solovyov 1999, 116 vdd.). Ayrıca Olbia kentinde, Akhilleus için bir kült merkezi olduğu ve kahramana ait kültün, İÖ. VIII. yüzyıla kadar geri gittiği ileri sürülmektedir (Dzikowski 1939, 84 vdd.).

Ayrıca Arrianus (*I.c.*), Akhilleus'un adasında kahramana ait bir tapınak ve eski işçiliğe sahip ahşap bir heykelden söz etmektedir (Eurp. *Andr.* 1260-1263; Paus. III. 19. 11; ayrıca bk. West 2003, 162 vdd.). Bununla birlikte şu an için her iki adada da –Bezeran ve Zmeinyi– Akhilleus'a adanan herhangi bir kutsal alana ve tapınağa rastlanmamıştır.

* (2) Arrianus (*I.c.*), Leukē Adası'nda Latince ve Hellence hem Akhilleus hem de Patroklos'u öven adak yazıtlarından bahsetmiştir. Arrianus'un sözünü ettiği epigrafik belgelerden bazıları L. Robert (1960, 274) tarafından yayımlanmıştır.

* (3-4) Arrianus (*I.c.*), adaya gelenlerin Akhilleus ile Patroklos'u onurlandırdıklarına dikkat çekmektedir. Bu çeşit ikili tapınımların başka örneğine, daha önce Arrianus (*periplus* II. 2) Trapezous anlatımında değinmiştir. Ardından adada ikamet eden kuşlardan ve onların garip davranışlarından bahseder. Plinius (*nat.* X. 41. 78) ise, adadaki kuşların Arrianus'un (*I.c.*) tasvir ettiği şekillerde davranmadığını bildirir.

XXII

* (1-2) Arrianus (*I.c.*) bazı insanların Akhilleus Adası'na gemilerle gelirken, beraberlerinde kurbanlık hayvanlar getirdiklerinden ve bunların bir kısmını kurban edip bir kısmını Akhilleus için adada serbest bıraktıklarından söz etmektedir. Bu bakımdan, bir fırtınaya yakalanıp adaya sığınanlar (ayrıca bk. Phil. *Her.* 54. 6), adada kurban vasıtasıyla kehanet almak istedikleri zaman bu hayvanlardan yakalayarak, onları Akhilleus'a kurban ederlermiş.

* (3) Bununla birlikte Arrianus (*periplus* XXI. 2), adada yaşayan olmadığını ifade etmiştir. Bunun için, buradaki kehanet merkezinde ne tür bir kehanette bulunduğu ve bunun nasıl yorumlandığı açık değildir.

* (4) Gemiciler, burada kurban edecekleri hayvana bir değer biçerek, onu tanrıya adarlar ve kurban kendiliğinin-

den kesilmeye yanaşıncaya kadar bu miktarı arttıırırlar. Geleneğe göre, artık hayvan kaçmaya çalışmadığı zaman, onu Akhilleus'a kurban ederlerdi. Bu çeşit kurban töreninin bazı bakımlardan 1920'li yıllarda Rusya köylülerinin dinsel ayinleriyle ortak özellikler taşıdığına ilişkin çeşitli görüşler vardır (ayrıca bk. Liddle 2003, 130).

XXIII

* (1) Arrianus'a (*I.c.*) göre, o çevrede ikamet eden halk Akhilleus'un adadakilere ve ada yakınlarındakilere rüyalarında görüldüğünü; hatta bazıları uyanırken gemilerinin pruvası üzerinde, aynı Dioskuros'lar gibi, belirdiğini rivayet etmekteydiler.

* (2-3) Aynı şekilde bu insanlar, Patroklos'un da silüetinin onlara görüldüğünü iddia ederlermiş. Arrianus (*I.c.*), Akhilleus Adası üzerine kaleme aldığı bu raporu, adada bulunanlardan ya da başkalarından duyarak kaleme aldığını ifade etmektedir. Bununla birlikte, bunların kendisi için inanılmaz şeyler olmadığını bildirmektedir.

* (4) Arrianus (*I.c.*) bu durumu, Homēros'un *İlyada*'sındaki (XVIII. 98-99) şiirsel kompozisyona dayanarak açıklamaktadır. Arrianus, burada Akhilleus ile Patroklos'un dostluğuyla bir bakıma Hadrianus ile Antinous'un ilişkisini ima etmektedir. Adeta bu ikisi arasında bir paralellik kurmaya çalışmıştır. Antinous'un, İS. 130 yılının Ekim ayında Nil Nehri'nde boğularak ölmesinin ardından, Hadrianus'un duyduğu üzüntüyle Akhilleus'un kederini karşılaştırmıştır. Ayrıca nasıl ki, Hadrianus, Antinous için Mısır'da sanki tanrıymışçasına bir kült kurup, tapınım görmesini sağladıysa, Leukē

Adası'nda Akhilleus'un yanında Patroklos'un tapınımının devam ettiğini vurgulamıştır. Böylelikle Arrianus, Akhilleus ile Patroklos arasındaki sevgi ve dostluk bağının yüceliğini Hadrianus ile Antinous'un ilişkisiyle karşılaştırarak, imparatoru bir bakıma rahatlatmaya çalışmıştır.

XXIV

Burada Arrianus (*periplus* XXI. 3), Istros Irmağı'nın ilk ağzı olarak tanımladığı Psilon'da bıraktığı Karadeniz turuna devam etmektedir.

* (1-2) Arrianus (*l.c.*), Istros'un beş ağzını sayar. Ammianus Marcellinus (XXII. 8. 44-45) ise, eserinde Istros'un yedi ağzını birden saymaktadır. Tarihçiye (*l.c.*) göre, Psilon= Yedinci ağızdan sonra –ki çamurlu, siyah renkli ve oldukça bataktır–, sırasıyla Stenostoma, Borionstoma, Pseudostoma, Calonstoma, Naracustoma ve Peuce ağızları vardır. Rhodos'lu Apollōnios (*argon.* IV. 303-313)'de, Argonaut'lar kendilerini buraya kadar izleyen Kolkhis'lileri, Kalon stoma'dan geçerek atlatmışlardır. Plinius (*nat.* IV. 12. 79) ise, bu ağızların, Psilon stoma, Borion stoma, Pseudostoma, Calon stoma, Naracustoma ve Sacer olmak üzere altı tanesini sayar. Peuke yerine Sacer'i= *kutsal* kullanır. Peuke yerine, Hieron/ Sacer kullanımına Strabōn (VII. 6. 1 c. 318-319) ve *Anonymi* [Arriani, ut fertur] *Periplus Ponti Euxini* (69 sat. 1-2)'de de rastlanmaktadır. Belki de bu yüzden, hâlâ bu ağız kutsal olarak adlandırılmaktadır. Bugün, Aziz George'ye adanmıştır. Ayrıca ırmağa giren ve ırmaktan

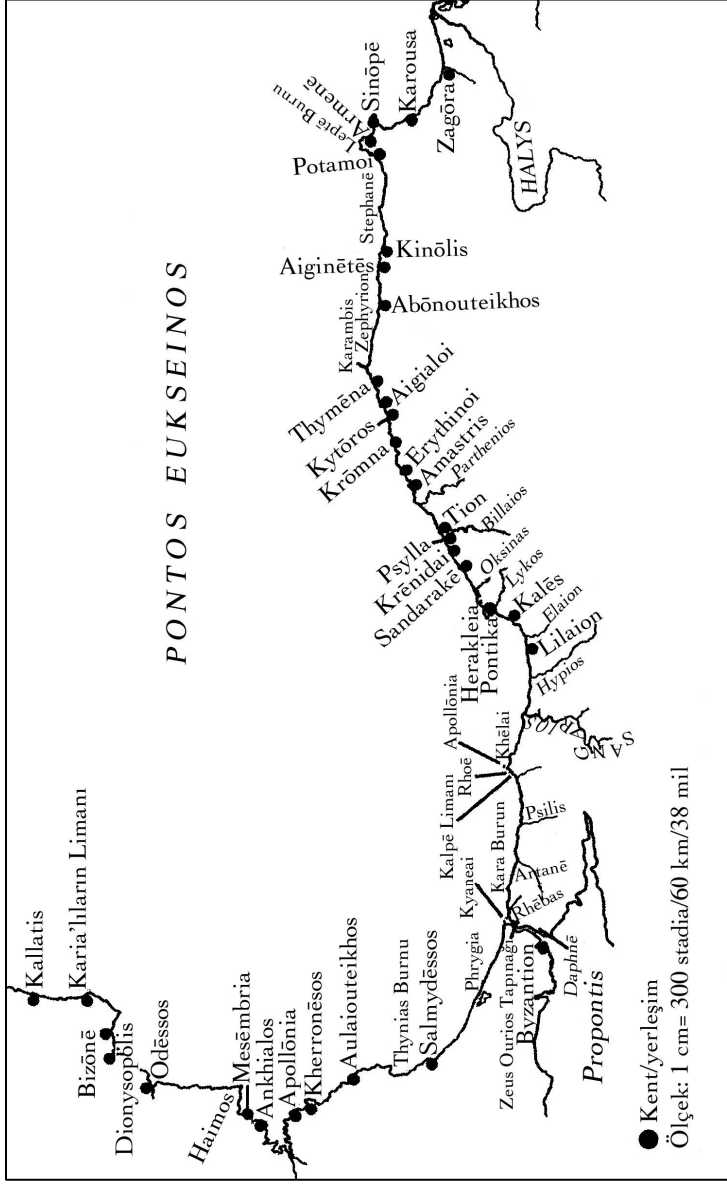
çıkan ağır tonajlı tankerler halen bu ağzı kullanmaktadırlar (Liddle 2003, 131).

Istria/Istros= Istere. Herodotos (II. 33), Strabon (VII. 6. 1 c. 319), Plinius (*nat.* IV. 11. 44) ve Ps.-Scymnus'a (767-772) göre, Milētos'luların kolonisidir. İsmi hem hemen yanından akan Istros/Hister-Ister Irmağı'ndan almıştır. Plinius (*I.c.*) ve Pomponius Mela (II. 22), buradan Histropolis olarak söz ederler¹⁶⁴.

Tomis= Köstence. Hellenlerin Batı Karadeniz'deki en önemli kolonilerinden biridir. Milētos'lular tarafından Skythia topraklarında kurulmuştur (Ps.-Scymnus 765-766). Aynı zamanda ünlü Latin şair Ovidius'un sürgün yeridir. Ozan, burada gönülsüzce kaldığı sürgün yıllarında yazdığı şiirlerle bölgenin topoğrafyası, iklimi, otokton halkları ve gelenek göreneklere hakkında önemli bilgiler aktarmıştır (Ovid. *Pont.* I. 1 vdd.). Söz konusu yerleşim, Pomponius Mela (II. 22) tarafından Tomoe; Plinius (*nat.* IV. 11. 44) tarafından Tomos; Ps.-Scymnus (765) tarafından Tomoi olarak adlandırılmıştır. Strabon'a (VII. 6. 1 c. 319) göre, Istria ile Tomis arası uzaklık Arrianus'un (*I.c.*) ifade ettiği gibi, 300 *stadia* değil; fakat 250 *stadia*'dır¹⁶⁵.

¹⁶⁴ Daha detaylı bilgi için bk. Boardman 1962/63, 37 vdd.; 1980³, 247 vdd.; Hind 1992/1993, 89 vd.; Nawotka 1997, 10 vdd.; 16 dn. 37; Liddle 2003, 131.

¹⁶⁵ Daha detaylı bilgi için bk. Boardman 1980³, 247 vdd.; Hind 1992/1993, 89 vd.

IIc. Kallatis'ten Byzantion'a kadarki sahil şeridi

* (3) **Kallatis**= Mangalia. Strabōn (VII. 6. 1 c. 319; XII. 3. 6 c. 542), Ovidius (*Tristia* I. 10. 39), Ps.-Scymnus (761-763) ve *Anonymi* [Arriani, ut fertur] *Periplus Ponti Euxini*'ye (74 sat. 1-3) göre, Herakleia Pontikē'lilerin; Pomponius Mela'ya (II. 22) göre, Milētos'luların kolonisidir¹⁶⁶. Plinius (*nat.* IV. 11. 44) ise, Kallatis'ten bahse-derken, yerleşimin eski isminin Cerbatis olduğunu bildirmiştir¹⁶⁷. Stephanos Byzantios'un (*Eth.* Κάλλατις= Kallatis) maddesine göre ise, kent ismini Hellence κάλαθος= vazo biçimli sepetten almıştır¹⁶⁸.

Karia'lıların Limanı= Bulgaristan'daki Shabla. Plinius (*nat.* VI. 7. 20), Karadeniz'in kuzeydoğu kıyılarını ilk olarak kolonize edenlerin Karia'lılar olduğunu bildirmiştir. Söz konusu liman Pomponius Mela (II. 22) tarafından da Karia'lıların Limanı olarak adlandırılmıştır. Böylece, bu demir atma yerine Karia'lıların Limanı denmesi şaşırtıcı değildir.

Tetrisias= Kaliakra Burnu. Pomponius Mela (II. 22) tarafından Tiristis Burnu olarak adlandırılmıştır. Strabōn (VII. 6. 1 c. 319) ise, Tirizis Burnu adını kullanmıştır.

¹⁶⁶ Skylaks (*periplus* 67)'de, Karadeniz'e girişten Istros Irmağı'na kadar sahil kesimindeki Hellen kentlerini sayarken, Apollōnia, Mesēmbria ve Odēssopolis'le birlikte Kallatis'in de adını verir; fakat buraların kimler tarafından kurulduğuna değinmez.

¹⁶⁷ Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Boardman 1962/63, 35; Hind 1992/1993, 88 vd.; Liddle 2003, 132.

¹⁶⁸ Daha detaylı bilgi için bk. Nawotka 1997, 12 vd. dn. 18-23; 20 vdd.

Coğrafyacı ayrıca Lysimakhos'un, İÖ. III. yüzyılının ilk çeyreğinde hazinelerini burada yer alan bir kalede muhafaza ettiğini bildirmiştir (ayrıca bk. Strab. VII. 3. 8 c. 302; 14 c. 305). Buranın kesin lokalizasyonu henüz yapılmış değildir.

Bizōnē= Kavarna. Ps.-Scymnus'a (758-760) göre, Mesēmbria'lıların (Nesebur) kolonisidir. Strabon (I. 3. 10 c. 54; VII. 6. 1 c. 319), Plinius (*nat.* IV. 11. 44) ve Pomponius Mela'ya (II. 22) göre, söz konusu yerleşimin büyük bir bölümü, İÖ. 50 yılındaki bir depremle yok olmuştur. Daha sonra kent, başka bir yerde tekrar inşa edilmiştir. Bu bakımdan Arrianus (*I.c.*), burada Bizōnē'den bahsederken terk edilmiş sıfatını kullanmaktadır.

* (4) **Dionysopolis**= Balchik. Ps.-Scymnus (751-752) ve Plinius (*nat.* IV. 11. 44), Dionysopolis kentine eskiden Crunos denildiğini belirtmişlerdir. Bunun içindir ki, Strabon (VII. 6. 1 c. 319) tarafından Krounoi/Kroulioı olarak adlandırılmıştır. Pomponius Mela (II. 22), Crunos Limanı'yla Dionysopolis kentini birbirinden ayırmıştır.

Odēssos= Varna. Kuruluşu, İÖ. ca. 570 yıllarına tarihlenen bir Milētos kolonisidir (Strab. VII. 6. 1 c. 319; Plin. *nat.* IV. 11. 45; Ps.-Scymnus 748-749; ayrıca bk. Mela II. 22) Skylaks (*periplus* 67)'de, Odēssopolis olarak geçmektedir. Kent kısa süre sonra, Dionysopolis/Krounoi ve Bizōnē kolonilerini kurmuştur. İÖ. II. yüzyılın ilk yarısında, Pontos Kralı I. Pharnakēs'le müttefik olmuştur. Böylece Pharnakēs, Odēssos'u da Khersonē-

sos kenti gibi, Skyth –barbar– akınlarına karşı korumuştur (*IGB* I² 40; ayrıca bk. Danov 1979, 281 vdd.; 285). Bu ittifak, VI. Mithradatēs'in Pontos hükümdarlığı sırasında da devam etmiştir¹⁶⁹. Odēssos, İS. 27 yılında Roma kenti statüsü kazanmıştır¹⁷⁰.

Haimos (Strata Planina/ Büyük Balkan) Dağları'nın Karadeniz'e ulaştıkları burun= Emine/Ermine Burnu. Arrianus'un (*l.c.*) burada tarif ettiği Haimos Dağları'nın denize uzandığı nokta, benzer şekillerde Strabōn (VII. 6. 1 c. 319) ve Plinius (*nat.* IV. 11. 45) tarafından da menşedilmiştir.

* (5) **Mesēmbria/Mesambria**¹⁷¹= Nesebur. Megara kolonisidir (Strab. VII. 6. 1 c. 319). Strabōn'a (*l.c.*) göre, burası eskiden Menebria olarak adlandırılmakta olup, Menes kenti demektir. Çünkü Thrakia dilinde *bria* kent

¹⁶⁹ Bu durum kentin, İÖ. II. yüzyılın ikinci yarısından, İÖ. ca. 72 yılına kadar bastığı sikke darplarıyla açıkça doğrulanmaktadır (ayrıca bk. Price 1968, 6 dn. 4; 7; Reinach 1975², 66 dn. 8; Danov 1979b, 285 vd.). Aynı durum Istria, Tomis ve Kallatis kentleri için de geçerlidir (Callataÿ 1997, 260 vdd.; 2005, 123 vdd.; 131 vdd).

¹⁷⁰ Daha detaylı bilgi için bk. Boardman 1980³, 247; Hind 1992/1993, 87; Nawotka 1997, 24 vd.; Liddle 2003, 132.

¹⁷¹ Hellence *μεσημβρία*= gün ortası/güney anlamlarına gelmektedir. Bununla birlikte kentin asıl adı, burada bulunan mezar taşlarından (*IGB* I² 345) anlaşılacağı üzere Mesambria olup, Thrakia'cadır. Zira Thrakia'cada *bria*, kent demektir (Nawotka 1997, 13 vd. 27-29).

anlamına gelmekteydi¹⁷². Herodotos'a (IV. 93) göre, kent Pers Kralı Dareios'un, İÖ. 512 yılındaki Skythia Seferi sırasında, ona savaşmadan teslim olma akıllılığını göstermiştir. İÖ. II. yüzyılın ikinci yarısından, İÖ. ca. 72 yılına kadar, Pontos Kralı IV. Mithradatēs'le ittifak halindedir (Price 1968, 6 vd. dn. 6; 7 vd.). Zira, İÖ. 72 yılında Makedonia *proconsul*lüğüne atanan, İÖ. 73 yılı *consul*lerinden Marcus Terentius Varro Lucullus'un Thrakia Seferi'nden sonra Pontos sahillerindeki Apollōnia, Kallatis, Parthenopolis, Tomis, Istria, Burzaio, Dionysopolis, Odēssos ve Mesēmbria gibi Hellen kentleri Roma hakimiyetine boyun eğmişlerdir¹⁷³.

Kent Roma egemenliği altındayken, Moesia ve Thracia eyaletlerinin sınırı olmuştur.

Apollōnia= Sozopol. Strabōn'a (VII. 6. 1 c. 319) göre, Milētos kolonisidir. Kısa süre içinde gelişen kentin geniş bir *territorium*'u vardır. **Ankhialos**= Ankhialo yerleşimi de bu sınırlar içinde olup Apollōnia'ya bağlıdır. Plinius'a (*nat.* IV. 11. 45) göre, kentin eski ismi Anthium'dur. Herodotos'a (IV. 93) göre, Apollōnia, Mesēmbria gibi, Pers Kralı Dareios'un, İÖ. 512 yılındaki Skythia Seferi sırasında, savaşmadan teslim oluş-

¹⁷² Kentte ilişkin olarak ayrıca bk. Plin. *nat.* IV. 11. 45; Mela II. 22.

¹⁷³ Cic. *Verr.* II. (2) 8. 23-24; Liv. *perioch.* 97; Plut. *Caes.* IV. 1; Sall. *Hist.* IV. 18; Strab. VII. 6. 1 c. 319; Plin. *nat.* XXXIV. 18. 39; Eutr. VI. 10; Flor. *epit.* I. 39. 6; App. *Illyr.* 30; Oros. *hist.* VI. 3. 4; Amm. Marc. XXVII. 4. 11 dn. 2-3; Fest. *Brev.* IX *sat.* 12-13.

tur. İÖ. II. yüzyılın ikinci yarısından İÖ. ca. 72 yılına kadar Apollōnia da diğer Batı Karadeniz kentleri gibi, Mithradatēs VI Eupatōr'la müttefikdir. Bu durum, Apollōnia'da bulunan bir yazıtta¹⁷⁴ açıkça vurgulanmıştır. *Kent, kral tarafından aralarındaki müttefiklik uyarınca* gönderilen birlikler tarafından düşmanlarına karşı başarıyla savunulmuştur. Bununla birlikte, İÖ. ca. 72/71 yılında M. T. Varro Lucullus tarafından ele geçirilmiştir. Lucullus, Apollōnia'nın yaklaşık bir mil açıklarında, kentle aynı ismi taşıyan adayı –bu adaya aynı zamanda Thynia da denilmekteydi (Plin. *nat.* VI. 13. 32)– zapt etmiştir. Ayrıca, burada bulunan kolossal/devasa Apollōn¹⁷⁵ heykelini Roma'ya getirmiş ve Capitolium

¹⁷⁴ *IGB* I² 392; Danov 1937, 87 vdd. Söz konusu yazıtta, Apollōnia halkı ve meclisi aralarındaki *symmakhia* anlaşması uyarınca, Mithradatēs tarafından bölgeye gönderilen kuvvetlerin komutanı Menekratēs oğlu Tarsus'lu Epitynkhanon'u onurlandırmışlardır. Mithradatēs, büyük bir ihtimalle, İÖ. ca. 72/71 yılında Apollōnia ve civarına sefer düzenleyen Roma'nın Makedonia *proconsul*'ü Marcus T. Varro Lucullus'a (Liv. *perioch.* 97; Strab. VII. 6. 1 c. 319; App. *Illyr.* 30; Eutr. VI. 7-8; 10; Fest. *Brev.* IX *sat.* 13-24; Oros. *hist.* VI. 3. 4) karşı bölgeyi savunması amacıyla Tarsus'lu Epitynkhanon'u göndermiştir. Ayrıca bk. Danov 1937, 89 vdd.; Magie 1950, 1092 dn. 53; Broughton 1952, 118 vd.; Avram-Bounegru 1997, 156.

¹⁷⁵ Strabōn'a (*I.c.*) göre, bu heykel –İÖ. V. yüzyılda Atina'da yaşamış– ünlü heykeltıraş Kalamis'in eseridir. Plinius'a (*nat.* XXXIV. 18. 39-40) göre, bu heykel 500 *talanta* –antikçağda genellikle para tartmak için kullanılırdı ve bir *talanton* yaklaşık

Tepesi'ne dikmiştir (Strab. VII. 6. 1 c. 319; Plin. *nat.* IV. 13. 92 b; XXXIV. 18. 39-40).

* (6) **Kherronēsos** = Maslen Burnu(?) ya da Kolokita ile Korakya burunları arasında bir liman yeridir. Arrianus (*I.c.*) haricinde, bir tek *Anonymi* [Arriani, ut fertur] *Periplus Ponti Euxini* (87 sat. 3-4)'te söz edilmiştir.

Aulaiouteikhos = Akhtopol. Daha sonradan Agathopolis olarak adlandırılmıştır. Arrianus (*I.c.*) haricinde, yalnız *Anonymi* [Arriani, ut fertur] *Periplus Ponti Euxini* (87 sat. 5-6)'da bahsedilmiştir.

Thynias = Türkiye'deki Kuru Burnu ya da İğneada Burnu. Arrianus (*I.c.*) haricinde, Strabon (VII. 6. 1 c. 319), Plinius (*nat.* IV. 11. 45) ve Pomponius Mela (II. 23) bu yerleşimden kısaca söz etmişlerdir.

XXV

* (1-2) **Salmydēssos** = Midye. Arrianus (*I.c.*), Ksenophōn'dan alıntı yaparak Salmydēssos ve civarını anlatmıştır.

Ksenophōn (*Anab.* VII. 5. 12-13), Hellenlerin, İÖ. ca. 400 yılında Thrakia'lı lider Seuthēs'le birlikte, Melinophagos'ların ülkesindeki Salmydēssos yerleşimini ve civarını yağmaladıklarını bildirmiştir. Ayrıca yazar (*I.c.*) Salmydēssos kentinden söz ederken, buranın Karadeniz sahilinden çok açıklara kadar, oldukça sık olduğunu ve bunu bilmeyen gemilerin, bu civarda seyrederken sık sık karaya oturduğunu belirtmiştir. Öyle ki, bu durum bu-

olarak 60 *mnai*, 6.000 gümüş *drakhmai* ya da 36.000 *oboloï* a ve yaklaşık 25.86 kg'ma eşittir- değerindedir.

rada ikamet eden Thrakia kavimleri için bir geçim kaynağı durumuna gelmiştir. Burada karaya oturan gemileri yağmalayan Thrakia kavimleri, önceleri kendi alanlarını sınırlamadıkları için, çoğu kez önce birbirleriyle savaşmış. Bu yüzden çok kişi ölmüş. Sonunda, her kavim kendi hududunu sütunlarla belirlemiş.

Strabon (VII. 6 1 c. 319), Salmydessos'un ıssız/tenha ve taşlık kumsalının limansız ve kuzey rüzgarına açık olduğunu¹⁷⁶ ifade etmiştir. Ayrıca kent civarındaki sahil-lerin, burada ikamet eden Thrakia'lıların Astai kabilesi tarafından yağmalandığını belirtmiştir.

Plinius (*nat.* IV. II. 45) ve Pomponius Mela (II. 23)'te, söz konusu yerleşim Halmydesos olarak geçmekte olup buradan Karadeniz'in ağzına kadarki sahil şeridinin girintisiz ve çıkıntısız olduğunu söylemişlerdir¹⁷⁷.

* (3) **Phrygia** = Kara Burnu.

Hellence **Kyaneai** = karanlık, siyaha yakın/koyu lacivert renkli kayalar; **Symplēgades** = çarpışan kayalar olarak da adlandırılan Fanari Adaları, Bosporos'un Karadeniz'e çıkışında, kıyıdan yaklaşık 14 deniz mili uzaklıktadırlar. Antikçağda, bu adaların yüzdüklerine ve zaman zaman çarpıştıklarına ilişkin söylenceler bulun-

¹⁷⁶ Coğrafyacı (*l.c.*), söz konusu durumun, buraya 700 *stadia* uzaklıkta olan Karadeniz'in ağzındaki Kyaneai Adaları'na kadar, aynı olduğunu söylemiştir.

¹⁷⁷ Bu yazarlar (*l.c.*), Halmydesos kentinden sonra, Karadeniz'in Bosporos'a doğru olan kısmında; ayrıca Zagora/Deultum, Philiae ve Phinopolis yerleşimlerine değinmişlerdir.

maktadır (Eur. *Med.* 1-3; 1260-1261; Hdt. IV. 85; Strab. I. 2. 10 c. 21; 3. 2. 12 c. 149; Sen. *Med.* 455-456; Plin. *nat.* IV. 13. 92; VI. 13. 32; Mela II. 99 dn. 84; Amm. Marc. XXII. 8. 14-15; Hyg. *Fab.* 20-21). Plinius (*nat.* IV. 13. 92), adaların çarpıştıklarına ilişkin bu söylenceyi, şu şekilde açıklamaktadır: “Karadeniz’e Bosporos’tan direkt olarak girerken bu adalara bakınca aralarında çok az mesafe olduğu görünür; fakat rotanızı biraz değiştirince bu iki ada gözünüze tekmiş gibi gelir”. Arrianus (*I.c.*), Homēros’un *Odysseia*’sından (XII. 58-69) bir alıntı yaparak, lasōn’u Kolchis’e götürürken, bunların arasından ilk olarak Argō gemisinin geçmiş olduğunu anlatır. Söz konusu duruma Rhodos’lu Apollōnios (*argon.* II. 317-340; 549-618) ve Ammianus Marcellinus (XXII. 8. 15) da değinmişlerdir (ayrıca bk. Eur. *Med.* 1-3; Sen. *Med.* 455-456).

Herodotos’a (IV. 85) göre, Pers Kralı I. Dareios, İÖ. 512 yılında Skythia Seferi’ne çıkarken, Khalkēdon’dan bir gemiye binerek Kyaneai Adaları’na gitmiştir. Oradaki kutsal duvarlar içine oturup, denizler içinde en şaşırtıcı olan Karadeniz’in doyulmaz güzelliklerini seyretmiştir. Strabōn’a (VII. 6. 1 c. 319) göre, Karadeniz’in ağzındaki, Kyaneai= karanlık kayalar olarak adlandırılan bu adacıklardan biri Avrupa’ya, diğeri Asya’ya yakındır¹⁷⁸ (ayrıca bk. Strab. I. 2. 10 c. 21; 2. 1. 39-40 c. 91-92; 3. 2. 12 c. 149).

¹⁷⁸ Strabōn (*I.c.*) burada Apollōnia ile Kyaneai arasındaki uzaklığı 1.500 *stadia* olarak vermektedir. Arrianus’ta (*periplus* XXIV. 5-XXV. 3) aynı mesafe 1.280 *stadia*’ya denk gelmektedir.

Zeus Ourios Tapınağı= Anadolu Hisarı civarı. Arrianus (*periplus* XII. 2), buradan söz etmiştir. Boğazın en dar yerinde, Byzantion'luların Sarapieion Tapınağı'nın (Rumeli Hisarı civarı) tam karşısındadır. Khalkēdon'lular tarafından kurulmuştur (Strab. VII. 6. 1 c. 319 dn. 2; ayrıca bk. Skylaks *periplus* 92; Diod. XX. III. 3; Zos. *hist.* I. 34).

Daphnē= Umuryeri. Boğazın Anadolu yakasındadır.

Byzantion= İstanbul. Plinius'a (*nat.* IV. II. 46) göre, eskiden Lygos adıyla anılmaktaydı. İÖ. VII. yüzyılın ortalarına doğru Megara'lı kolonistler tarafından iskan edilmiştir (Dion. *Perieget.* 803; Steph. Byz. *Eth.* Βυζάντιον= Byzantion; ayrıca bk. Georgacas 1947, 347 vdd.). Bu tarihten sonra kent, stratejik konumu sayesinde Karadeniz ticaretini denetim altında tutan en önemli yerleşimlerden biri olmuştur. İÖ. VI-V. yüzyıllarda Pers hakimiyeti altına girmekle birlikte, Atina bağlaşıkları arasına katılmıştır. Attika-Dēlos Birliği'nin (İÖ. 477-İÖ. 404) önde gelen üyelerinden biri olmuştur. Birliğe ödediği 15-21.5 *talanta* gibi yüksek vergiyle dikkat çekmiştir. Peleponnēsos Savaşları sırasında (İÖ. 431-İÖ. 404) önemli rol oynamıştır. İÖ. ca. 340 yılında, Makedonia Kralı II. Philippos tarafından muhasara edildiyse de alınmamıştır. Bununla birlikte, İS. 193 yılında Septimius Severus'a (İS. 193-İS. 211) karşı Niger'i desteklediği için, kuşatılarak ele geçirilmiş ve ağır bir şekilde tahrip edilmiştir. Bu felaketten sonra kent belirli

bir süre önemini yitirmiş de olsa, I. Constantinus (İS. 306-İS. 337) tarafından, İS. 330 yılında Constantinopolis adıyla Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti ilan edilmiştir¹⁷⁹.

Böylelikle Arrianus (XII. 1), Byzantion'dan başladığı Karadeniz turunu gene Byzantion'ta (XXV. 4) tamamlamıştır.

¹⁷⁹ Gryllius *Cons.* I; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Georgacas 1947, 348 vdd.; Sevin 2001, 20 vd.

METİNDE KULLANILAN ANTİK KAYNAKLARA İLİŞKİN KISALTMALAR LİSTESİ

- Ael. Anim.* (= Aelianus, *Peri Zōōn Idiotēros*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *On the Characteristics of Animals*. With an English translation by A. F. Scholfield I-III. Cambridge, Mass.-London 1958-1959 (The Loeb Classical Library).
- Aiskh. Pr.* (= Aiskhylos, *Prometheus Desmotes*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Suppliant Maidens, Persians, Prometheus, Seven Against Thebes*. With an English translation by H. W. Smyth. Cambridge, Mass.-London 1956 (The Loeb Classical Library).
- Amm. Marc.* (= Ammianus Marcellinus, *Rerum Gestarum Libri*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Ammianus Marcellinus*. With an English translation by J. C. Rolfe I-III. Cambridge, Mass.-London 2000 (The Loeb Classical Library).
- Anonymi* [Arriani, ut Fertur] *Periplus Ponti Euxini*
Kullanılan Metin: *Anonymi Periplus Ponti Euxini*. Ed. C. Müller. *Geography Graeci Minores* I. Paris 1990².
- Anonymi Mensura Totius Habitae Terrae*
Kullanılan Metin: *Anonymi Mensura Totius Habitae Terrae*. Ed. C. Müller. *Geography Graeci Minores* I. Paris 1990².
- App.* (= Appianus, *Rhomaika*)

civ. (= *Bella civilia*) *Illyr.* (= *Illyrike*)
Syr. (= *Syriake*) *Mithr.* (= *Mithridateios*)
Mac. (= *Makedonike*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Appian's Roman History*. With an English translation by H. White I-IV. Cambridge, Mass.-London 1912-1913 (The Loeb Classical Library).

Apollod. *bibl.* (= Apollodoros, *Bibliothēke*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Library*. With an English translation by J. G. Frazer I-II. Cambridge, Mass.-London 1963 (The Loeb Classical Library).

Apoll. Rhod. *argon.* (= Apollonios Rhodios, *Argonautica*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Argonautica*. With an English translation by R. C. Seaton, Reprint. Cambridge, Mass.-London 1967 (The Loeb Classical Library).

Aristot. *Hist. an.* (= Aristoteles, *Historia Animalium*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Aristotle, *History of Animals*. With an English translation by D. M. Balme VII-X. Prepared for Publication by A. Gotthelf. Cambridge, Mass.-London 1991 (The Loeb Classical Library).

Aristot. *Oecon.* (= Aristoteles, *Oeconomica*)

Kullanılan Metin: Aristoteles, *Oeconomica*. Ed. B. A. van Groningen and A. Wartelle. *Aristotle Economique*. Paris, Les Belles Lettres (1968) 1-35. (1343a1-1353b27).

Aristot. *Prob.* (= Aristoteles, *Problemata*)

Kullanılan Metin: Aristoteles, *Problemata*. Ed. I. Bekker. *Aristotelis Opera*. vol. II. Berlin: Reimer, 1831 (repr. De Gruyter 1960): 859a1-967b27.

Arr. *anab.*

(= Arrianus, *Anabasis*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Arrian*. With an English translation by P. A. Brunt I-II. Cambridge, Mass.-London 1976-1983 (The Loeb Classical Library).

Arr. *periplus*

(= Arrianus, *Periplus Ponti Euxini*)

Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Arrian, Periplus Ponti Euxini*. Edited with introduction, translation and commentary by A. Liddle. London 2003.

Periplus Ponti Euxini. The Tradition of the Minor Greek Geographers. Ed. A. Diller. Lancaster-Oxford 1952.

Arriani Indica et Ponti Periplus. Ed. C. Müller. *Geography Graeci Minores* I. Paris 1990².

Ath. *Deip.*

(= Athenaios, *Deipnosophisticarum Epitome*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Deipnosophistis*. With an English translation by C. B. Gulick. London-New York 1928. (The Loeb Classical Library).

Catull.

(= Catullus)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Catullus*. With an English translation by F. W. Cornish. Revised by G. P. Gooldy. Cambridge, Mass.-London 1988 (The Loeb Classical Library).

Cic. *har. resp.*

(= Cicero, *Oratio de Haruspicum Responsis*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Speech Concerning the Response of the Soothsayers*. With an English translation by N. H.

Watts. London, New York 1923 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Leg. Man.* (= Cicero, *Pro Manilia or Oratio de Imperio Cn. Pompei*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Speech on the Appointment of Gnaeus Pompeius*. With an English translation by H. G. Dodge. London, New York 1927 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Tusc.* (= Cicero, *Tusculanarum Disputationum*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Tusculan Disputations*. With an English translation by J. E. King. Cambridge, Mass.-London 1971 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Verr.* (= Cicero, *In Verrem*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Verrine Orations*. With an English translation by L. H. G. Greenwood I-II. London, New York 1959-1960 (The Loeb Classical Library).

Clem. Alex. *Strom.* (= Clemens Alexandrinus, *Stromateis*)

Kullanılan Metin: *Stromateis*. Ed. O. Stählin. Leipzig 1905-1909.

Curt. (= Quintus Curtius Rufus, *Historiarum Alexandri Magni Macedonis*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Quintus Curtius Rufus, *The History of Alexander*. Translated by J. Yardley, with an introduction and notes by W. Heckel. London, New York 1984.

Dio Cass. (= Cassius Dio, *Rhomaika*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Roman History*. With an English translation by E. Carry I-

- IX. London 1914-1927 (The Loeb Classical Library).
- Diod. (= Diodorus Siculus, *Bibliothèque Historique*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Diodorus of Sicily*. With an English translation by R. M. Geer. London, New York 1947 (The Loeb Classical Library).
- Diog. Laert. (= Diogenes Laertios)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Lives of Eminent Philosophers*. With an English translation by R. D. Hicks. I-II. London, New York 1925 (The Loeb Classical Library).
- Dionysii *Orbis Descriptio*
Kullanılan Metin: *Dionysii Periegesis*. Ed. C. Müller. *Geography Graeci Minores* II. Paris 1990².
- Dion. *Perieges*. (= Dionysios, *Periegesis*)
Kullanılan Metin: *Dionysii, Orbis Terrarum Descriptio*. Ed. F. C. Matthiae. Francofurti ad Moenum 1817.
- Dion. Hal. *ant.* (= Dionysios Halikarnassos, *Antiquitates Romanae*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Roman Antiquities of Dionysius of Halicarnassus*. Ed. and translated by E. Carry I-VII. London 1937-1950 (The Loeb Classical Library).
- Evliya Çelebi *Sey.* (= Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. Haz.: Z. Kurşun, S. A. Kahraman, Y. Dağlı (II. cilt). İstanbul 1992.
- Eur. *Alc.* (= Euripides, *Alcestis*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Alcestis*. Ed. and translated by D. Kovacs. Cambridge, Mass.-London 1994 (The Loeb Classical Library).

Eur. *Andr.*

(= Euripides, *Andromache*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Aldromache*. Ed. and translated by D. Kovacs. Cambridge, Mass.-London 1995 (The Loeb Classical Library).

Eur. *IT.*

(= Euripides, *Iphigenia in Taurica*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Iphigenia in Taurica*. With an English translation by A. S. Way. Cambridge, Mass.-London 1978 (The Loeb Classical Library).

Eus. *chron.*

(= Eusebios, *Chronicorum*)

Kullanılan Metin: Eusebi, *Chronicorum* (Liber Prior). Ed. A. Schoene. Berlin 1875.

Eutr.

(= Eutropius, *Brevarium ab urbe condita*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Breviarum ab Urbe Condita of Eutropius*. Translated with an introduction and commentary by H. W. Bird. Liverpool 1993.

Fest. *Brev.*

(= Rufius Festus. *The Breviarium of Festus*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Breviarium of Festus*. A Critical Edition with Historical Commentary by Cf. J. W. Eadie. London 1967.

FGrHist

(= *Die fragmente der griechischen Historiker*)

Kullanılan Metin: *Die fragmente der griechischen Historiker*. Ed. F. Jacoby I-XV. Berlin-Leiden 1923-1958.

- Flor. *epit.* (= L. Annius Florus, *L. Annaei Flori Epitoma De Tito Livio Bellorum Omnium Annorum DCC Libri* II)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Lucius Annaeus Florus, the Two Books of the Epitome, Extracted from Titus Livius, of All the Wars of Seven Hundred Years.* With an English translation by E. S. Foster. London, New York 1929 (The Loeb Classical Library).
- Gyllius *Cons.* (= Petrus Gyllius, *De Topographia Constantinopoleos et de Illius Antiquitatibus Libri Quatuor*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Petrus Gyllius, İstanbul'un Tarihi Eserleri. Çev. E. Özbay-oğlu. İstanbul 1997.
- Hes. *theog.* (= Hesiodos, *Theogonia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Theogony.* With an English translation by M. L. West. Oxford 1966.
- Hdt. (= Herodotos, *Historiae*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Herodotus.* With an English translation by A. D. Godley I-IV. London, New York 1975 (The Loeb Classical Library).
- Hippokr. *Aer.* (= Hippokrates, *Peri Aeron*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Airs, Waters, Places.* With an English translation by W. H. Jones I-IV. London, New York 1923 (The Loeb Classical Library).
- Hist. Aug. *Hadr.* (= *Scriptores Historiae Augustae, Hadriani*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Scriptores Historiae Augustae.* With an English trans-

- lation by D. Magie. Cambridge, Mass.-London 1968 (The Loeb Classical Library)
- Hom. *Il.* (= Homeros, *İlyada*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *İlyada*. Çev. A. Erhat-A. Kadir. İstanbul 1993⁷.
- Hom. *Od.* (= Homeros, *Odysseia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Odysseia*. Çev. A. Erhat-A. Kadir. İstanbul 1988⁶.
- Hyg. *Fab.* (= Hyginus, *Fabellae*)
Kullanılan Metin: Hyginus. *Fabulae*. Ed. H. J. Rose. 1933.
- Ioseph. *Cont. Ap.* (= Iosephus, *Contra Apionem*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Against Apion*. With an English translation by H. St. J. Thackeray. Cambridge, Mass.-London 1976 (The Loeb Classical Library).
- Iust. (= Marcus Iulianus Iustinus, *M. Iuliani Iustini Epitoma Historiarum Philippicarum Pompei Trogi*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Epitome of the Philippic History of Pompeus Trogus*. With an English translation by J. C. Yardley. With introduction and explanatory notes by R. Develin. Atlanta, GA 1994.
- İbn Batûta *Sey.* (= E. A. M. İbn Batuta Tanci, *İbn Batuta Seyahatnamesi*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *İbn Batuta Seyahatnamesi*. Çev.: A. S. Aykut I-II. İstanbul 2004².
- Ksen. *Anab.* (= Ksenōphōn, *Anabasis*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Anabasis*. With an English translation by C. L. Brownson I-

- VII. Cambridge, Mass.-London 1968 (The Loeb Classical Library).
- Liv. (= Livius, *Ab Urbe Condita*)
perioch. (= *Ab urbe condita librorum periochae*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *Livy, From the founding of the city*. With an English translation by A. C. Schlesinger. I-XIV. London, New York 1967 (The Loeb Classical Library).
- Lucan. *Bell. civ.* (= M. Annaeus Lucanus, *Bellum Civile*)
 Kullanılan Metin: *M. Annaei Lucani Belli Civilis Libri Decem*. Ed. A. E. Housman. 1927.
- Lycoph. *Alex.* (= Lyophron, *Tragoediae Alexandra*)
 Kullanılan Metin: *Tragoediae Alexandra*. Ed. E. Scheer (cum schooliis). Berlin 1881-1908.
- Mela (= Pomponius Mela, *De Chorographia*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pomponius Mela's Description of the World*. With an English translation by F. E. Romer. Ann Arbor 1998.
- Memnon (= Memnon)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *Memnon*. With an English translation by C. Müller. *FGH-Hist.* III 536, Parisiis 1853.
- Mnaseas *frg.* (= Mneaseas, *fragmenta*)
 Kullanılan Metin: *Mneaseas, Fragmenta*. Ed. C. Müller. Paris 1841-1870.
- Nonn. *Dion.* (= Nonnos, *Dionysiaka*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *Dionysiaca*. With an English Translation by W. H. Rouse. Mythological introduction with notes: H.

J. Rose and notes on text criticism: L. R. Lind. London, New York 1962-1963 (The Loeb Classical Library).

Not. Dig. Or.

(= Notitia Dignitarum, *Oriens*)

Kullanılan Metin: *Notitia dignitatum: accedunt notitia urbis Constantinopolitanae et Laterculi provinciarum*. Edidit Otto Seeck.

Oros. hist.

(= Orosius, *Historiarum adversus paganos libri VII*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Seven Books of History Against the Pagans*. Translated with introduction and notes by I. W. Raymond. New York 1936.

Ovid. Fast.

(= Ovidius, *Fasti*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Ovid's Fasti*. With an English translation by J. G. Frazer. London, New York 1931 (The Loeb Classical Library).

Ovid. Met.

(= Ovidius, *Metamorphoses*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Metamorphoses*. With an English translation by E. V. Rieu. London, New York 1960 (The Loeb Classical Library).

Ovid. Pont.

(= Ovidius, *Epistulae ex Ponto*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Ovidius, *Karadeniz'den Mektuplar*. Çev. Ç. Dürüşken. İstanbul 1999.

Ovid. Tri.

(= Ovidius, *Tristia*)

Kullanılan Metin: *Tristia* (P. Ovidius Naso: *Tristia*. Vol. I, Ed. G. Luck, 1967).

Paus.

(= Pausanias, *Periegesis tes Hellados*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pausanian Description of Greece*. With an English translation

- tion by W. H. Jones I-V. London, New York 1918-1935 (The Loeb Classical Library).
- Phil. (= Flavius Philostratus)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Philostratus, In Honour of Apollonius of Tyana*. With an English translation by J. S. Phillimore I-II. Oxford 1912.
- Phil. *Her*. (= Flavius Philostratus, *Heroicus*)
Kullanılan Metin: *Flavii Philostrati opera*. vol. II. Ed. C. L. Kayser. Leipzig: Teubner, 1871 (repr. Hildesheim: Olms, 1964): 128-219.
- Pind. *Nem*. (= Pindaros, *Nemeian*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Nemeian Odes*. With an English translation by W. H. Race. Cambridge, Mass.-London 1997 (The Loeb Classical Library).
- Pind. *Pyth*. (= Pindaros, *Pythian*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pythian Odes*. With an English translation by W. H. Race. Cambridge, Mass.-London 1997 (The Loeb Classical Library).
- Plat. *nom*. (= Platon, *Nomoi*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Platon, *Yasalar* vol. I-II. Çev. C. Şentuna-S. Babür. Ankara 1998².
- Plin. *nat*. (= G. Plinius Secundus "Yaşlı", *Naturalis Historia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pliny Natural History*. With an English translation by H. R. Rackham, W. H. S. Jones, D. E. Eichholz I-X. Cambridge, Mass.-London 1938-1971 (The Loeb Classical Library).
- Plut. (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi*)

Alex. (= *Aleksandros*) *Caes.* (= *Caesar*)
Pomp. (= *Pompeius*) *Luc.* (= *Lucullus*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Lives*. With an English translation by B. Perrin I-XI. London, New York 1959 (The Loeb Classical Library).

Polyain. *Strat.* (= Polyainos, *Strategemata*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *Stratagems of War*. With an English translation by R. Shepherd. Chicago 1974.

Polyb. (= Polybios, *Historia*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Histories*. With an English translation by W. R. Paton I-VI. Cambridge, Mass.-London 1922 vd. (The Loeb Classical Library).

Pomp. Trog. *prol.* (= Pompeius Trogus, *Prologues*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *Prologues to the Philippic History of Trogus*. With an English translation by J. C. Yardley. With introduction and explanatory notes by R. Develin. Atlanta, GA 1994.

Prok. *Bell.* (= Prokopios, *de Bellis*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *History of the Wars*. With an English translation by H. B. Dewing. London-New York 1928 (The Loeb Classical Library).

Ps.-Plut. *De Fluv.* (= Pseudo-Plutarchus, *De Fluviis*)
 Kullanılan Metin: *De Fluviis*. Ed. C. Müller. *Geography Graeci Minores* II. Paris 1990².

Ps.-Scymnus (= Pseudo-Scymnus, *Ad Nicomedem Regem*)

Kullanılan Metinler: *Sub Titulo Orbis Descriptio*. Ed. C. Müller. *Geography Graeci Minores* I. Paris 1990².

Fragmenta Periegeseos *Ad Nicomedem Regem* (Pseudo-Scymni). *The Tradition of the Minor Greek Geographers*. Ed. A. Diller. Lancaster-Oxford 1952.

Ptol. *geogr.* (= C. Ptolemaios, *Geographika Hyphegegis*)

Kullanılan Metin: *Claudii Ptolemaei Geographia* (lib. 1-3). Ed. K. Müller. Paris 1883. *Claudii Ptolemaei Geographia* (lib. 4-8). Ed. C. F. A. Nobbe I-II. Leipzig 1845. Reprinted in Hildesheim 1966.

Quint. Smyr. (= Quintus Smyrnaeus, *Posthomerica*)

Kullanılan Metin: Quintus de Smyrne, *Posthomerica*. Ed. F. Vian. *La suite d'Homere* vol. I-III. Paris 1963-1969.

Sall. *Hist.* (= Sallustius, *Historiae*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Sallust, *The Histories*. Translated with introduction and commentary by P. McGushin vol. I (1992), vol. II (1994). Oxford.

Sen. *Med.* (= Seneca, *Medea*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Medea*. With an English translation by F. C. Miller. Cambridge, Mass.-London 1968 (The Loeb Classical Library).

Skylaks *periplus* (= Skylaks, *Periplus Scylacis*)

Kullanılan Metin: *Periplus Scylacis*. Ed. C. Müller. *Geography Graeci Minores* I. Paris 1990².

- Sol. *Coll. Mem.* (= *Gaius Iulius Solinus, Collectanea Rerum Memorabilium*)
Kullanılan Metin: *C. Iulii Solini Collectanea Rerum Memorabilium*. Ed by Th. Mommsen. Berlin 1958.
- Steph. Byz. *Eth.* (= Stephanos Byzantios, *Ethnika*)
Kullanılan Metin: *Stephani Byzantii, Ethnikon*. Ed. A. Westermann. Lipsae 1839.
- Strab. (= Strabon, *Geographika*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Geography of Strabo*. With an English translation by H. L. Jones I-VIII. London, New York 1917-1932 (The Loeb Classical Library).
- Suet. *Ner.* (Suetonius, *De Vitae Caesarum, Nero*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Lives of the Caesars*. Ed. and translated by J. C. Rolfe I-II. Cambridge, Mass.-London 1951 (The Loeb Classical Library).
- Tac. *germ.* (= Tacitus, *Germania*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Annals*. With an English translation by W. Peterson. London, New York 1925 (The Loeb Classical Library).
- Tac. *hist.* (= Tacitus, *Historia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Histories*. With an English translation by C. H. Moore I-II. Cambridge, Mass.-London 1968 (The Loeb Classical Library).
- Thuk. (= Thukydides)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Peloponnes Savaşı*. Çev.: T. Gökçöl. İstanbul 1976.
- Val. Flac. *Arg.* (= C. Valerius Flaccus, *Argonauticon*)

- Kullanılan Metin ve Çeviri: *Argonautica*. With an English translation by W. J. H. Mozley. Cambridge, Mass.-London 1939 (The Loeb Classical Library).
- Varro *ling.* (= Marcus Terentius Varro, *De Lingua Latina*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *M. Terenti Varronis De Linguae Latinae Quae Supersunt*. Ed. G. Goetz-F. Schoell. 1910.
- Verg. (= Vergilius) *Aen.* (= *Aeneis*)
Ecl. (= *Eclogue*) *Georg.* (= *Georgica*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Virgil, *Eclogues, Georgics, Aenid, the Minor Poems*. With an English translation by H. Fairclough I-II. Cambridge, Mass.-London 1966-1967 (The Loeb Classical Library).
- Vitr. *de Arch.* (= Vitruvius, *De Architectura*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *On Architecture*. With an English translation by F. Granger I-II. London-New York 1931-1934 (The Loeb Classical Library).
- Zos. *hist.* (= Zosimos, *Historia Nova*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Zosimus, *The Decline of Rome*. With an English translation by J. J. Buchanan and H. T. Davis. San Antonio, Texas 1967.

BİBLİYOGRAFYA

- Arslan 2000a M. Arslan, *Antikçağ Anadolu'sunun Savaşçı Kavmi: Galatlar*. İstanbul 2000.
- Arslan 2000b M. Arslan, "Kolkhis Bölgesi'nin Tarihi Coğrafyasına İlişkin Bazı Notlar". *Ark. San.* 97 (2000) 26-40.
- Arslan 2005 M. Arslan, *Mithradates VI Eupator: Roma'nın En Büyük Düşmanı*. İstanbul 2005 (Baskıda).
- Ascherson 2002², N. Ascherson, *Karadeniz*. Çev. K. Emir-oğlu. İstanbul 2002².
- Atasoy 1997 S. Atasoy, *Amisos; Karadeniz Kıyısında Antik bir Kent*. Samsun 1997.
- Avram 2002 A. Avram, "Ein Neuer Strategie des Königs Mithradates VI Eupator im Taurischen Chersonesos". *Bulletin du Musee National de Bourgas*, vol. IV (2002) 69-73.
- Avram-Bounegru A. Avram et O. Bounegru, "Mithridates al VI-Lea Eupator și Coasta de Vest A Pontului Euxin. În Jurul Unui Decret Inedit de la Histria". *Pontica XXX* (1997) 155-164.
- Boardman 1962/63 J. Boardman, "Greek Archaeology on the Shores of the Black Sea". *Archaeological Reports* 9 (1962-1963) 34-51.
- Boardman 1964 J. Boardman, *The Greek Overseas*. London 1964.
- Bosworth 1972 A. B. Bosworth, "Arrian's Literary Development". *CQXXII* (1972) 163-185.
- Bosworth 1977 A. B. Bosworth, "Arrian and the Alani". *HSPH* 81 (1977) 217-255.

- Bosworth 1983 A. B. Bosworth, "Arrian at the Caspian Gates: A Study in Methodology". *CQ* XXXIII (1983) 265-276.
- Bouzek 1990 J. Bouzek, *Studies of the Greek Pottery in the Black Sea Area*. Prague 1990.
- Bowie 2002 E. Bowie, "Hadrian and Greek Poetry". *Şurada: Greek Romans and Roman Greeks: studies in cultural interaction* (Aarhus Studies in Mediterranean Antiquity III. Ed. E. N. Ostenfeld). Aarhus 2002.
- Bowra 1963 C. M. Bowra, "Two Lines of Eumelus". *CQ* XIII (1963) 145-53.
- Braund 1994 D. Braund, *Georgia in Antiquity: A History of Colchis and Transcaucasian Iberia 550 BC-AD 562*. Oxford 1994.
- Broughton 1952 T. R. S. Broughton, *The Magistrates of the Roman Republic*. Volume II 99 B.C.-31 B.C. New York 1952.
- Bryer and Winfield 1985 A. Bryer and D. Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos* I-II. Washington, D. C. 1985.
- Bunbury 1959 E. H. Bunbury, *A History of Ancient Geography* I-II. New York 1959.
- Burstein 1976 S. M. Burstein, *Outpost of Hellenism: The Emergence of Heracleia on the Black Sea*. Berkley 1976.
- Burstein 1980 S. M. Burstein, "The Aftermath of the Peace of Apameia. Rome and the Pontic War". *AJAH* 5 (1980) 1-12.
- Callataÿ 1997 F. de Callataÿ, *L'histoire des guerres mithridatiques vue par les monnaies*.

- Numismatica Lovaniensia 18. Louvain-la-Neuve 1997.
- Callataÿ 2005 F. de Callataÿ, "Coins and Archaeology: the (Mis)use of Mithridatic Coins for Chronological Purposes in the Bosporan Area". Şurada: *Chronologies of the Black Sea Area in the Period c. 400-100 BC*. Ed. V. Stolba and L. Hannestad. Aarhus (2005) 119-136.
- Cramer 1971² J. A. Cramer, *A Geographical and Historical Description of Asia Minor* 1-11. Amsterdam 1971².
- Çapar 1979 Ö. Çapar, "Roma Tarihinde Magna Mater (Kybele) Tapınımı". *DTCFD* XXIX 1-4 (1995) 167-190.
- Danov 1937 C. M. Danov, "Eine neue Inschrift aus Apollonia Pontica". *JOAI* XXX (1937) 87-94.
- Danov 1979 C. M. Danov, "Philippopolis, Serdica, Odessos. Zur Geschichte und Kultur der bedeutendsten Städte Thrakiens von Alexander d. Gr. bis Justinian". *ANRW* II 7.1 (1979) 241-300.
- Diller 1952 (Ed.) A. Diller, *The Tradition of the Minor Greek Geographers*. Lancaster-Oxford 1952.
- Drews 1976 R. Drews, "The Earliest Greek Settlements on the Black Sea". *JHS* XCIV (1976) 18-31.
- Dzikowski 1939 N. Dzikowski, "The Olbian Inscription *CIG* 2080 Rediscovered". *JHS* LIX (1939) 84-91.

- Erciyas 2001 D. B. A. Erciyas, *Studies in the Archaeology of Hellenistic Pontus: The Settlements, Monuments, and Coinage of Mithradates VI and his Predecessors*. (Doktora tezi) University of Cincinnati 2001.
- Erhat 1989⁴ A. Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul 1989⁴.
- Georgacas 1947 D. J. Georgacas, "The Names of Constantinople". *TAPhA* 78 (1947) 347-367.
- Hamilton 1984² W. J. Hamilton, *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia*. With some Account of their Antiquities and Geology. Two Volumes in one Volume. Hildesheim, Zürich and New York 1984².
- Hamilton 1989⁵ E. Hamilton, *Mythology: Timeless Tales of Gods and Heroes*. New York-London 1989⁵.
- Hammond 1967 N. G. Hammond, *A History of Greece to 323 B.C.* Oxford 1967.
- Hansen 1971² E. V. Hansen, *The Attalids of Pergamon*. Ithaca-London 1971².
- Hind 1983/1984 J. G. F. Hind, "Greek and Barbarian Peoples on the shores of the Black Sea". *Archaeological Reports* 30 (1983-1984) 71-97.
- Hind 1992/1993 J. G. F. Hind, "Archaeology of the Greeks and Barbarian Peoples Around the Black Sea (1982-1992)". *Archaeological Reports* 39 (1992/1993) 82-112.
- Højte 2005 J. M. Højte, "The Date of the Alliance between Chersonesos and Pharnakes (*IOSPE* I², 402) and its Implications". Şurada: *Chronologies of the Black Sea Area*

- in the Period c. 400-100 BC*. Ed. V. Stolba and L. Hannestad. Aarhus (2005) 137-152.
- Huxley 1969 G. Huxley, *Greek Epic Poetry from Eumelos to Panyassis*. London 1969.
- Işık 2001 A. Işık, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*. Ankara 2001.
- Jones 1971² A. H. M. Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*. Oxford 1971².
- King 2004 C. King, *The Black Sea: A History*. Oxford 2004.
- Koshelenko 1996 G. A. Koshelenko and V. D. Kuznetsov "Colchis and Bosphorus: Two Models of Colonisation". Şurada: *Colloquia Pontica I: New Studies on the Black Sea Littoral*. Ed. G. R. Tsetskhladze. Oxford (1996) 17-30.
- Krapivina 2005 V. V. Krapivina, "Problems of the Chronology of Late Hellenistic Strata of Olbia". Şurada: *Chronologies of the Black Sea Area in the Period c. 400-100 BC*. Ed. V. Stolba and L. Hannestad. Aarhus (2005) 249-257.
- Kutaisov 1990 V. A. Kutaisov, *The Ancient City of Cercinitis*. Kiev 1990.
- Liddle 2003 A. Liddle, *Arrian: Periplus Ponti Euxini*. Edited with introduction, translation and commentary by A. Liddle. London 2003.
- Lordkipanidze 1977 O. D. Lordkipanidze, "K probleme grecheskoy kolonizatsii severnovo nomor'ya (Kolkhidy), in Problemy grecheskoy kolonizatsii severnovo i vastochnovo prichernomor'ya". *Meterialy I simpoziuma*, Tskhaltubo (Thilisi), 187-255.

- Magie 1950 D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century after Christ I-II*. Princeton 1950.
- McGing 1986a B. C. McGing, *The Foreign Policy of Mithridates VI Eupator King of Pontus*. Leiden 1986.
- McGing 1986b B. C. McGing, "The Kings of Pontus: Some Problems on Identity and Date". *RhM* 129 (1986) 248-259.
- Merkelbach 1967 R. Merkelbach and M. L. West, *Fragmenta Hesiodica*. Oxford 1967.
- Millar 1965 F. Millar, "Epictetus and Imperial Court". *JRS* LV (1965) 141-148.
- Minns 1945 E. H. Minns, "Thirty Years of Work at Olbia". *JHS* LXV (1945) 109-112.
- Mitford 1974 T. B. Mitford, "Some Inscriptions from the Cappadokian limes". *JRS* LXIV (1974) 160-175.
- Müller 1990² C. Müller, *Arriani Indica et Ponti Periplus. Geography Graeci Minores* I. Ed. C. Müller. Paris 1990².
- Nalivkina 1963 M. A. Nalivkina, *Cerkinitis and Calos Limen*. Moscow, Leningrad 1963.
- Nawotka 1997 K. Nawotka, *The Western Pontic Cities; History and Political Organization*. Amsterdam 1997.
- Olshausen und Biller 1984 E. Olshausen und J. Biller, *Historisch-geographische Aspekte der Geschichte des Pontischen und Armenischen Reiches. Teil 1, Untersuchungen zur historischen Geographie von Pontos unter den Mithradaten*. Beihefte zum Tübinger Atlas des Vor-

- derer *Orients* 29/1, Rehie B (Geisteswissenschaften) Wiesbaden 1984.
- Pelham 1896 H. Pelhalm, "Arrian as Legate of Cappadocia". *The English Historical Review* 11 no: 44 (1896) 625-640.
- Price 1968 M. J. Price, "Mithradates VI Eupator Dionysus and the Coinages of the Black Sea". *NC* 7/8 (1968) 1-12.
- Reinach 1975² T. Reinach, *Mithridate Eupator, König von Pontos*. Hidesheim, New York 1975².
- Robert 1960 L. Robert, *Hellenica XI-XII: Recueil d'épigraphie de numismatique et d'antiquités grecques*. Paris 1960.
- Rose-Wirth 1967 A. G. Rose and G. Wirth, *Flavii Arriani quae exstant omnia*. Ed. A. G. Rose and G. Wirth Leipzig 1967.
- Rubinsohn 1980 W. Z. Rubinsohn, "Saumakos: Ancient History, Modern Politics". *Historia* XXIX/1 (1980) 50-70.
- Saprykin 1994 S. Ju. Saprykin, "Die Propaganda von Mithridates Eupator und die Grenzfrage im Pontischen Reich". Şurada: *Stuttgarter Kolloquium zur Historischen Geographie des Altertums* 4, 1990. Ed. E. Olshausen und H. Sonnabend. Amsterdam (1994) 83-94.
- Saprykin 1997 S. Ju. Saprykin, *Heracleia Pontica and Tauric Chersonesus before Roman Domination /VI-I Centuries B.C./*. Amsterdam 1997.
- Sevin 2001 V. Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafya'sı* I. Ankara 2001.

- Shepherd 1993 R. Shepherd, *Ancient Mining*. London-New York 1993.
- Showerman 1969 G. Showerman, *The Great Mother of the Gods*. Chicago 1969.
- Silberman 1995 A. Silberman, *Arrien: Périple du Pont-Euxin*. Ed. A. Silberman. Paris 1995.
- Solomonik 1977 E. I. Solomonik, (Rusça) "The Evidence of Strabo and of the Decree Honouring Diophantos on the Reign of two Scythian Kings". *VDI* 141 (1977) 53-63 (İngilizce özet).
- Solovyov 1999 S. L. Solovyov, *Ancient Berezan: The Architecture, History and Culture of the First Greek Colony in the Northern Black Sea*. Leiden, Boston, Köln 1999.
- Stadter 1980 P. A. Stadter, *Arrian of Nicomedia*. Chapel Hill 1980.
- Stolba 2005 V. F. Stolba, "Hellenistic Chersonesos: Towards Establishing a Local Chronology". Şurada: *Chronologies of the Black Sea Area in the Period c. 400-100 BC*. Ed. V. Stolba and L. Hannestad. Aarhus (2005) 153-177.
- Syme 1982 R. Syme, "The Career of Hadrian". *HSPH* 86 (1982) 181-211.
- Talbert 2000 R. J. A. Talbert, *The Barrington Atlas of Ancient History*. Princeton 2000.
- Tsetskhladze 2004 G. R. Tsetskhladze, "On the Earliest Greek Colonial Architecture in the Pontus". Şurada: *Pontus and Outside World*. Studies in Black Sea History, Historiography and Archaeology. Ed. C. J. Tuplin. Leiden-Boston (2004) 225-278.

- Umar 2000 B. Umar, *Karadeniz Kappadokia'sı*. İstanbul 2000.
- West 2003 S. West, "The Most Marvellous of All Seas; The Greek Encounter with the Euxine". *G&RL* 2 (2003) 151-167.
- Wilhelm 1936 A. Wilhelm, "König Mithradates Eupator und Olbia". *Klio* 29 (1936) 50-59.
- Wilson 1960 D. R. Wilson, *The Historical Geography of Bithynia, Paphlagonia and Pontos in the Greek and Roman Periods*. (Doktora tezi) Oxford University 1960.

HARİTALARIN LİSTESİ

Ia	Güneydoğu Karadeniz
Ib	Güneybatı Karadeniz
Ic	Aiginētēs'ten Trapezous'a kadarki sahil şeridi
Id	Karadeniz Bölgesi'ndeki etnik gruplar
IIa	Kuzeydoğu Karadeniz
IIb	Kuzeybatı Karadeniz
IIc	Kallatis'ten Byzantion'a kadarki sahil şeridi

* **Not:** Çalışmamızda kullanılan haritalar A. Liddle (2003, map I-II) göz önünde bulundurularak tarafımızdan oluşturulmuştur.

INDEX

A

- Abaskoi, 23, 87-88, 135
 Abaskos (Labsta Irmağı), 35, 135
 Abōnouteikhos (İnebolu), 29, 112
 Achaia, x
 Actium, 101, 120
 Adiatoriks, 101
 Adiēnos (Kıbledağı Deresi), 13
 Agamemnōn, 65
 Aiētēs, 61-62, 69, 90-91
 Aigialos (Karaağaç Limanı), 29,
 103, 107, 109-111
 Aiginētēs (Haciveli Burnu), 29,
 112
 Aisōn, 60
 Aithiopia, 69, 84
 Akampsis (Çoruh Irmağı), 13, 59-
 60, 67
 Akhaios (Sochi Irmağı), 135-137
 Akhaious, 35, 37
 Akhilleus, 41, 43-45, 149, 152, 154-
 156
 Akhilleus'un Adası (Zmeinyi/
 Serpilor), 41, 45, 152, 154
 Akinasēs (Kintrish Irmağı), 13, 67
 Albania, 83
 Altın Post, 60-62
 Amaseia (Amasya), 115, 121
 Amastris (Amasra), 29, 102, 104,
 107-111
 Amastris (Oksyathros'un kızı),
 100, 107-108
 Amazonios (Mason Dağı), 121
 Amazonlar, 91, 129
 Amisos (Samsun), 31, 110, 118-119,
 121
 Amphiaraios, 61
 Amphitius, 88
 Amphitos, 88
 Aniketos, 79
 Ankhialos, 21, 47, 86, 163
 Ankōn (Cıva Burnu), 31, 121
 Anthemus, 79, 90
 Antikinōlis, 112
 Antonius M., 101, 120, 123
 Antoninus Pius, 151
 Aphroditē kutsal alanı, 25
 Apollodōros, 62, 65
 Apollōnia/Thynias (Kefken
 Adası), 25, 47, 96-97
 Apollōnia (Sozopol), 47, 97, 160,
 163-164, 167
 Apsaros (Gonio/Adcharistsgali
 Irmağı), 11, 13, 23, 59, 64, 83, 89
 Apsilai, 23, 87
 Apsyrτος, 11, 64
 Arēs/Kalkeritis Adası, 33
 Argō, 17, 49, 60, 62-63, 74, 167
 Argonaut'lar, 60, 62-63, 74, 91, 97,
 124, 157
 Argos, 61
 Argyria (Halkavala), 33, 129
 Ariobarzanēs, 108, 120
 Aristotelēs, 57, 70, 89
 Arkadia'lılar, 27, 105
 Arkhabis (Arhavi), 13, 67
 Armenē (Ak Limanı), 29, 106, 112-
 113
 Armenia, 59, 77, 83, 85, 121, 132, 190
 Armonios, 121

Artanē (Kuzgun), 25, 95
 Artemis, xi, 65, 105, 144
 Askouros (Taşlı Dere), 13, 66
 Astai, 166
 Astelephos (Stellippo Irmağı), 21,
 23, 80, 87
 Athamas, 61
 Athēna, 7, 17
 Athēnai, 7, 9, 11, 13, 31, 57, 59
 Athēnaion (Sudak?), 144
 Athēnoklēs, 119
 Atina, ix, xi, xiii, 54, 57, 114, 164,
 168
 Attalos I., 72-73
 Aulaiouteikhos (Akhtopol), 47,
 165
 Avidius Nigrinus, x

B

Baetica, xi
 Bathys (Batum Limanı), 13, 67
 Bēris (Miliç Deresi), 31, 122
 Billaios (Filyos/Yenice Çayı), 27,
 104, 106, 109
 Bithynia, ix, xiv, 27, 59, 95-99, 101,
 103, 105-106
 Bizōnē (Kavarna), 47, 161
 Boiotia, 100
 Boōn (Perşembe/Vona Limanı),
 33, 124
 Borgys, 35, 135
 Borysthenēs (Dinyeper Irmağı),
 39, 149-151
 Bosporos (İstanbul) Boğazı, 94
 Byzantion (İstanbul), 25, 35, 49,
 92, 94-95, 103, 131-132, 168-169

C

Caesar, 101, 120
 Cappadocia/Kappadokia, xi, xii,
 xiii, 65, 84, 110, 118, 119
 Caspium Kapısı (Dariel Geçidi),
 78
 Charieis, 79, 90
 Chorien, 79, 90
 Claudia Quinta, 73
 Claudius, 74
 Coraxi, 88
 Corbulo, 52
 Cordubo, 132
 Cygnus, 81
 Cymae, 72

D

Daphnē (Umur Yeri), 49, 168
 Dardanos, 73
 Dareios, 94, 107, 146, 163, 167
 Datamēs, 114, 120
 Dazimonitis, 120
 Dindymos, 98
 Dionnos, 115
 Dionysopolis (Balchik), 47, 161,
 163
 Dionysos, 79
 Diophantos, 139, 146, 148, 151
 Dioskourias/Sebastopolis
 (Sukhumi), xii, 21, 23, 33, 35, 79,
 80, 81, 82, 83, 88, 89, 90, 131, 132
 Dioskuros, 43, 45, 80, 81, 89, 156
 Drillai, 21, 84, 85

E

Eiōn (Tendrovskiy Burnu), 39, 149
 Elaion (Aftun Deresi), 27, 99
 Elbruz, 77, 78, 90

Enet'ler, 110
 Epiktētos, x
 Epimenidēs, 63
 Erythinoi (Çakraz Burnu), 29, 107,
 109
 Euphratēs (Fırat Irmağı), 69
 Eusēnē, 31, 118
 Evliya Çelebi, 55, 71, 124, 175

G

Galatia, 98, 106, 118
 Galatlar, 101, 187
 Gazēlōnitis (Bafra Ovası), 106,
 118
 Gaziura (Turhal), 120
 Glaukos, 69
 Gorgippa (Anapa?), 138

H

Hadrianus, ix, x, xii, 3, 51, 53, 58,
 86-87, 92, 131-132, 156
 Haimos (Emine/Ermine Burnu),
 47, 162
 Halys (Kızılırmak), 29, 31, 100,
 104, 106, 117-118
 Hannibal, 72
 Helios, 63
 Hellēspontos (Çanakale
 Boğazı), 98
 Heniokhoi, 21, 23, 67, 76, 84-85, 86,
 88, 133
 Hephaistos, 23, 90
 Herakleia Burnu (Mys Kodosh),
 37, 121, 136
 Herakleia Pontikē (Karadeniz
 Ereğlisi), 27, 95-96, 100, 102,
 103-105, 107, 108, 144, 160
 Herakleion (Çatlı Burnu), 31, 121

Herakleion (Adler Burnu?), 35, 80,
 135
 Hermes, 3
 Hermōnassa (Akçaabat), 33, 131
 Hieros (Kutsal) Dağı (Yaros
 Burnu), 33, 148
 Hindistan, xiv, 78, 91
 Hippos, 19, 21, 23, 69, 90
 Hyparkis (Kuban Irmağı), 147
 Hypios, 27, 99, 103
 Hyrkania, 91
 Hyssos Limanı (Araklıçarşı/
 Sürmene), 5, 13, 54

I

Iasōn, 17, 49, 60-64, 88, 92, 124, 167
 Iasionion (Yasun Burnu), 31
 Iberia, 75, 77-78, 83, 86
 Idmōn, 61
 Iōlkos, 60, 63
 Iōn, 27, 39
 Iphigenia, 65, 149, 176
 Iris (Yeşilirmak), 31, 65, 105, 120,
 122
 Isiakos'ların limanı (Odessa), 41
 Ixis (Natanebi/Nigrus Irmağı),
 13, 15, 67
 İskender, xiv, 76, 91, 100, 107, 111,
 114, 117, 120, 146
 Istria (Istere), 45, 158, 162-163
 Istria'lının liman yeri
 (Luzanovka?), 39, 152
 Istros/Hister/Ister/Danuvius
 (Tuna), 41, 45, 152-153, 157-158,
 160
 Iulianus, 87, 178
 Ilius, 73

K

Kalaïs, 61
 Kalamis, 164
 Kalēs (Alaplı), 27, 99
 Kallatis (Mangalia), 47, 100, 160, 162, 163
 Kalon, 45, 157
 Kalos Limanı (Chernomorskoye), 39, 148
 Kalpē (Kerpe Limanı), 5, 25, 54, 95-96, 105
 Karambis (Kerempe Burnu), 29, 105, 111
 Karia'lıların Limanı (Shabla), 47, 160
 Karousa (Gerze), 29, 117
 Kaukasos (Kafkas Dağları), 23, 64, 67, 76-77, 79-80, 82-83, 90-91, 132, 140
 Kaukon'lar, 102-103
 Kazbeyi, 77-78
 Kazeka (Katschik Köyü), 39, 141
 Kerasos (bk. Pharmakeia), 33, 113, 126-128, 130
 Kerkinitis (Karkinitiski/ Kalancak), 39, 147-148
 Kerkios, 88
 Khalkēdon (Kadıköy), 92, 94, 99, 103, 167-168
 Khalybēs, 125-126
 Kharies (Khobi Irmağı), 19, 79
 Kheirisophos, 27
 Khēlai (Pazarbaşı Burnu), 27, 97
 Kherronēsos/Khesonēsos (Sivastopol), 39, 144
 Kherronēsos/Khesonēsos (Maslen Burnu?), 47, 165

Khōbos (Enguri/İnduri Irmağı), 19, 21, 23, 79, 89
 Kieiros (Konuralp), 103
 Kilikia'lıların Adası (Hoyrat Kale), 33, 124
 Kimmeria Bosphoros'u, xii, 35, 37, 131, 138, 141
 Kinōlis (Ginoğlu), 29, 112
 Kodor, 80
 Kolkhis, 13, 49, 59-64, 68-71, 75, 77-78, 81-84, 86, 88, 90-91, 97, 106, 124, 130, 133, 137, 157, 167
 Kolkhoi, 21, 51, 76, 83-85, 125
 Komana (Gümenek), 66, 120
 Kōnōpeion, 31, 118
 Koralla (Görece Burnu), 33, 130
 Kordylē (Akçakale yakınlarında), 33, 130
 Korinthos, 63
 Koros (Hazar Denizi), 78
 Kōs, 115
 Kotyōra (Ordu), 33, 113, 125-127, 130
 Kotys II., xii, 35, 131-132
 Krēnidai (Kilimli), 27, 102
 Krimeia (Kırım), 144, 146
 Kriumetōpon (Karadje), 111
 Kroisos, 31
 Krōmna (Tekeönü ya da Kurucaşile), 29, 103, 107, 109
 Ksenōphōn, ix, 3-5, 21, 25, 27, 29, 33, 47, 51, 54, 69, 83-85, 90, 95, 104-105, 112, 118, 124-125, 165
 Kutsal Liman (Navorossisk), 37, 137
 Kyaneai/Symplēgades/Fanari (Çarpışan Kayalar), 49, 166-167
 Kybelē, 72, 73, 74
 Kyros, 146

Kytōros (Sütlüce Limanı/
Gideros), 29, 105, 107, 111, 126

L

Lamakhos, 99, 114
Lampas (Biyuk-Lambat), 39, 144
Lazoi, 23, 87
Leptē (İnce Burun), 29, 112
Leukē, 41, 132, 149, 152-156
Lilaion (Akçakoca), 27, 99
Lucullus, 109, 116, 120, 127, 163-164
Lydia'lılar, 117
Lykos (Gürünç Su/Gülüş Su), 27,
100
Lykos (Kelkit Irmağı), 121
Lysimakhos, 100, 101, 108, 117, 161

M

Maiōtis (Azak Denizi), 37, 39, 71,
111, 132, 138-141
Makedonia, 59
Makhelones, 21, 23, 67, 86
Makrōn, 84-85, 125-126
Malassas, 23, 87
Marathon, 63
Masaītikē (Matsesta), 35, 135
Mēdeia, 11, 61-64
Medler, 117
Megara, 27, 92, 94, 100, 162, 168
Melaina akra (Kara Burun), 25, 95
Melanchlaeni, 88
Melanthios (Melet Irmağı), 33
Melitēnē (Malatya), xiii
Mesēmbria/Mesambria
(Nesebur), 47, 160-163
Metrōon, 27, 73, 102
Mısır, 69, 83-84, 149, 156

Milētos, 21, 27, 29, 39, 88, 100, 102,
113, 119, 138, 143, 150-151, 158,
160-161, 163
Mithradatēs I., 108
Mithradatēs II., 114
Mithradatēs VI., xiv, 57, 60, 75,
82, 109, 115-117, 120, 135, 137-139,
143, 145-148, 162-164
Mōgros (Supsa Irmağı), 15, 67
Mopsos, 61
Moskhika (Kaşkar), 58, 130
Mossynoikoi, 125, 130

N

Narakon, 45
Naustathmos, 31, 118
Neapolis, 81
Nephelē, 61
Nero, 52, 76, 132, 184
Nēsis (Mzynta Irmağı), 35, 135
Nikomēdeia (İzmit), ix
Nikomēdēs, 103
Nikopolis, x
Nil, 68, 69, 140, 149, 152
Nitikē/Stennitikē (Gagra
yöresinde), 35, 133
Nymphaion, 27, 102

O

Octavius/Augustus, 101, 120
Odēssos (Ochakov), 39, 152
Odēssos (Varna), 47, 161-163
Oinoē (Ünye), 31, 122
Oksinas (Ilık Su), 27, 102
Oksyathros, 107
Olbia (Parutuno), 39, 150-152, 154
Ophis (İstala Deresi), 13, 66
Orestēs, 11, 65

Orpheus, 61

Ostia, xi

P

Pagra (Gelendzhik), 37, 137

Palaia Akhaia (Vulgan?), 37, 136

Palaia Lazikē (Tenginskaya?), 37,

136

Palatinus, 73

Pannonia, 65

Panopolis, 78

Pantikapaion (Kerç), 37, 39, 138-139

Paphlagonia, 29, 104-107, 109-110,

112-114, 118, 144

Parisadēs, 138

Parthenios (Bartın Çayı), 27, 29,

84, 102, 103, 104, 105, 107

Paryadrēs (Parkhal/Parkhar), 51,

58-59, 125, 130

Patroklos, 41, 45, 155, 156

Peiraieus, 119

Pelias, 60, 62

Pēneios, 15

Penius, 79, 90

Pergamon (Bergama), 72, 102, 108,

190

Periklēs, 113

Persler, 31, 64, 77, 114

Pessinus (Ballıhisar), 72, 73, 98

Phadisanē/Phabda (Fatsa), 31, 123

Phanaroia, 121

Pharasmanēs, 23, 75, 86

Pharmatēnos (Bazar/Pazar

Suyu), 33, 126

Pharmakeia/Kerasos (Giresun), 33,

58, 85, 113, 126-128, 130

Pharnakēs I., 115, 126-127, 145, 161

Pharnakēs II., 120

Phasis (Rioni Irmağı), 15, 17, 19,

37, 61-62, 64, 68-70, 72, 74-79,

81-83, 89, 141

Phidias, 17, 74

Phigamous/Phigamos (Ceviz

Dere), 31

Philēsios, 5, 53

Philippos II., 146, 168

Philokaleia (Görele), 33, 130

Phriksos, 61, 92, 111

Phrygia (Kara Burnu), 49, 166

Phrygia Epiktētos, 98

Pityous (Pitzunda), 35, 133

Polemōn I., 123

Polemōn II., 123-124

Polemōnion (Bolaman), 31, 123, 130

Pompeius, 60, 78, 91, 109

Poseideion, 27, 102

Poseidon, 154

Potamoi (Celebit Burnu), 29, 112

Propontis (Marmara Denizi), 25,

99

Prusias ad Hypium (Ülskübü), 103

Prytanis (Fırtına Deresi), 13, 67,

86

Psilis (Gök Su), 25, 95

Psilon, 41, 45, 152-153, 157

Psykhros (Baltacı Deresi), 13, 66

Psylla (Çatal Ağzı?), 27, 102

Pyksitēs (Değirmen Dere ya da

Piskala Deresi), 13, 67

Pyladēs, 11

Pylaimenēs, 106, 110

Pythodōris, 123

R

Rhea, 17, 72, 98

Rhēbas (Riva Deresi), 25, 94

Rhēsmagas, 23, 87, 135

Rhizion (Rize), 66
 Rhizios (Rize Deresi), 13, 66
 Rhoan, 79, 90
 Rhodos (Rodos), 115
 Rhoē (Kumcağız Dere), 25, 96
 Rhoemetalkēs, 132
 Romalılar, x, 35, 72, 80, 82, 101, 132

S

Salmydēssos (Midye), 47, 49, 97, 165-166
 Sandarakē (Zonguldak), 27, 102
 Sangarios (Sakarya Irmağı), 27, 96, 98
 Sanigai, 23, 35, 88, 135
 Sarapieion (Rumeli Hisarı yakınlarında), 94, 168
 Satala (Sadak), xiii, 67
 Scipio Nascia, 73
 Seleukos, 79, 101, 108, 117
 Sēsamos (Amasra), 107
 Sesostris, 83
 Seuthēs, 47, 165
 Sigamēs (Galizga Irmağı), 19, 23, 80, 90
 Siganeum, 81
 Sindikē (Anapa), 37, 137-138
 Sinōpē (Sinop), 3, 29, 31, 33, 51, 104, 111-116, 118, 120, 125-126, 146
 Skylaks (Çekerek Irmağı), 120
 Skythia, 35, 39, 47, 66, 82-83, 102, 111, 133, 138-139, 144, 146, 149-150, 158, 163, 167
 Skythotaouria, 39
 Spadagas, 23
 Stakhemphaks, 35, 136
 Stephanē (İstifan ya da Usta Burnu), 29, 112
 Strato, 120

Strobilos (Elbruz Dağı?), 23, 90-91
 Suania (Svaneti Dağları), 79, 89
 Surami, 77
 Symbolos (Balaklava), 39, 144

T

Tamyrakē (Tendra), 39, 149
 Tanaïs (Don Irmağı), 37, 138-141
 Tangara, 100
 Tarsouras (Tanoush Irmağı), 19, 80, 90
 Tektosages, 98
 Tetrisias (Kaliakra Burnu), 47, 160
 Thalestris, 91
 Thelchius, 88
 Themiskyra (Terme), 58, 122-123, 126
 Theodosia (Feodosia/Kaffa), 39, 143
 Thermōdōn (Terme Suyu), 31, 84, 105, 121
 Thetis, 41, 153
 Thiannikē, 13
 Thoaris (Curi Deresi), 31, 122
 Thoas, 11, 65
 Thrakia Bithynia'lıları, 27
 Thymēna (Timne), 29, 111
 Thynias (Kara Burnu ya da İğne Ada), 47, 165
 Tibaranoi, 125
 Tieion (Filyos/Hisarönü), 102-104, 107-109
 Tiphys, 61
 Titan'lar, 37
 Titarēsios, 15
 Tomis (Köstence), 47, 65, 158, 162-163
 Traianus, x, xii, 67, 87

Trapezous (Trabzon), 3, 5, 13, 21,
25, 33, 51, 53, 59, 66, 83-84, 92,
113, 131, 155
Triarius, 104, 109
Tridatēs, 52
Tripolis (Tirebolu), 33, 129, 130
Troia (Troya), 61, 65, 106, 110, 137
Tros, 73
Tyndaridai, 27, 102
Tyndaris, 81

V

Veneti, 110

Z

Zagatis (Pazar/Susa Deresi), 13,
67

Zagōra (Alaçam ya da Çayağzı),
29, 117
Zēnon, 123
Zephyrion (Doğanyurt), 29, 112
Zephyrion (Ulu Burnu/Çam
Burnu), 33, 129
Zētēs, 61
Zeus, 23, 25, 49, 61, 80, 90, 91, 92,
168
Zeus Ourios Tapınağı (Anadolu
Hisarı yakınlarında), 25, 49,
92, 168
Zilkhoi, 35, 135
Zipoitēs, 103
Zopyrion, 146
Zydreitai, 23, 86, 87
Zygoi, 85, 135
Zygopolis, 135